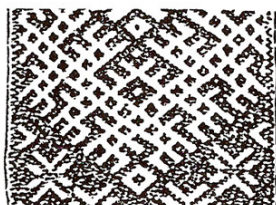

ALVYDAS BUTKUS

Latviai

ÆSTI
Kaunas
1995

UDK 947.43
Bu 403

Knyga leidžiama Atviros Lietuvos fondui
parėmus

Leidimą parėmė
Latvijos Respublikos ambasada Lietuvoje

Recenzavo:
habil. dr. prof. Marta Rudzytė
dr. Antanas Kulakauskas

Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.

ISBN 9986-9034-0-8

© Alvydas Butkus, 1995
© Leidykla "Aesti", 1995
© Margarita Jasilionytė,
apipavidalinimas 1995

TURINYS

LATVIŲ KALBA	164
Lietuvių, latvių ir prūsų kalbų bendrybės ir skirtybės	164
Kitų kalbų įtaka latvių kalbai	169
Latvių rašto istorija	172
Latvių kalbos gramatikos apžvalga	176
<i>Fonetika, tartis</i>	176
<i>Morfologija</i>	180
<i>Sintaksė</i>	192
Leksikos bruožai	194
Latvių kalbos tarmės	206
Latvių kalbos salos Lietuvoje	209
SUTRUMPINIMAI, ŽENKLAI	214
ILIUSTRACIJŲ METRIKOS	214
LITERATŪRA	215
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	220

LATVIŲ KALBA

Iš trijų didžiųjų baltų kalbų pati moderniausia yra latvių. Taip atsitiko dėl didelės finų kalbų įtakos. Lietuviai, geografiškai būdami tarp latvių ir prūsų, kalbos požūriu taipogi laikosi aukso vidurio, nors apskritai paėmus artimesni latviams. Tačiau šių kalbų lyginimas kiek sąlygiškas - juk prūsų nebelikę, tad lyginti galime tik mūsų tūkstantmečio vidurio kalbas, kai buvo gyvos visos trys.

Lietuvių, latvių ir prūsų kalbų bendrybės ir skirtybės

Prūsų *fonetikoje* buvo išlikę prokalbės *ei, pvz., *ains* ‘vienas’, *deiws* ‘Dievas’. Lietuviai šį dvibalsį daugiausia išvertę į *ie*, tačiau neretas ir *ei*, plg.: *deivė, eiti, keisti, leisti, veidas*. Latvių žodžiuose *ei* itin retas - beveik visur turimas *ie*. Su senaisiais dvibalsiais *an, en, in, un* pasielgta taip pat nevienodai. Prūsai, atrodo, turėjo juos visus išlaikę, plg.: *deinan* ‘diena’, *naktin* ‘naktį’. Latviai vietoje jų turi *uo, ie, i, ū*, pvz.: *kost* (tariama *kuost*) ‘kašti’, *pieci* ‘penki’, *līcis* ‘īlanka’ (plg. lie. *linkis*), *sūkties* ‘sunktis’. Na, o lietuviai ir čia sugebėjo rasti kompromisą - prieš sprogstamuosius priebalsius išlaikė, plg.: *kanda, trenkia, kimba, dunda*, kitur išvertė į ilguosius balsius, plg.: *žąsį* < *žansin. Beje, mūsų žemaičiai šiuos dvibalsius išlaikė visur. Senąjį *ā prūsai savo raštijos laikais XIV-XVI a. tarė dvejopai: vieni išlaikė ā (Semba), kiti tarė ō, kaip dabar lietuviai (Pamedės kraštas). Latviai iki mūsų dienų tebetaria a (išskyrus Latgalą), pvz.: *brālis* ‘brolis’, *dienas* ‘dienos’, vadinasi, šiuo požūriu jie archajiškesni ne tik už lietuvius, bet ir už dalį prūsų.

Prūsai turėjo išlaikę priebalsių junginius *tj, dj* prieš užpakalinės eilės balsius (arba išvertę į minkštuosius *t, d*, kaip kuršiai ir dauguma mūsų žemaičių) plg.: *cixtian-* ‘krikščion-’, *medione* ‘medžioklė’. Lietuviai su latviais čia turi naujus priebalsius ar jų junginius (žr. toliau).

Didesnė dalis prūsų tarmių turėjo išlaikę *tl, dl*, plg.: *Tlokunpelk* ‘tokia vietovė’ (lietuviškai būtų *Lokiapelkė*; plg. kitur pr. *clokis* [klokis] ‘lokys’), *addle* ‘eglė’. Lietuviai ir latviai šiuos junginius išvertę į *kl, gl*.

Po lūpinių priebalsių lietuviai *j* išlaikę žodžio pradžioje (tik po sprogstamųjų), plg.: *bjaurus, pjauti, spjauti*, o latviai - žodžio gale, plg.: *gulbja* ‘gulbio’ (=gulbės), *kāpju* ‘kopiū’, *lemju* ‘lemiu’. Mūsų tarmėse taip tariama šiaurės rytų Lietuvoje, taip pat Žemaitijoje nuo Jūros upės ištakų iki vidurio. Prūsai *j*, regis, buvo išlaikę visur, plg.: *piuclan* ‘pjautuvas’, *wupyan* ‘debesis’, *samyen* ‘žemė’.

Prūsai su lietuviais išlaikė *k, g* prieš priešakinius balsius, latviai juos išvertę į *c, dz*, plg.: pr. *kettwirts* ‘ketvirtas’ ir la. *ceturtais*, pr. *gerwe* ‘gervė’ ir la. *dzērve*.

Prūsų ir latvių kalbose nebebuvo alveolinių *š, ž* - lietuviai juos išlaikė, plg.: pr. *sunis*, la. *suns*, lie. *šuo*; pr. *sirgis* [*zirgis*], la. *zirks*, lie. *žirgas*.

Latvių **morfologija** irgi modernesnė. Pavyzdžiui, prūsų vardažodis turėjo tris gimines: vyriškąją, moteriškąją ir bevardę. Lietuvių kalboje išnykę bevardės giminės daiktavardžiai, o latviai nuėję dar toliau - atsisakę ir būdvardžių negiminių formų. Jas pakeitė vyriškosios giminės formos arbarieveiksmai, pvz.: *man ir skaidrs* ‘man aišku’; *tas ir pavisam viegli* ‘tai visai lengva’.

Latvių kalbos vardažodžių linksniavimas kur kas paprastesnis nei prūsų ar lietuvių. Pavyzdžiui, visi vyriškosios giminės daiktavardžiai latvių kalboje turi vienodas daugiskaitos galūnes. Fonetiškai sutapo arba pagal analogiją buvo suvienodintos (suporuotos) vienaskaitos galininko ir įnagininko, taip pat daugiskaitos naudininko ir įnagininko galūnės.

Būdvardžių linksniavimas yra dviejų tipų - vyriškosios ir moteriškosios giminės. Daiktavardžių ir būdvardžių linksniavimas nesiskiria. Prūsų veiksmožodžio bendraties formantas yra *-twei, -t, -ton, -tun*, latvių *-t*, sangražinės formos *-ties* (tarmėse ir *-tis*). Suvienodėjo latvių veiksmožodžio kamienai: galūnės kokybė (jei galūnė yra) visų veiksmožodžių ta pati. Vadinasi, mokantis latviškai asmenuoti, pakanka įsidėmėti, ar formos turi galūnę, ar ne (žr. p. 183).

Leksikos bendrybių nesunkiai galima rasti visose trijose kalbose, pvz.:

lie.	la.	pr.
<i>anglis</i>	<i>ogle</i> [uogle]	<i>anglis</i>
<i>atolas</i>	<i>atāls</i>	<i>attolis</i>
<i>būti</i>	<i>būt</i>	<i>būton</i>
<i>duoti</i>	<i>dot</i> [duot]	<i>dāt</i>
<i>drąsus</i>	<i>drošs</i> [druoš]	<i>dyrsos</i>
<i>epušė</i>	<i>apse</i>	<i>abse</i> [apsē]
<i>ėsti</i>	<i>ēst</i>	<i>īstwei</i>
<i>ežeras</i>	<i>ezers</i>	<i>assaran</i> [azaran]
<i>gegužė</i>	<i>dzeguze</i>	<i>geguse</i> [geguzē]
<i>gulbė</i>	<i>gulbis</i>	<i>gulbis</i>
<i>lapė</i>	<i>lapsa</i>	<i>lape</i>
<i>obuolys</i>	<i>ābols</i> [ābuols]	<i>woble</i>
<i>pelė</i>	<i>pele</i>	<i>pele</i>
<i>saulė</i>	<i>saule</i>	<i>saule</i>
<i>sliekas</i>	<i>slieka</i>	<i>slayx</i> [slaiks]
<i>stirna</i>	<i>stirna</i>	<i>sirwis</i>
<i>upė</i>	<i>upe</i>	<i>ape</i>
<i>žemė</i>	<i>zeme</i>	<i>semme</i> [zemē]
<i>žolė</i>	<i>zāle</i>	<i>soalis</i> [zālis]

Reikšmės gali ir nesutapti, būti pasislinkusios į kurią nors pusę, plg.:

lie.	la.	pr.
<i>auklas</i> ‘apivaras’	<i>aukla</i> ‘virvelė’	<i>auclo</i> [auklo] ‘apinasris’
<i>dargus</i> ‘lietingas; bjaurus’	<i>dārgs</i> ‘brangus’	<i>darg-</i> ‘stiprus’?
<i>mėlynas</i> ‘dangaus spalvos’	<i>melns</i> ‘juodas’	<i>melne</i> ‘dėmė’
<i>moša</i> ‘vyro sesuo’	<i>māsa</i> ‘sesuo’	<i>moazo</i> [māsā] ‘teta’
<i>novis</i> ‘mirtis’	<i>nāve</i> ‘t. p.’	<i>nowis</i> ‘lavonas’
<i>romus</i> ‘ramus; nuolankus’	<i>rāms</i> ‘tykus’	<i>rams</i> ‘doras’
<i>stabas</i> ‘statula’	<i>stabs</i> ‘stulpas’	<i>stabis</i> ‘akmuo’
<i>svainis</i> ‘toks giminaitis’	<i>svainis</i> ‘t. p.’	<i>swais</i> ‘savas’
<i>vargus</i> ‘sunkus, vargingas’	<i>vārgs</i> ‘silpnas’	<i>wargs</i> ‘piktas’
<i>veidas</i> ‘žmogaus galvos priekinė dalis’	<i>veids</i> ‘išvaizda’	<i>weydulis</i> ‘vyzdys’
<i>volė</i> ‘statinės kaištis’	<i>vāle</i> ‘vėzdas’	<i>walis</i> ‘branktas’
<i>žirnis</i> ‘toks javas’	<i>zirnīs</i> ‘t.p.’	<i>sirne</i> [zirne] ‘grūdas’

Lygindami trijų baltų kalbų žodyną, rasime nemažai tos pat reikšmės žodžių, kurie skiriasi visose trijose kalbose. Taip atsitiko dėl minėto reikšmių poslinkio, dėl skirtingų žodžių paveldėjimo iš prokalbės, dėl sinonimų išnykimo, pagaliau dėl skolinimosi, pvz.:

lie.	la.	pr.
<i>blogas</i> (sl.)	<i>slikts</i> (germ.)	<i>wargasmu</i> (plg. lie. <i>vargas</i>)
<i>brangus</i>	<i>dārgs</i> (plg. rus. <i>дорогой</i> , lie. <i>dargus</i>)	<i>tempran</i> (plg. lie. <i>tempti</i> , <i>tamprus</i>)
<i>dešinė</i>	<i>labā</i> (‘geroji’)	<i>tickray</i> [tikrai] (plg. lie. <i>tikras</i>)
<i>jautis</i>	<i>vērsis</i> (plg. lie. <i>veršis</i>)	<i>curwis</i> [kurvis] (plg. lie. <i>karvė</i>)
<i>juodas</i>	<i>melns</i> (plg. lie. <i>mėlynas</i>)	<i>kirsnan</i> (plg. lie. <i>keršas</i> , rus. <i>черный</i> , ‘juodas’, skr. <i>кърна</i> ‘juodas’)
<i>karvė</i>	<i>govs</i> [guovs] (plg. brus. <i>гавяда</i> ‘galvijąs’, lo. <i>bos</i> ‘jautis’)	<i>klente</i> (plg. lie. <i>sulinkusi</i>)
<i>knyga</i> (sl.)	<i>grāmata</i> (sl.)	<i>laisken</i> (plg. lie. <i>laiškas</i>)
<i>kraštas</i>	<i>zeme</i> (plg. lie. <i>žemė</i>)	<i>tauto</i> (plg. lie. <i>tauta</i>)
<i>moteris</i>	<i>sieva</i> (plg. lo. <i>civis</i> ‘piliėtis’, ide. * <i>kei-</i> ‘būti; stovykla; draugiškas’)	<i>genno</i> (plg. gr. <i>genos</i> ‘giminė’, rus. <i>жена</i> ‘žmona’)
<i>pagalvoti</i>	<i>padomāt</i> [paduomāt] (sl.)	<i>pomirit</i> (sl.?)
<i>pjautuvai</i>	<i>sirpis</i> (plg. rus. <i>се́п</i>)	<i>piuclan</i> [pjūklan] (plg. lie. <i>pjūklas</i>)

<i>smėlis</i>	<i>smiltis</i> (plg. lie. <i>smiltys</i>)	<i>sixdo</i> [zigzda] (plg. lie. <i>žiegždros</i>)
<i>veidas</i>	<i>seja</i> (plg. a. <i>shine</i> ‘šviesti’, rus. <i>сень</i> ‘pavėsis’)	<i>prusnas</i> (plg. lie. <i>prusnos, prausti</i>)
<i>vinis</i>	<i>nagla</i> (germ.)	<i>cramptis</i> [kramtis] (plg. vok. <i>Krampe</i> ‘sklendės vąšas’ arba lie. <i>krimsti</i> (?) (pr. <i>winnis</i> ‘volė’)

Yra žodžių, kurie skiriasi tik vienoje iš kalbų. Štai kai kurios latvių - lietuvių kalbų leksikos paralelės:

Alydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.

la.	lie.	pr.
<i>balts</i>	<i>baltas</i>	<i>gaylis</i> (plg. lie. <i>gaisas</i> , la. <i>gaišs</i> ‘šviesus’)
<i>jauns</i>	<i>jaunas</i>	<i>maldai</i> (plg. ssl. <i>млодь</i>)
<i>kalns</i>	<i>kalnas</i>	<i>garbis</i> (plg. lie. <i>garbana</i> , rus. <i>горб</i> ‘kupra’)
<i>kviesis</i>	<i>kvietyš</i>	<i>gaydis</i> (plg. lie. <i>gaidrus</i> ‘giedras’)
<i>lietus</i>	<i>lietus</i>	<i>aglo</i> (plg. lie., la. <i>migla</i>)
<i>piens</i>	<i>pienas</i>	<i>dadan</i> (plg. skr. <i>dadhi</i> ‘rūgštus pienas’)
<i>sėkla</i>	<i>sėkla</i>	<i>semen</i> (plg. lie. <i>sėmenys</i> , rus. <i>семя</i>)
<i>sveiks</i>	<i>sveikas</i>	<i>kails</i> (plg. go. <i>hails</i> ‘sveikas’)
<i>taisnīgs</i>	<i>teisingas</i>	<i>tickran</i> [tikran] (plg. lie. <i>tikras</i>)
<i>tauta</i>	<i>tauta</i>	<i>amsis</i> [amzis] (plg. lie. <i>amžius</i>)
<i>vārds</i>	<i>vardas</i>	<i>emmens</i> (plg. rus. <i>имя</i>)
<i>vasara</i>	<i>vasara</i>	<i>dagis</i> (plg. lie. <i>dagas, degti</i>)
<i>vējš</i>	<i>vėjas</i>	<i>wetro</i> (plg. lie. <i>vėtra</i> , la. <i>vētra</i>)
<i>velns</i>	<i>velnias</i>	<i>caux</i> [kauks] (plg. lie. <i>kaukas</i>)
<i>vista</i>	<i>višta</i>	<i>gerto</i> (plg. lie. <i>karkti</i>)
<i>zalktis</i>	<i>žaltys</i>	<i>anxdris</i> [ankstirs] (plg. lie. <i>inkštiras</i> ‘toks vikšras’)
<i>zarna</i>	<i>žarna</i>	<i>grobis</i> (plg. žem. <i>grobas</i>)
<i>zīle</i>	<i>zylė</i>	<i>sineco</i> [zinika] (plg. rus. <i>синица</i>)
<i>zvirbulis</i>	<i>žvirblis</i>	<i>spurglis</i> (plg. lie. <i>spurdėti</i>)

Dalis žodžių latvius sieja su prūsais, pvz.:

la.	pr.	lie.
<i>ēst</i>	<i>istwei</i>	<i>valgyti</i> (plg. žem. <i>ėsti</i>)
<i>labs</i>	<i>labs</i>	<i>geras</i> (plg. lie. <i>labas rytas</i> ir pan.)
<i>mežs</i>	<i>median</i>	<i>miškas</i> (plg. dz. <i>medžias</i>)

<i>naba</i>	<i>nabis</i>	<i>bamba</i>
	(ir 'stebulė')	
<i>salmi</i>	<i>salme</i>	<i>šiaudai</i> (plg. rus. <i>солома</i>)
<i>vara</i>	<i>warein</i>	<i>galia</i> (plg. lie. <i>vara</i> 'prievara', taip pat Mindaugo pilies vardą <i>Voruta</i>)
<i>vārds</i>	<i>wirds</i>	<i>žodis</i> (plg. lie. <i>vardas</i>)
<i>vēders</i>	<i>weders</i>	<i>pilvas</i> (plg. lie. <i>vėdaras</i> 'viduriai')

Tačiau daugiau leksinių bendrybių su prūsais turėjo lietuviai, ne latviai. Iš tokių bendrybių galima nurodyti šias:

lie.	pr.	la.
<i>anksti</i>	<i>angsteina</i>	<i>agri</i> (plg. ide. * <i>agro</i> - 'viršūnė; pradžia')
<i>antis</i>	<i>antis</i>	<i>pīle</i> (plg. žem. <i>pylė</i>)
<i>balnas</i>	<i>balgnan</i>	<i>sedli</i> (ir <i>segli</i>) (plg. rus. <i>седло</i> ; ide. * <i>sed</i> - 'sėsti')
<i>gēda</i>	<i>gidan</i>	<i>kauns</i> (plg. lie. <i>Kaunas</i> < * <i>kaunas</i> ar * <i>kaunus</i> 'žemas')
<i>karvė</i>	<i>curwis</i> [kurvis] ('jautis')	<i>govs</i> [guovs] (plg. rus. <i>говядина</i> 'galvijiena')
<i>kraujas</i>	<i>krawia</i>	<i>asins</i> (plg. lo. <i>aser</i>)
<i>malūnas</i> (pr.)	<i>malunis</i>	<i>dzirnavas</i> (plg. lie. <i>girnos</i> , la. <i>dzirnas</i>)
<i>naujas</i>	<i>nauns</i>	<i>jauns</i>
<i>pempė</i>	<i>peempe</i> [pempe]	<i>ķīvīte</i> (lie.)
<i>pušis</i>	<i>peuse</i> [pjause]	<i>priede</i> (plg. ide. * <i>per</i> - 'per'; be to, pr. vietovardžiai <i>Preydazare</i> , <i>Preidekaim</i> , <i>Preden</i> liudija, kad ir prūsų kalboje būta šio žodžio)
<i>stogas</i>	<i>stogis</i>	<i>jumts</i> (plg. rus. <i>нпуюм</i> 'pastogė, prieglobstis')
<i>vaisius</i>	<i>weisin</i>	<i>auglis</i> (plg. lie. <i>auglys</i>)
<i>žmogus</i>	<i>smoy</i> [zmoi]	<i>cilvēks</i> (sl.)

(Endzelīns 1982, 165-342; Karulis 1992; Mažiulis 1981; 1988; Sabaliauskas 1990)

Leksikos skirtumai yra labai seni, siekią dar ide. prokalbę. Yra žodžių, kuriuos iš prokalbės paveldėjo vien tik latviai (*agri*, *asins*, *govs*, *priede*, *sieva* ir kt.). Vadinasi, leksikos archajiškumu latvių kalba nenusileidžia lietuvių ir prūsų kalboms.

Žymaus latvių kalbininko Janio Endzelyno (1873-1961) manymu, dalį leksikos skirtumų galėjo lemti homonimijos ir paronimijos vengi-

mas. Pavyzdžiui, senojo rudens pavadinimo, giminiško pr. *assanis* ir rus. *осень*, senovės latviai, anot J. Endzelyno, atsisakė dėl to, kad jis skambėjo panašiai kaip žodis *asens* ar *asins* ‘kraujas’. (Dabar latviai rudeni vadina žodžiu *rudens*.) Galėjo išnykti ir žodis **kraujš* ‘kraujas’ dėl panašumo į būdvardį *kraujš* ‘skardingas, status’. Dėl tokių priežasčių latviai esą galėję atsisakyti žodžių **desine* ‘dešinė’ (dabar *labā*, nes panašu į *desiņa* ‘dešrelė’, **sarka* ‘šarka’ (dabar vartojamas lituanizmas *žagata*), plg. *sarka* ‘raudona’, **puse* ‘pušis’ (dabar *priede*), plg. *puse* ‘pusė’, **sviedri* ‘švendrai’ (dabar *vilkvālītes*), plg. *sviedri* ‘prakaitas’ ir kitų žodžių (Endzelīns 1979, 486-487).

Kitų kalbų įtaka latvių kalbai

Iš kaimyninių kalbų latvių kalbai didelę įtaką padarė asimiliuotieji finai (lyviai, pietų estai ir kt.), vėliau - rusų, vokiečių, lenkų kalbos.

Iš **finizmu**, plačiai vartojamų dabartinėje latvių kalboje, minėtini šie: *allaž* ‘visada’³⁷, *bojā* [buojā] *iet* ‘žūti’, *bura* ‘burė’, *Jelgava* ‘toks miestas’ (plg. lyvių *jālgab* ‘stovykla; miestas’), *kaija* ‘žuvėdra’, *kāzas* ‘vestuvės’, *ķepa* ‘letena’, *ķilda* ‘barnis, kivirčas’, *laiva* ‘valtis’, *luga* ‘pjesė’, *māja* ‘namas’, *muiža* ‘dvaras’, *nūja* ‘lazda’, *pērtiķis* ‘beždžionė’, *puika* ‘berniukas’, *puisis* ‘bernas, vaikinas’, *puķe* ‘gėlė’, *rija* ‘jauja’, *selga* ‘atvira jūra’, *sēne* ‘grybas’, *tērauds* ‘plienas’, *vai* ‘ar’, *vajag* ‘reikia’ (plačiau žr. Kabelka 1987, 16-17).

Dėl finų kalbų įtakos latvių kalboje išsugalėjo vadinamosios analitinės konstrukcijos (žr. sintaksės dalį), taip pat kai kurie frazeologizmai bei semantiniai atitikmenys, pvz.: *likt cepuri galvā* ‘užsidėti kepurę (galvon)’, *labā roka* [ruoka] ‘geroji, t.y. dešinė, ranka’, *gulēt* ‘gulėti, miegoti’ ir kt.

Manoma, kad dėl finų kalbų įtakos latviai dabar turi pastovų kirtį žodžio pradžioje. Tikriausiai taip kirčiavę jau kuršiai ir žiemgaliai, nes jų gyventoje teritorijoje Lietuvoje (Žemaitijos žiemvakariai ir šiaurės panevėžiškiai) atitraukiamas kirtis.

Su **slavais** (krivičiais) latgaliai susidūrė I tūkstantmečio pabaigoje: skoliniai *krievs* ‘rusas’ (rus. *кривуч*), *robeža* [ruobeža] ‘siena’ anot K. Būgos, galėjo būti gauti dar prieš XI a., kai krivičiai tebeturėjo *ē*, *ō* (*krev*, *robež*), vėliau išverstus į *i*, *u* (Būga 1958-61, 3, 497). Lietuviai ir latviai tiek savų žodžių, tiek iki tol gautų skolinių *ē* (<*ei*), *ō* pavertė *ie*, *uo*.

Slavizmai latvių kalboje sudaro tris sluoksnius: senąjį, vidurinįjį ir naująjį.

Senieji slavizmai atklydo į šiaurines baltų kalbas per prekybą ir karus su rytų slavais. Tai žodžiai *blēdis* ‘sukčius’, *būda* ‘t.p.’, *cilvēks*

³⁷ Čia ir kitur nurodoma dabartinė skolinio reikšmė. Ji ne visada sutampa su originalo kalbos žodžio reikšme.

‘žmogus’, *dabūt* ‘gauti’, *grēks* ‘nuodėmė’, *istaba* ‘troba’, *kalps* ‘tarnas’, *klanīt* ‘kinkuoti’, *krāsa* ‘spalva’, *kristīt* ‘krikštyti’, *Pleskava* ‘Pskovas’, *pulks* ‘pulkas’, *stikls* ‘stiklas’, *svētiki* ‘šventė’, *tirgus* ‘turgus’, *tuļs* ‘vertėjas’, *ūsa* ‘ūsas’ ir kt.

Antrasis slavizmų srautas į latvių kalbą ėmė plūsti nuo XVIII a., Rusijai užgrobus Vidžemę, o XIX a. ir visas latvių žemes. Šiuo metu bendrinėje latvių kalboje yra įsigalėję tokie naujojo sluoksnio slavizmai: *cena* ‘kaina’, *kaza* ‘oška’, *kazarma* ‘kareivinės’, *pagrabs* ‘rūsysis’, *pastala* ‘naginė’, *pavārs* ‘virėjas’, *strādāt* ‘dirbti’, *zvanīt* ‘skambinti’, *zvangs* ‘varpas’ ir kt. Atsirado ir vertinių, kalkių, pvz.: *atrasties* ‘būti’ (plg. rus. *яфф[лбнмчз]*), *ciest neveiksmi* ‘patirti nesėkmę’ (rus. *мернеть неудачу*), *priekšsēdētājs* ‘pirmininkas’ (rus. *председатель*) ir t.t. (Kabelka 1987, 18-20).

Ir pagaliau trečiasis slavizmų, daugiausia rusicizmų sluoksnis latvių kalboje nugulė tarybų valdžios metais. Tai žodžiai *kolhozs* ‘kolūkis’, *sovhozs* ‘tarybinis ūkis’, *gruzoviks* ‘sunkvežimis’, *puķovka* ‘kelialapis’ ir daugybė kitų. Dalis jų laikomi barbarizmais. Ypač jų gausu techninėje terminijoje. Sovietmetis užteršė latvių kalbą rusiškomis kalkėmis, pvz.: *kā likums* ‘paprastai’ (rus. *как правило*), *viennozīmīgs* ‘nedviprasmis, vienos reikšmės’ (rus. *однозначный*), *pateicoties (vētrai)* ‘dėl (audros)’ (rus. *благодаря*); jos prasibrovė ir į sintaksę, plg.: *viļņi gāžas cits aiz cita*, *nāksies strādāt* ir pan. (Paegle 1994). Žodžiu, latvių kalbos kultūra pastaraisiais dešimtmečiais turėjo panašių problemų kaip ir lietuvių.

Didesnė lenkų ir baltarusių kalbų įtaka jaučiama Latvijos rytinėse tarmėse, Latgaloje.

Germanizmai latvių kalboje taip pat nevienodai seni. Patys senieji atėję iš švedų, gotų, senosios vokiečių kalbos. Tai žodžiai *gatve* ‘alėja’, *kungs* ‘ponas’, *magone* [maguone] ‘aguona’, *mūks* ‘vienuolis’ ir dar vienas kitas.

Didelę įtaką latvių kalbai padarė vokiečių kalba. Iki vokiečių bendrinės kalbos susiformavimo aukštaičių tarmės pagrindu XVII a. į latvių kalbą nuo XIII a. skverbėsi skoliniai iš vidurio vokiečių žemaičių tarmės. Dalis jų tvirtai įsigalėjo bendrinėje latvių kalboje, pvz.: *amats* ‘amatas’, *ārsts* ‘gydytojas’, *baļķis* ‘sija’, *bikses* ‘kelnės’, *brīvs* ‘laisvas’, *brūns* ‘rudas’, *būvēt* ‘statyti’, *dambis* ‘užtvanka’, *dienests* ‘tarnyba’, *dubults* ‘dvigubas’, *elle* ‘pragaras’, *jumprava* ‘mergina’, *krūze* ‘ąsotis’, *kuģis* ‘laivas’, *ķēde* ‘grandinė’, *ķieģelis* ‘plyta’, *līķis* ‘lavonas’, *lukturis* ‘žibintas’, *meita* ‘mergaitė; duktė’, *mērķis* ‘taikiny; tikslas’, *sīpols* [sīpuols] ‘svogūnas’, *smaka* ‘dvokas’, *stallis* ‘arklidė’, *stārķis* ‘gandras’, *stunda* ‘valanda; pamoka’, *stūre* ‘vairas’, *zāģis* ‘pjūklas’, *zārks* ‘karstas’, *zēns* ‘vaikinas’, *ziepes* ‘muilas’ ir kt.

Nuo XVII a. į latvių kalbą plūdo skolinių iš bendrinės vokiečių kalbos, tačiau XIX a. antroje pusėje latvių filologai, panašiai kaip mūsų aušrinin-

kai, pradėjo aktyviai guiti svetimybes iš gimtosios kalbos, tad bendrinėje latvių kalboje naujųjų germanizmų išsigalėjo ne tiek jau daug. Štai keletas jų: *brilles* ‘akinai’, *bumbieris* ‘kriaušė’, *gurķis* ‘agurkas’, *kaļķi* ‘kalkės’, *kancele* ‘sakykla’, *ķirsis* ‘vyšnia’, *mode* [muode] ‘mada’, *piķis* ‘derva’, *tinte* ‘rašalas’, *tulpe* ‘tulpė’, *vanna* ‘vonia’, *vērts* ‘vertas’ ir kt. Be abejo, netrūksta ir kalkių, hibridų, pvz.: *augstskola* [aukstskuola] ‘aukštoji mokykla’ (*die Hochschule*), *caurredzams* ‘permatomas’ (*durchsichtig*), *pildspalva* ‘parkeris’ (*die Füllfeder*), *stādīt priekšā* ‘supažindinti, pristatyti’ (*vorstellen*), *tālrūnis* ‘tarpmiestinis telefonas’ (*der Fernsprecher*), *vaļširdīgs* ‘atviraširdis’ (*offenherzig*). Pagal kai kurias kalkes buvo kuriami naujadarai, pvz.: *sējmašīna* ‘sėjamoji’ (*die Sämaschine*) ir *lidmašīna* ‘lėktuvas’ (*lidot* ‘skristi’) (Kabelka 1987, 20-22; Laua 1980, 109-111; 136-137).

Turi latviai skolinių ir iš **baltų** kalbų. Jais laikomi žodžiai, atėję iš prūsų, kuršių ir lietuvių kalbų. Kai kuriuos baltizmus, valydami kalbą nuo germanizmų, išplatino Juris Alunanas ir Atis Kruonvaldas - XIX a. vidurio latvių literatai, kalbininkai, jaunlatvių sąjūdžio atstovai. Dalis lituanizmų ir kuronizmų į bendrinę kalbą pateko iš tarmių.

Dabartinėje latvių kalboje lituanizmų yra kelios dešimtys. Jų požymiai: vietoje latviškų garsų *c*, *dz* yra minkštieji *ķ*, *ģ*, pvz.: *ģimene* ‘šeima’, plg. la. *dzimt* ‘gimti’; vietoj *š*, *ž* iš *tj*, *dj* yra lietuviškos afrikatos *č*, *dž*; vietoj *s*, *z* yra *š*, *ž*, išlaikyti dvibalsiai *an*, *en*, *in*, *un*. Plačiai vartojami šie lituanizmai: *daile* ‘grožis; menas’, *duļķes* ‘drumzlės’, *ģērbt* ‘rengti, vilkti’, *ģindenis* ‘griaučiai’, *ģints* ‘giminė’, *gleznot* ‘tapyti’, *kareivis* ‘t.p.’, *ķekars* ‘kekė’, *ķept* ‘kibiti’, *ķepuroties* ‘kepurėtis’, *ķets* ‘ketus’, *ķēve* ‘kumelė’, *laimēt* ‘laimėti’, *leņķis* ‘kampas’, *mēģināt* ‘mėginti; repetuoti’, *paģiras* ‘pagirios’, *peļķe* ‘bala’, *sādza* ‘sodžius’, *snuķis* ‘straublys’, *teķis* ‘veislinis avinas’, *veikals* ‘krautuve’, *žagars* ‘žagaras’, *žagata* ‘šarka’, *žigls* ‘spartus’, *žilbt* ‘žlibti’.

Latvizmų lietuvių kalboje nedaug. Bendrinėje kalboje jų vos keli: *aplūokas* ‘žardis’, *burē*, *laidaras* ‘žardis’ ir dar gal koks vienas kitas. Kiek daugiau latvizmų pasibarstę po mūsų šiaurines tarmes, plg.: *cyrulis* ‘vieversys’ (žem.), *ciukē* ‘čiukė, kiaušė’ (Brž), *čiupa* ‘krūva’ (Akm, Škn, Lž), *duncis* ‘duonriekis peilis’ (Akm, Brž), *lieta* ‘daiktas, dalykas, nauda’ (Akm, Mžk, Skd), *plocinis* ‘skrylis; paplotėlis’ (Brž, Grž, Jnšk, Všk ir kt.), *sominis* ‘žiemvakarių vėjas’ (Klp, Nd), *sprigulis* ‘spragilas’ (Brž). Dalis tokių latvizmų yra germaniškos ar finiškos kilmės, pvz.: *gant* ‘juk, tikrai’ (Brž), *kanas*, *kanelis* ‘bidonėlis’ (Brž, Ps ir kt.), *kukainis* ‘rupūžė’ (Y1), *muižē* ‘dvaras; baudžiava; namų ruoša’ (Pln, Užv, Varn), *riktīngas*, *riktīgas* ‘geras, teisingas, šaunus’ (Akm, Brž, Jnš, Rd ir kt.), *starkas* ‘gandras’ (Brž, Pn ir kt.), *švakus* ‘silpnas, prastas’ (Brž ir kt.), *uorē* ‘vežimas šienai vežti’ (Brž, Ps ir kt.), *zaptē* ‘uogienė’ (Brž), *zēnas*, *zenkis* ‘vaikinas, berniukas’ (Jnš, Brž ir kt.). Be to, Šiaurės Lietuvoje gana plačiai paplitę latviški zoonimai, gyvulių šaukiniai, plg. karvių vardus *Bruncē* (žala), *Duolē* (beragė), *Ruozē* (graži); kačių vardus *Minka*, *Pincis*, *Runcis* (visi kilę iš latviškų bendrinių katino pavadinimų), *pyl’-pyl’* (ančiukus šaukiant; Brž). Latviškų elementų Lietuvoje turi ir kiti vardyno sluoksniai, plg. kaimavardžius *Aispurvē* (Brž), *Burviai* (Skd), *Jaunzemē* (Brž), *Muciniekai* (Brž), *Muižē* (Šlu), *Steļmužē* (Zr), *Strelniekai* (Brž),

mikrotoponimus *Parnidžio kopa*, *Vecekrugo kopa* (Nd), hidronimus *Bedrė* (Všk), *Ciugriovis* (Sk), *Cūku Gravis* (RdN), *Čeriaukštė* (Slė), *Dublis* (Žml), *Yslīkis* (Všk), *Lėvuo*; *Purmalė* (Klp), *Tuolas* (Ign), vardus *Ausma*, *Imantas*, *Ligita*, pavardes *Antinis*, *Cucanas*, *Čikštas*, *Druvys*, *Duncis*, *Leja*, *Ozolas*, *Sarkanas*, *Strautinis*, *Veckas*, *Zelčius*, *Zemitas*, *Ziemelis*, *Zilgalvis*, *Zilpurnis* ir kt. (Butkus 1975; LPŽ; Sabaliauskas 1990, 268-275; Vanagas 1981).

Iš kuršių į latvių kalbą pateko žodžiai *dzintars* ‘gintaras’, *menca* ‘menkė’, *venteris* ‘t. p.’, spėjama, kad ir *cīrulis* ‘vieversys’, *leitīs* ‘lietuvis’, *pīle* ‘antis’, *skrandas* ‘skarmalai’ (Kabelka 1987, 23). Kuršė išlikę vietovardžių ir vandenvardžių su latvių kalbai nebūdingais dvibalsiais *an*, *en*, *in*, *un*, pvz.: *Alsunga*, *Dundaga*, *Kandava*, *Skrunda*, *Venta*.

Iš prūsizmų latviai vartoja A. Kruonvaldo įvestą žodį *ķermenis* ‘kūnas’.

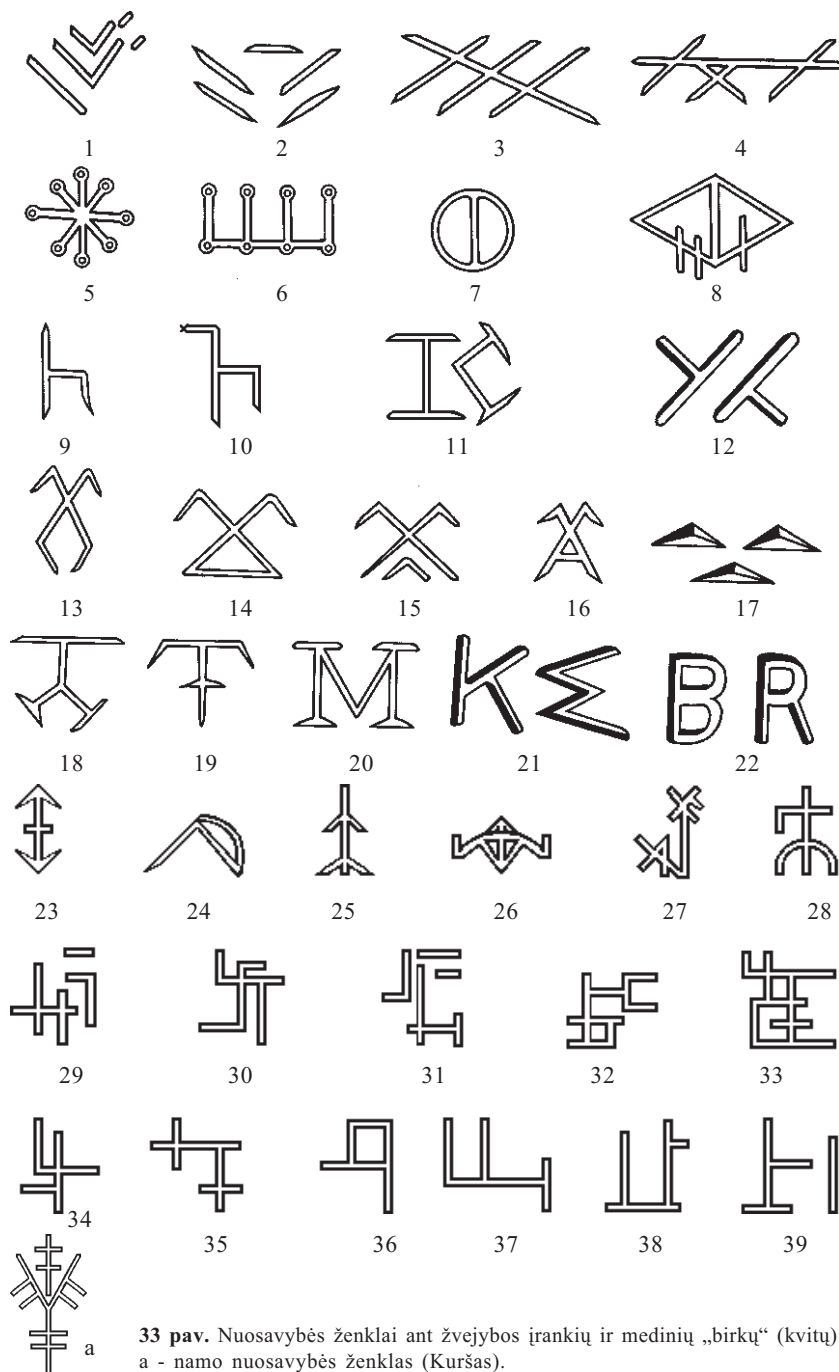
Latvių rašto istorija

Senojo latvių rašto ištakų (ar liekanų) ieškota nuosavybės ženkluose (žr. 33 pav.), kuriais žymėti darbo, žvejybos įrankiai, bičių drevės. Ištakų mėginta ieškoti ir liaudies ornamente. Raštą taip pat primena iki šiol neišaiškinti ženklai. Pavyzdžiui, Durbėje (Kuršas) rastos XVII a. antrosios pusės kanklės, išraižytos ženklais, kuriuos vieni tyrinėtojai laiko ornamentu, kiti - runų raštu, tačiau iki šiol tų ženklų prasmė neiššifruota. Taigi kol kas nėra patikimų įrodymų, kad latviai ar šiaurinės baltų gentys būtų turėjusios savą raštą iki krikščionybės įvedimo.

Seniausias išlikęs rankraštinis latviškas tekstas yra “Tėve mūsų” fragmentas, įrašytas viename 1507 m. katalikiškoje maldų knygos (“Agendos”) egzemplioriuje, saugomame Upsalos bibliotekoje “Carolina rediviva” (plačiau žr. Biezais 1957). Latvišku laikomas ir Simono Grunau “Tėve mūsų”, pateiktas jo “Prūsų žemės kronikoje” (1517-26) kaip prūsų kalbos pavyzdys. Be to, 1905 m. Karaliaučiuje rastas bažnyčių vizitacijos protokolas, kuriame rašoma jog Šventosios (į šiaurę nuo Palangos) bažnyčios archyve saugomi du pergamento tomai - ranka rašyti šventraščio tekstai, kuriuos skaito per pamaldas, taip pat kiti religiniai tekstai; apie pergamentus pasakyta, kad jie parašyti kuršių kalba. Deja, šie tekstai dingę. Spėjama, kad jie turėję būti latviški ir parašyti ar atvežti į Šventąją ne vėliau kaip 1540 m. (Bergmane 1986, 9).

Pirmųjų latviškų knygų autoriai buvo vokiečiai. Stimulą leisti knygas davė Reformacija ir Kontrefomacija. 1525 m. Vokietijoje išleistas protestantų katekizmas mūsų nepasiekė. 1585 m. Vilniuje katalikai išleidžia savo katekizmą (žr. 34 pav.), tačiau po metų pasirodo Vokietijoje spausdintas ir liuteroniškasis. Knygos spausdintos vokiečių kraštuose populiariu gotikiniu šriftu (fraktūra), liaudyje tebevadinamu senuoju raštu (la. *vecā druka*). Rašto pamatu imta vokiečių žemaičių abėcėlė, kuri, tiesą sakant, dar ir vokiečiams nebuvo nusistovėjusi.

Aļvydas Butkus. Latvieši. Kaunas: Aesti, 1995.

33 pav. Nuosavybės ženklai ant žvejybos įrankių ir medinių „birku“ (kvitų); a - namo nuosavybės ženklas (Kuršas).

Pirmosiose knygosė nekirčiuoti trumpieji balsiai žymėti raide *e*, dvibalsis *ie* neskirtas nuo ilgojo *ē* (žymėta tiek *e*, tiek *ee*), dvibalsį *uo* žymėjo raide *o* (pastaroji tradicija išlaikyta ir dabartiniame latvių rašte), skardieji ir duslieji priebalsiai žymėti vienodai.

XVII a. vokiečių aukštaičių rašybos pagrindu chaotišką latvių rašybą reformavo Georgas Mancelis (1593-1654). Šaknies balsio ilgumą jis rašte žymėjo raide *h*, dvibalsį *ie - ee*, geriau transponavo galūnių balsius, žymėjo priebalsių minkštumą (brūkšneliu per rašmenį), skyrė *s*, *z* bei afrikatas, į rašybą įvedė etimologijos principą. G. Mancelio patobulinimai išsilaikė kelis šimtmečius (Bergmane 1986, 9; 35 pav.).

XIX a. viduryje J. Baras pasiūlė latvių rašybai antikvos, t.y. nelaužytos lotyniškos abėcėlės, projektą. Šį pasiūlymą karštai rėmė jaunalatviai, nes antikva, anot jų, dar vienu požiūriu atribotų latvius nuo vokiečių. 1872 m. Maskvoje šia abėcėle išleistas Kr. Valdemaro redaguotas rusų-latvių-vokiečių kalbų, o 1879 m. - latvių-rusų-vokiečių kalbų žodynas. Deja, ir antikva neišsprendė visų problemų, nes nemėginta pritaikyti rašto latvių kalbos fonetikai. Šaknies balsių ilgumas tebežymėtas raide *h* (gale nežymėtas visai), dvibalsiai *ie*, *uo* tebeturėjo grafinę *ee*, *o* išraišką, *c - z*, *z - ś*, *ž - śch* ir t.t., tad rašyba tebeliko gana griozdiška, plg. *neeeet* (*neieiet*) 'neįeiti; neįeina', *śeepees* (*ziepees*) 'muilas', *śchahweht* (*žāvēt*) 'džiovinti' (Kārklīņš 1977, 75).

Skirtingos nuo vokiečių ortografijos ieškotojai neapsiribojo antikva. 1868 m. J. Spruogis pamėgino latvių kalbai pritaikyti rusų abėcėlę,

C A T E C H I S M V S
Catholicorum

Istige pam
macischen / no them
Papreksche Gatwe gab=
blems Christites macibes.
Prexskan them nemaci=
gems vnd iounems
bernems.

Cour
Kungam Petrum Canisium/
thaes Schwetes rakstes
Doctor.

Ēhsprests Vilne Pille / Lito
urre Semmen/pi Danielem Lan=
ciciensem eppan tho gadde.

1 5 8 5.

34 pav. *Catechismus Catholicorum* (1585) titulinis lapas.

17. Kas garram eiyoht zittu kilda eejauzahs, irr ka kas sunni ais ausim nemn.

18. It ka kad par smeeklu ar fahfeh-peem un nahwigahm bultahm fahautu,

19. Ta pat irr, kas fawu tuwaku pee-wihlis falka: Wo! to par smeeklu ween nedarriju?

20. Kad malkas naw, tad uguns is-dseest, un kad lishka naw, tad kilda rimst.

21. Ka ohgles lecmu un malka uguni, ta rehjejs zilweks fazeff kildu.

22. Lishka wahrdi irr ka falbi kum-mosi un eet wiffai pee sirds.

23. Dedstgi wahrdi, bet neganta sirds, irr pohda gabbalis pahrwiltks ar netihru sudrabu.

24. Kas tewi eenihst, irr ar mutti draugs, bet fawu sirdi winsh dohma us wiltu.

25. Kad tas mihligi runna, tad netizzi winnam, jo septinas negantibas winna sirdi.

26. Lai gan eenaidu aiffesh ar wiltu, tomehr winna nifnumis laushu preefshah nahls gaifma.

27. Kas bedri rosh, tas tai pascha eekritihsh, un kas afmini weff, us to tas atwelfees.

35 pav. Latviskos biblijos fragmentas; kairėje - fraktūra (1894 m. leidimas), dešinėje - dabartinė rašyba (1964 m. leidimas).

vadinamąją graždanką. Tiesa, Latgaloje, 1865 m. uždraudus spaudą, graždanka buvo brukama prievarta kaip ir Lietuvoje, tačiau kitur rusų abėcėlė buvo siūloma savanoriškai, kaip viena iš naujų latvių rašto alternatyvų. Štai kaip atrodo J. Spruogio siūlytos rašybos pavyzdys:

Саулит - сілта, мамінь - яука.

Абас вьну милюмінь

Саулит - сілта - сілдітъс,

Мамінь - яука - парунат.

(Bergmane 1986, 33 pav.)

Nuo 1887 m. Latvijos mokyklose prasidėjo intensyvi rusifikacija, todėl latvių inteligentai pakeitė požiūrį į graždanką - raštai šiuo šrifto nustota leisti lyg burtų lazdele mostelėjus. Vėl grįžta prie tradicinės fraktūros, o dalis šviesuomenės liko antikvos šalininkai.

Dabartinę latvių kalbos rašybą 1908 m. sukūrė J. Endzelyno vadovaujama Rygos latvių draugijos ortografijos komisija. Šis rašto variantas siūlė visur žymėti balsių ilgumą brūkšneliu (netgi *ō*), vartoti rašme-

17 Kas iziet citu priekša un iejaucas svešās nesaskaņās, ir kā tāds, kas suni plēs aiz ausīm.

18 Kā neprātis šauj ar loku un šaurām un kādu arī nogalina,

19 Tā dara arī neīsts cilvēks ar savu tuvāko un saka pēc tam: "Es tikai pajokoju."

20 Kad malkas vairs nav, tad uguns izdziest, un kad aprunātājs prom, tad nesaskaņas izbeidzas pašas no sevis.

21 Kā ogles rada karstumu un malka liek uzliesmot ugunij, tā nesaticīgs cilvēks izraisa nesaskaņas un rāšanos.

22 Lišķa vārdi ir kā saldi kumosi, un tie iet visai pie sirds.

23 Draudzībā kvēlojošas lūpas un ļauna sirds ir kā lauskas gabaliņš, kas pārklāts ar sudraba putu krāsu.

24 Gan ienaids cēns izlikties tev ar muti draugs, tad tomēr sirdī viņam apslēpts ir viltus.

25 Kad viņš mīlīgus vārdus runā, tad netici viņam, jo septiņas negantības mīt viņa sirdī.

26 Lai gan ienaidu aizsedz ar viltu, tad taču viņa ļaunprātība draudzes priekšā drīzi vien atklāsies.

27 Kas bedri rok, tas pats tajā iekrīt, un kas veļ kalnup akmeni, tam tas atpakaļiski uzviesies virsū.

nis *ie*, *uo* atitinkamiems dvibalsiams žymėti, siaurąjį ir platųjį *e*, *ē* žymėti vienodai. Oficialiai ši rašyba įteisinta nepriklausomoje Latvijoje 1920-22 m. (kaip kompromisas buvo paliktas dvibalsio *uo* žymėjimas raide *o*), tačiau dalis spaudinių, ypač laikraščių, išlaikė fraktūrą beveik iki pat II pasaulinio karo (Kārklīšs 1977, 81; LME 2, 673).

Tarybų Sąjungoje trečiame dešimtmetyje latvių spaudinių fraktūra pamažu užleido vietą antikvai, kuri, tiesa, iš senojo rašto perėmė dvibalsio *ie* žymėjimą dviem *ee* (nuo 1938 m. - *ie*), dvibalsio *uo* - raide *o*, taip pat balsių ilgumo nežymėjimą priešdėliuose ir tarptautiniuose žodžiuose; nevirtotos raidės *r* (minkštajam *r* žymėti), *ch* (LME 2, 673).

Paskutinės latvių ortografijos reformos įvyko tarybų valdžios metais: 1946 m. atsisakyta raidės *r*, o 1957 m. - *ch*. Tad dabartinė latvių kalbos 33 raidžių abėcėlė atrodo taip:

A a	E e	I i	Ļ ļ	R r	V v
Ā ā	Ē ē	Ī ī	M m	S s	Z z
B b	F f	J j	N n	Š š	Ž ž
C c	G g	K k	Ņ ņ	T t	
Č č	Ģ ģ	Ķ ķ	O o	U u	
D d	H h	L l	P p	Ū ū	

Dabartinės latvių kalbos rašybos principai yra tokie:

1. Balsio ilgumas žymimas brūkšneliu virš rašmens: *ā, ē, ī, ū*.
2. Raide *o* žymimas latviškų žodžių dvibalsis *uo*: *oga, sols, ozolos* (skaityk: *uoga, suols, uozuoluos* ‘ąžuoluose’) ir tarptautinių žodžių *o*: *ortodokss, monologs*.
3. Priebalsių minkštumas ženklinamas kableliu: *ļaudis* (skaityk: *liaudis*), *Kauņa* (skaityk: *kaunia* ‘Kaunas’), *guļu* (guliu).
4. Raidę *ch* latviams dabar atstoja raidė *h*, pvz.: *halucinācija* (tariama kaip parašyta), bet *haoss* (tariama *chaos*) ‘chaosas’.

Latvių kalbos gramatikos apžvalga

Fonetika, tartis

Latvių kalbos balsiai gali būti trumpi ir ilgi.

Trumpieji balsiai yra *a, e, i, u* bei tarptautinių žodžių *o* (dalies internacionalizmų jis yra ilgas, tačiau rašte ilgumas brūkšneliu nežymimas). Skirtingai nuo lietuvių, latviai niekada neilgina kirčiuotų *a, e* - pavyzdžiui, žodžių *vakar, desmit a, e* lieka trumpi (plg. lie. *vākar, dēšimt*). Tai archajiška latvių kalbos ypatybė, kurią reikia itin įsidėmėti besimokantiems latvių kalbos, nes trumpųjų kirčiuotų *a, e*

ilginimas yra viena būdingiausių latviškai pramokusių lietuvių akcento ypatybė.

Ilgieji balsiai yra *ā, ē, ī, ū* ir dalies internacionalizmų *o*.

Balsį *ā* latviai paveldėję iš prokalbės. Lietuviai jį susiaurinę - taria *ō* (dalis rytų aukštaičių senąjį *ā* išlaikę iki šiol; apie latgaliečių *uo < ā* žr. tarmių skyr.). Vadinas, kur lietuviai taria *ō*, ten latviai taria *ā*, plg.: *broļis - brālis, motē - māte, oda - āda, ožys - āzis, stovi - stāv*. Yra ir retų išimčių, pvz.: *ola - ala*. Latvių žodžių galūnėse *ā* sutrumpėjęs, plg. lie. *dienos*, la. *dienas, rašo - raksta*. Kur lietuviai *ā* sutrumpinę anksčiau, ten galūnės sutampa su latviškomis, pvz.: *diena (< *deinā), balta* (plg. dabartines įvardžiuotines formas lie. *baltoji*, la. *baltā*), taip pat mūsų tarmių formos *vilka* ‘vilko’, *dienas* ‘dienos’ ir kt.

Balsiai *e, ē* gali būti siauri, panašūs į lie. *é*, ir platūs, panašūs į lie. *e (e, ia)*. Įprastam rašte šių balsių siaurumas ar platumas nežymimas, specialiuose tekstuose platusis *e* rašomas *.e, e*.

Šis balsis tariamas siaurai:

a) jei tolesniame skiemenyje yra balsis *i, ī*, siaurasis *e, ē* arba dvibalsiai *ie, ei*, pvz., *dzenis* ‘genys’, *zeme* ‘žemė’, *tētis* (bet *t.ēvs* ‘tėvas’ *ē* platus).

b) prieš *j* ir kitus minkštus priebalsius, taip pat prieš *š, ž, č, dž*, pvz., *ceļš* ‘kelias’, *kalējs* ‘kalvis’, *seja* ‘veidas’.

c) atskiruose žodžiuose, pvz., *nē* ‘ne’, *bez* ‘be’, *es* ‘aš’, *mēs* ‘mes’, priešdėliuose *ne-* ‘ne-’, *pēc-* ‘po-’, *pret-* ‘prieš-’, bendratyse, pvz., *celt* ‘kelti; statyti’, *ēst* ‘valgyti; ēsti’, *nest* ‘nešti’, *redzēt* ‘matyti’ ir kt.

d) daiktavardžių galūnėse: *saule, egle, priede* ‘pušis’, *upēs* ‘upėse’.

e) tarptautiniuose žodžiuose: *metrs, plēnums, referāts*, VI linksniuotės daiktavardžių šaknyse: *klēts*, ‘klėtis’, *telts* ‘palapinė’, taip pat II ir V linksniuotės daiktavardžiuose, kurių šaknys baigiasi *r*: *Pēteris, šķēres* ‘žirklės’.

f) būtojo laiko veiksmažodžiuose: *nesu* ‘nešiau’, *dzēru* ‘gėriau’, *vedāt* ‘vežėte; vedėte’, taip pat esamojo laiko vienaskaitos antrame asmenyje: *tu ēd* ‘valgai’, *tu nes* ‘neši’; be to, siaurasis *e* tariamas I asmeniuotės esamojo laiko veiksmažodžiuose ir iš jų pasdarytose formose, jei veiksmažodis baigiasi *r* (buvusio *j* įtaka): *sveru* ‘sveriu’, *sver* ‘sveria¹, *sverams* ‘sveriamas’.

Balsiai *e, ē* tariami plačiai:

a) jei tolesniame skiemenyje yra kuris nors iš plačiųjų balsių (*a, ā, e, ē*), taip pat balsiai *u, ū* bei dvibalsiai *ai, au, uo*: *l.edus* ‘ledas’, *v.ēstule* ‘laiškas’, *v.edekla* ‘marti’.

b) vyriškosios giminės vardažodžiuose su vienaskaitos vardininko galūne *-s (<*-as)*: *s.ens* ‘senas’, *z.ēns* ‘berniokas’, *v.ērts* ‘vertas’ *d.ēls* ‘sūnus’, *kr.ēsls* ‘kėdė’; platusis *e* čia išlieka visuose linksniuose.

c) iš būdvardžių padarytuose prieviksniuose: *l.ēni* ‘lėtai’, *z.emu* ‘žemai’.

d) I ir III asmenuotės veiksmažodžių esamojo laiko trečiame asmenyje, jei veiksmažodis nesibaigia priebalsiu *r*: *ēd* ‘ėda; valgo’, *nes* ‘neša’, *redz* ‘regi, mato’, *tek* ‘teka’, *vēl* ‘linki’.

Balsiai *ī* ir *ū* vienuose žodžiuose ar formose yra paveldėti iš prokalbės ir atitinka lie. ilguosius *y*, *ū*, pvz.: *līt* ‘lyti’, *dūmi* ‘dūmai’; kitur jie kilę iš dvigarsių *in*, *un* ir atitinka lie. *in*, *ī*, *un*, *u*, pvz.: *līkt* ‘linkti’, *līst* ‘lįsti’, *sūta* ‘siunčia’, *sūtīt* ‘siųsti’.

Pagrindiniai latvių kalbos dvibalsiai yra *ai*, *au*, *ei*, *ui*, *ie*, *uo* (rašte žymimas raide *o*). Dvibalsiai *uo*, *ie* irgi dvejopos kilmės: vieni kilę iš prokalbės **ō*, **ei* ir atitinka lie. *uo*, *ie*, pvz., *podš* (tariama *puods*) ‘puodas’, *piens* ‘pienas’, kiti atsirado iš **an*, **en*, pvz., *kost* [kuost] ‘kašti’, *pieci* ‘penki’. Tad klausantis latvių kalbos, nesunku pastebėti kelias ryškias fonetikos skirtynes: lietuviui atrodo, kad latviai dažniau taria balsius *ā*, *ī*, *ū* ir dvibalsius *uo*, *ie*.

Žinodamas iki šiol minėtus fonetinius atitikmenis, skaitytojas jau be vargo supras kad ir šiuos latvių kalbos žodžius bei formas: *liekt*, *logs*, *loks*, *pīt*, *roka*, *sakot*, *sloka*, *sprāgt*, *sūkt*, *to*, *triekt*. Jei pavyko, pamėginkit dar išversti į latvių kalbą žodžius *antras*, *qsa*, *jungas*, *minkštas* (*su*)*prantu*, *randu*, *sprēsti*, *stot*, *tēvas* ‘laibas’ (atsakymus žr. p. 180). Žinoma, šitaip verčiant reikia būti labai atsargiam – juk “sulatvinę” žodį *anga* gausime ‘uogą’ (la. *oga*), ne ‘angą’ (la. *caurums*). Tas pat ir su vertimais į lietuvių kalbą. Jei la. *roka* atitinka lie. *ranka*, tai dar nereiškia, kad žodį *podš* galim “versti” žodžiu **pandas*, ne *puodas*.

Dėl kitų kalbų įtakos minėtasis dvibalsių santykis turi išimčių, plg.: *dancis* ‘šokis’, *enkurs* ‘inkaras’, *dzintars* ‘gintaras’, taip pat tarptautinius žodžius *anketa*, *enklīze* ir t.t. Yra ir naujai susidariusių dvibalsių: *akmens* ‘akmuo’, *mans* ‘manas’, *suns* ‘šuo’ ir kt.

Ir dar vienas skirtumėlis. Latviai daug rečiau taria dvibalsį *eu*. Šis dvibalsis latvių kalboje yra antrinės kilmės, atsiradęs subalsėjus *v*, pvz.: *tev* ‘tau’ (tariamasis *teu*), *sev* ‘sau’. O tarptautinių žodžių *eu* latviai pakeitę dvibalsiu *ei*: *Eiropa*, *pseido-*, *terapeits*.

Latvių kalboje priebalsių minkštumas ar kietumas nuo pozicijos nepriklauso: tiek prieš priešakinės, tiek prieš užpakalinės eilės balsius priebalsiai yra puskiečiai. Toks tarimas yra senoviškesnis – lietuviai prieš priešakinės eilės balsius yra suminkštinę priebalsius. Tai dar viena kliūtis lietuviui, norinčiam be akcento šnekėti latviškai. Minkštųjų priebalsių latviai teturi keturis: *ġ*, *ķ*, *ļ* ir *ņ*; jie pasitaiko skoliniuose arba formose su išnykusiu *j* ir yra kur kas minkštesni už mūsų minkštuosius. Minkštasis *ņ* neturi gomurinio varianto *ŋ*, kurį lietuviai taria prieš minkštuosius gomurinius *k* ir *g*, pvz., *kenkia*, *vingis*. Mat latvių minkštųjų *ķ* ir *ġ* tarimas nėra grynai gomurinis, jis

primena mūsų dzūkų minkštuosius *t* ir *d*. (Dzūkai šias dvi poras net painioja: *kėvas* // *tėvas*, *valdis* // *valgis*; žr. Zinkevičius 1978, 43.) Vadinasi, latviškai šnekąs lietuvis, išmokęs tarti latvių *k* ir *g*, atsikratytų dar vieno gimtosios kalbos akcento ypatumo.

Bendrašaknių žodžių minkštuosius lietuvių *k* ir *g* atliepia latvių *c* ir *dz*, plg.: *kirvis* - *cirvis*, *gervė* - *dzērve*, *angis* - *odze* (tariamasis *uodze*), *dagys**, *genys**, *gerti**, *gimtas**, *girdėti**, *girnos**, *gyvas**, *kepti**, *kepurė**, *kęsti**, *kitas**. Prieš balsius *i*, *ī*, *e*, *ē* ir dvib. *ie* šie priebalsiai kaitaliojasi ir dabar, plg.: *sakām* ‘sakome’ - *sacījām* ‘sakėme’, *draugs* ‘draugas’ - *draudzene* ‘draugė’. Tokia kaita gali rodyti ir buvusį minėtą balsį, pvz.: *es augu* - *tu audz* < **augi*.

pozicijoje tarp dviejų trumpųjų balsių duslieji priebalsiai yra ilgi (arba pusilgai), pvz.: *visi* (tariama *vissi*) ‘visi’, *acis* (tariama *accis*) ‘akys’.

Latvių, kaip ir lietuvių, kalboje yra priebalsių asimiliacija. Iš esmės ji nesiskiria nuo lietuviškosios, tačiau turi ir savitumų. Iš jų minėtini šie:

a) skardieji žodžio gale neduslėja, pvz.: *bez* ‘be’, *daudz* ‘daug’, *grib* ‘nori’, *kad* ‘kada’, *aug* ‘auga’ (tarti, kaip parašyta).

b) žodžio gale priebalsis *s* po *š*, *z*, *ž* netiriamas, pvz.: *svešs biezis mežs* (tariama *sveš bies meš*) ‘svetimas tankus miškas’.

c) priebalsiai *l*, *s*, *z*, atsidūrę prieš minkštuosius *l*, *ŋ*, virsta atitinkamai *l*, *š*, *ž*, pvz.: *stallis* ‘arklidė’ - vns. kilm. *staļļa*, *loksne* ‘lakštas’ - dgs. kilm. *lokšņu*, *zvaigzne* ‘žvaigždė’ - *zvaigžņu*.

Kaitant lietuviškus žodžius, dėl buvusio *j* įtakos kinta tam tikrų formų kamiengalio priebalsiai, plg.: *skardis* - *skardžio*, *sakau* - *sakiau*, *matau* - *mačiau*, *katė* - *kačių* ir pan. Latvių kalboje taip pat yra kamiengalio priebalsių kaita, tik ji kiek kitokia (žr. 10 lentelę):

10 lentelė. Kamiengalio priebalsių kaita

	I		II		III
<i>b-bj</i>	<i>gulbis-gulbja</i>	<i>l-l</i>	<i>brālis-brāļa</i>	<i>s-š</i>	<i>osis-oša</i>
<i>p-pj</i>	<i>upe-upju</i>	<i>n-ŋ</i>	<i>dzenis-dzeņa</i>	<i>t-š</i>	<i>vācietis-vācieša</i>
<i>m-mj</i>	<i>zeme-zemju</i>			<i>z-ž</i>	<i>milzis-milža</i>
<i>v-vj</i>	<i>cirvis-cirvja</i>			<i>d-ž</i>	<i>briedis-brieža</i>
				<i>c-č</i>	<i>lācis-lāča</i>
				<i>dz-dž</i>	<i>dadzis-dadža</i>

Kaip jau minėta, latvių kalbos **kirtis** pastovus - kirčiuojama žodžio pradžia. Tačiau yra išimčių. Ne pradžioje kirčiuojami kai kurie įvardžiai irrieveiksmiai su priešdėliu *ne-*: *nekas* ‘niekas; nieko’, *jeb*: *jeb-kurš* ‘bet kuris’, įvairūs pavieniai žodeliai: *gandriz* ‘beveik’,

* Latvišką atitikmenį lai atspėja skaitytos. Atsakymus žr. p. 180 (b).

jo projām ‘vis dar’, *pal dies* ‘ačiū’, aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai: *vis labākais* ‘geriausias’, sudurtiniai skaitvardžiai su *pus-*: *pus otra* ‘pusantro’; dalis tarptautinių žodžių: *maestro*, *Sanfrancisko*.

Priegaidžių latviai turi tris: tęstinę (*stieptā*), laužtinę (*lauztā*) ir krintančiąją (*krītošā*). Tarimu tęstinė primena lietuvių tvirtagalę, krintančioji – tvirtapradę, o laužtinė – žemaičių laužtinę (tam tikras tvirtapradės priegaidės variantas). Tačiau bendrasakniuose žodžiuose priegaidžių santykis paprastai esti atvirkščias: kur lietuvių tvirtapradė, ten latvių tęstinė ar laužtinė, kur lietuvių tvirtagalė, ten latvių krintančioji, pvz.: *sāulē* – *saūle*, *kōpti* – *kāpt*, *daržas* – *dārzs*. Manoma, kad lietuvių priegaidės yra pakitusios, latvių kalba šiuo požiūriu archajiškesnė. Lietuvių priegaidės pakitusios po XII a. (Zinkevičius 1980-81, 1, 44). Latvių kalboje nauja tik laužtinė priegaidė, kurią turi skiemenys, gavę iš galūnės (tvirtagalės) atitrauktą kirtį (plg. mūsų dviskiemenių daiktavardžių III kirčiuotę): *rīts* – *rýtas*, *da²bs* – *dárbas*. Ir latvių kalboje priegaidės skiria žodžių reikšmes, pvz.: *liēls* ‘blauzda’ ir *liēls* ‘didelis’, *plāns* ‘plonas’ ir *plāns* ‘asla’, *zāle* ‘žolė’ ir *zāle* ‘salė’.

*

Užduočių atsakymai

a) p. 178 *lenkti*, *langas*, *lankas*, *pinti*, *ranka*, *sakant*, *slanka* ‘toks paukštis’, *sprogti*, *sunkti*, *tā* (ir *tu*), *trenkti*; *otrs*, *osa*, *jūgs*, *mīksts*, *protu*, *rodu*, *spriest*, *stāt*, *tievs*.

Pastaba: latviškų žodžių *o* skaityk *uo*.

b) p. 178 *dadzis*, *dzenis*, *dzert*, *dzimts*, *dzirdēt*, *dzirnas*, *dzīvs*, *cept*, *cepure*, *ciest*, *cits*.

Morfologija

Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimui būdinga įvardinės naudininko galūnės (plg. *tam gudram vīram*, *tiem gudriem vīriem*), modifikuota, supaprastinta paradigma. Skiriamos dvi giminės – vyriškoji ir moteriškoji, yra du skaičiai – vienaskaita ir daugiskaita, ir šešios linksniuotės. Lietuvių kalbos vakarinėse tarmėse dar gyva dviskaita (tiek vardažodžių, tiek veiksmažodžių), latvių kalboje yra tik jos relikto, pvz.: *ar abi roki* ‘abiem rankom’.

Daiktavardžių linksniuotės skiriamos pagal vienaskaitos vardininko galūnes: 1 *-s*, *-š*, 2 *-is*, *-s* (priebalsiniai kamienai), 3 *-us*, 4 *-a*, 5 *-e*, 6 *-s* (*i* kamienas). Trečiosios linksniuotės daiktavardžių turime visai mažai. Negausi taip pat ir šeštoji linksniuotė.

Pirmosioms trimis linksniuotėms priklauso vyriškosios giminės daiktavardžiai, o ketvirtajai, penktajai ir šeštajai – moteriškosios giminės, tačiau yra ir išimčių. Pavyzdžiui, ketvirtajai linksniuotei priklauso žodis *puika* ‘berniukas’, pavardės su galūne *-a* (*Dauka*, *Liepa*), taip pat bendrosios giminės daiktavardžiai *paziņa* ‘pažįstamas, -a’ ir kt. Kai šie daiktavardžiai reiškia vyriškosios lyties asmenį, vienaskaitos

naudininkas turi 1 linksniuotės galūnę *-am* (ne *-ai!*); visų kitų linksnių galūnės nesiskiria nuo moteriškosios giminės daiktavardžių. Penktosios linksniuotės vyriškosios giminės yra daiktavardis *bende* ‘budeelis’ ir vyrų pavardės su galūne *-e* (*Egle, Straume*); tokiais atvejais šių žodžių vienaskaitos naudininko galūnė yra *-em*. Šeštajai linksniuotei priklauso ir daugiskaitinis vyr. gim. daiktavardis *ļaudis* ‘žmonės, liaudis’, plg.: *visi ļaudis*.

Kaip ir lietuvių, latvių kalboje yra septyni linksniai:

- V. - Nominatīvs (N.), kas?
- K. - Ģenitīvs (Ģ.), kā?
- N. - Datīvs (D.), kam?
- G. - Akuzatīvs (A.), ko? (sk. *kuo*)
- Īn. - Instrumentālis (I.), ar ko? (sk. *ar kuo*)
- Vt. - Lokatīvs (L.), kur?
- Š. - Vokatīvs (V), - !

Daiktavardžio linksniavimo modifikaciją latvių kalboje skatino fonetiškai išsirutuliojusios vienodos kai kurių kamienų galūnės. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje a-kamienių daiktavardžių (*vyras, namas*) vienaskaitos galininko ir įnagininko galūnės skiriasi: *vyrq* (iš **vyran*) ir *vyru* (< **vyruo*). Latviai *an* išvertė į *uo*, tad abiejų linksnių galūnės jiems suvienodėjo. Vadinasi, šių linksnių vienodas galūnes turėjo net trys kamienai - dabartinės I, IV ir V linksniuotės žodžiai. Pagal šitų kamienų analogiją buvo suvienodintos ir kitų kamienų vns. galininko ir įnagininko galūnės, kur jos fonetiškai nesutapo, plg. *brāli, ar brāli*.

11 lentelė. Daiktavardžių linksnių galūnės

Linksnis	Linksniuotė					
	I	II	III	IV	V	VI
Vienaskaita						
N. kas?	<i>vīr-s</i> <i>vēj-š</i>	<i>brāl-is</i> <i>akmen-s</i>	<i>al-us</i>	<i>liep-a</i>	<i>egl-e</i>	<i>nakt-s</i>
Ģ. kā?	<i>-a</i>	<i>brāļ-a</i> <i>akmen-s</i>	<i>-us</i>	<i>-as</i>	<i>-es</i>	<i>-s</i>
D. kam?	<i>-am</i>	<i>-im</i>	<i>-um</i>	<i>-ai</i>	<i>-ei</i>	<i>-ij</i>
A. ko?	<i>-u</i>	<i>-i</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>
I. ar ko?	<i>(ar) -u</i>	<i>-i</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>
L. kur?	<i>-ā</i>	<i>-ī</i>	<i>-ū</i>	<i>-ā</i>	<i>-ē</i>	<i>-ī</i>
V. - !	<i>-!-s!-š!</i>	<i>-i!</i>	<i>-u!</i>	<i>-a!</i>	<i>-e!</i>	<i>-s!</i>

Daugiskaita					
N. kas?	-i*	-as	-es	-is	
Ģ. kā?	-u*	-u	-u*	-u*	
D. kam?	-iem*	-ām	-ēm	-īm	
A. ko?	-us*	-as	-es	-is	
I. ar ko?	-iem*	-ām	-ēm	-īm	
L. kur?	-os* (sk. uos)	-ās	-ēs	-īs	
V. - !	-! -i*!	-as!	-es!	-is!	

Pastabos

1. Žvaigždute pažymėtoms formoms būdinga kamiengalio priebalsių kaita (žr. 10 lentelę). Šios kaitos neturi I ir III linksniuotės daugiskaitos linksniai, taip pat II linksniuotės žodis *viesis* 'svečias', pavardės su priesagomis *-skis*, *-ckis* bei vyrų vardai su kamiengaliu *t*, *d*, pvz.: *Atis*, *Valdis*. Penktoji linksniuotė išimčių turi daugiau: *mute* 'burna', *aste* 'uodega', *kaste* 'dėžė', kai kurie žodžiai su *-de*, *-se*, *-ze*, pvz.: *četrinde* 'ketureilis', *epizode*, *kase* 'kasa', *pase* 'pasas', *bāze* 'bazė' ir kt. Šeštosios linksniuotės išimtyms yra žodžiai *acs* 'akis', *auss* 'ausis', *balss* 'balsas', *debess* 'dangus', *valsts* 'valstybė', *zoss* 'žąsis', *Cēsis* 'toks miestas'.

2. Įnagininkas dabartinėje latvių kalboje visada vartojamas su prielinksniu *ar* 'su'.

3. Vietininko galūnė visada ilga.

Kita ryški ypatybė yra galūnių trumpinimas. Lietuviai trumpino tik senąsias tvirtaprades galūnes; štai kodėl mūsų *a*, *e* kamienų vns. įnagininkai skiriasi nuo galininkų (*egle* ir *egļē*), nors kokybinė šių galūnių kilmė ta pati - iš **-an*, **-en*. Latviai trumpino labiau: dvibalsiai ir ilgieji balsiai visur virto trumpaisiais balsiais: vns. vardininkas **lūpā* > *lūpa*, **saulē* > *saule*, vns. kilmininkas **alaus* > *alus*, **vīrā* > *vīra*, **lūpās* > *lūpas*, vns. galininkas su įnagininku **vīruo* > *vīru*, **lūpuo* > *lūpu*, **saulie* (iš **saulen*) > *sauli*, dgs. vardininkas **vīrai* (**vīrie*?) > *vīri*, **saulēs* > *saules* ir t. t. Trumpieji balsiai buvo išmesti visai: *vīrs*, *nakts*, išskyrus *u* kamieno vardininką. Vėliau paradigma trumpėjo ir morfologiškai: skiemenu ilgesnė forma buvo suvienodinta su kitom, plg. la. vietininkus *brālī*, *saulē*, *lūpā*, *pilī*, kur ilgieji balsiai gale atsidūrė todėl, kad buvo apnuoginti vėliau numesto skiemens. (Lietuvių kalboje taip atsitiko naudininkui, šiuo metu linkstama trumpinti įnagininkus: *su alum*, *su lazdom*, taip pat ir vietininkus: *laukuos*, *rankoj*, *žemėj*; šiaurės panevėžiškių *runko*, *žemė*). Nusižiūrėjus į šiuos vietininkus, buvo sukurti analogiškai vietininkai ir tiems kamienams, kurių priešpaskutinis skiemuo nebuvo ilgas. Taip latvių kalboje atsirado vietininkai *pirkstā*, *vējā*, *alū*. Panašiu keliu susidarė ir dgs. naudininko bei įnagininko poros. Lietuvų šnekamojoje kalboje dabar plačiai vartojamos mot. gim. dgs. naudininko ir įnagininko homoformos: *rankom(s)* ir *rankom(is)* (manoma, kad tokioms homoformoms atsirasti įtakos turėjusi dviskaita). Latviai šį vienodumą išplatino ir vyriškajai giminei: dgs. įnagininką suvienodino su įvardinės kilmės naudininku, plg. *brāļiem* - *ar brāļiem*. Iš kitų naujai atsiradusių

galūnių minėtina mot. gim. įvardinė vns. naudininko galūnė *-ai*: *liepai*, plg. *tai*. Mat čia vietoje *-ai* turėtume tikėtis *-i*, plg. *vīri* ‘vyrai’, *dari* ‘darai’. Tokia galūnė - *liepi* ‘liepai’ - iš tiesų užfiksuota latvių tarmėse. O pagal naujosios (įvardinės) galūnės *-ai* analogiją latviai pasidarė ir V bei VI linksniuotės naudininko formas *eglei*, *naktij*. Pagal dgs. naudininko bei įnagininko senųjų galūnių *liepām*, *eglēm* pavyzdį pasidaryta ir *pilīm*, *naktīm*.

Daiktavardžių daryba panaši į lietuvių kalbos. Savitų ypatumų turi dūriniai. Be mums įprasto morfologinio sudūrimo, kai dūrinio antrasis sandas keičia kamieną, pvz., *kāja* ‘koja’ ir *garkājis* ‘ilgakojis’, latvių kalboje yra vadinamasis sintaksinis sudūrimas, kai abu sandai išlaiko savo sintaksinius santykius ir gramatinės kategorijas, pvz.: *brāļa sieva* ‘brolio žmona’ ir *brāļasieva* ‘brolienė’, pažodžiui ‘brolžmonė’; dar plg.: *vecaistēvs* ‘senelis savo anūkams’, *tautasdziesma* ‘liaudies daina’, *galvaspilsēta* ‘sostinė’. (Dūrinys turi vieną kirtį, žodžių junginys - du.)

Kamieno dažnai nekeičia ir priešdėlių vediniai, plg.: *kalns* - *pakalns* ‘pakalnė’, *upe* - *aizupe* ‘užupis’, *vārds* - *uzvārds* ‘pavardė’. Kitais atvejais priešdėlių vediniai gauna galūnes *-e*, *-is*: *roka* - *aproce* ‘apyrankė’, *ierocis* ‘ginklas’, *gals* - *pagale* ‘pagalys’.

Priesagų vediniai pagal darybinę reikšmę yra skirstomi į tokias dažnesnes grupes: a) deminutyvai: **-iņš (-tiņš)** - *putniņš* ‘paukščiukas’, *dēliņš* ‘sūnelis’, *akmentiņš* ‘akmenėlis’, *lietutiņš* ‘lietutis’, **-iņa (-sniņa, -tiņa)** - *dziesmiņa* ‘dainelė’, *meitiņa* ‘dukrelė; mergelė’, *sirsniņa* ‘širdelė’, *uguntiņa* ‘ugnelė’, **-ītis, -īte** - *brālītis* ‘brolytis’, *meitenīte* ‘merguželė’; su priesaga **-ēns** daromi gyvūnų jauniklių pavadinimai - *stirnēns* ‘stirniukas’, *zvirbulēns* ‘žvirbliukas’, taip pat kai kurie giminystės terminai: *brālēns* ‘brolėnas, pusbrolis’ *dēlēns* ‘sūnėnas’; su priesaga **-elis, -ele** deminutyvai turi menkinamąją reikšmę, plg.: *draugēlis* ‘sėbras’, *zirgēlis* ‘kuinas’, *mājele* ‘trobelšė’; b) veikėjų asmenų pavadinimai: **-tājs, -tāja (-ājs, -āja)** - *dziedātājs* ‘dainininkas’, *arājs* ‘artojas’, **-ējs, -ēja** - *pratējs* ‘žinovas, mokovas’, *pārdevēja* ‘pardavėja’, **-ietis, -iete** - *eiropietis* ‘europietis’ *siguldietis* ‘t. p.’, *gaujmaliete* ‘Gaujos paupio gyventoja’; dalis šios priesagos vedinių reiškia asmenis pagal tautybę: *latvietis*, *lietuviētis*, *vācietis* ‘vokietis’, taip pat pagal lytį: *vīrietis* ‘vyriškis’, *sieviete* ‘moteris, moteriškė’, **-(n)ieks, -(n)iece** - *zinātnieks* ‘mokslininkas’, *skolnieks* ‘moksleivis’, *rakstniece* ‘rašytoja’, *rīdzinieks* ‘rygiētis’, *aizupnieks* ‘užupiškis’. Vietų pavadinimams sudaryti vartojamos priesagos **-nīca** - *darbnīca* ‘dirbtuvė’, *grāmatnīca* ‘knygynas’, **-tava** - *lasītava* ‘skaitykla’, *noliktava* ‘sandėlis’, **-tuve** - *spiestuve* ‘spaustuvė’, *šautuve* ‘šaudykla’, **-ājs** - *zvaigznājs* ‘žvaigždynas’. Veiksmų pavadinimų viena dažniausių priesagų yra **-šana** (sangražinė **-šanās**) - *sasveicināšanās* ‘pasisveikinimas’, *ziedēšana* ‘žydėjimas’, *runāšana* ‘kalbėjimas’, taip pat priesaga **-ums** veiksmo rezultatui reikšti - *uzdevums* ‘užduotis’, *aicinājums*

‘kvietimas’; panašią reikšmę turi ir priesaga **-iens** – *sauciens* ‘šūksnis’, *lēciens* ‘šuolis’. Ypatybių pavadinimų priesagos turi savo giminaičius lietuvių kalboje, plg.: **-ība** - *gudrība* ‘išmintis’, *jaunība* ‘jaunystė’, **-ums** - *lielums* ‘didumas, dydis’, *skaistums* ‘grožis’.

Neįvardžiuotinių **būdvardžių** linksniavimas latvių kalboje nesiskiria nuo daiktavardžių. Vyriškosios giminės būdvardžiai linksniuojami kaip I linksniuotės daiktavardžiai, moteriškosios giminės - kaip IV linksniuotės daiktavardžiai. Vadinasi, žodžių *jauns vīrs* arba *zaļa liepa* visų linksnių galūnės vienodos.

Skirtingai linksniuojami įvardžiuotiniai būdvardžiai. Jie, kaip ir lietuvių kalbos įvardžiuotiniai būdvardžiai, atsirado seniai, dar tada, kai būdvardis ir turbūt daiktavardis turėjo ilgąsias galūnes. Šitas galūnes užkonservavo prie jų pridėtas įvardis *jis, ji*, dabar vartojamas tik Latgaloje. Lietuvių kalboje ši daryba regima geriau, plg. vns. įnagininką (*su*) *baltu* - *baltuoju*, (*su*) *balta* - *baltąja*, dgs. vardininką *baltieji(e)*, galininką *baltuosius*, *baltąsias*. Latvių kalboje “galūninis” įvardis yra nunykęs (geriau išliko tik abiejų skaičių naudininkuose ir vietininkuose), tačiau galūnės sutrumpėti jau nebespėjo (žr. 12 lentelę, skliausteliuose nurodytas tarimas).

Latvių kalbos būdvardžiai irgi laipsniuojami. Aukštesnysis laipsnis padaromas iš nelyginamojo, pridėdant priesagą **-āks**, **-āka**: *gudrāks* ‘protingesnis’, *gudrāka* ‘protingesnė’. Įžvalgesnis skaitytojas turbūt jau suprato, kad ši priesaga atitinka lietuvių priesagą **-okas**, **-oka**, kurios darybinė reikšmė ne taip jau toli nuo latvių **-āks**, plg.: *baltokas*, *gudrokas*. Įvardžiuotinės formos, pvz.: *gudrākais*, *gudrākā*, gali turėti ir aukščiausiojo laipsnio reikšmę. Šiaip jau aukščiausiasis laipsnis sudaromas prie įvardžiuotinės aukštesniojo laipsnio formos pridėjus priešdėlį *vis-*, kuris, kaip minėta, niekada nekirčiuojamas.

12 lentelė. Įvardžiuotinių būdvardžių linksnių galūnės

Linksnis	Vyriškoji giminė		Moteriškoji giminė	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.
N.	<i>balt-ais</i>	<i>balt-ie</i>	<i>balt-ā</i>	<i>balt-ās</i>
G.	<i>-ā</i>	<i>-o</i> [uo]	<i>-ās</i>	<i>-o</i> [uo]
D.	<i>-ajam</i>	<i>-ajiem</i>	<i>-ajai</i>	<i>-ajām</i>
A.	<i>-o</i> [uo]	<i>-os</i> [uos]	<i>-o</i> [uo]	<i>-ās</i>
I.	<i>-o</i> [uo]	<i>-ajiem</i>	<i>-o</i> [uo]	<i>-ajām</i>
L.	<i>-ajā</i>	<i>-ajos</i> [ajuos]	<i>-ajā</i>	<i>-ajās</i>
V.	<i>-ais!</i>	<i>-ie!</i>	<i>-ā!</i>	<i>-ās!</i>
	<i>-o!</i> [uo]			<i>-o!</i> [uo]

Būdvardžių daryboje iš priešdėlių dažniausi yra **bez-, ie-, pa-, pār-, ne-**. *bezbaillīgs* ‘bebaimis’, *iesirms / pasirms* ‘žilokas’, *pareizs* ‘teisingas, tikslus’, *pāragrs* ‘per ankstus’, *netīrs* ‘nešvarus’.

Dažniausios būdvardžių priesagos yra **-ains, -aina** - *zeltains* ‘aukso spalvos’, *lietains* ‘lietingas’, *akmeņains* ‘akmenuotas’, *sīkumains* ‘smulkmeniškias’, **-gans, -gana** *zaļgans* ‘žalsvokas’, **-ējs, -ēja** - *vidējs* ‘vidutinis’, *iekšējs* ‘vidinis’, *tagadējs* ‘dabartinis’, **-īgs, -īga** - *draudzīgs* ‘draugiškias’, *taisnīgs* ‘teisus’, *mākslīgs* ‘dirbtinis’, **-isks, -iska** - *bērnisks* ‘vaikiškias’, *dabisks* ‘natūralus, gamtiškias’, *lielisks* ‘puikus’, *māksliniecisks* ‘meniškias’.

Gana įvairūs yra **prieveiksmiai**. Daugiausia yra būdvardinės ir veiksmazodinės kilmės prieveiksmių. Būdvardiniai prieveiksmiai sudaromi su formantais *-i, -u*, rečiau *-ām*, pvz.: *skaist-i* ‘gražiai’, *tuv-u* ‘arti’, *lēn-i* ir *lēn-ām* ‘lėtai’. Veiksmazodiniai prieveiksmiai turi formantus *-šus, -us, -u*: *skrie-šus* ‘bėgte’, *guļ-us* ‘gulomis’, *tup-u* (ir *tup-us*) ‘tupomis’.

Daiktavardiniai prieveiksmiai - tai sustingę kai kurių daiktavardžių linksniai, pvz.: *drusku* ‘truputį’, *zemē* ‘žemyn’, *rītos* ‘rytais’, *reizēm* ‘kartais’.

Yra skaitvardinės, įvardinės kilmės prieveiksmių, pvz.: *vispirms* ‘pirmiausia’, *divatā, četratā* ‘dviese, keturiese’, *kā* ‘kaip’, *šur tur* ‘šen ten’.

Būdvardiniai prieveiksmiai laipsniuojami. Aukštesniojo laipsnio formai sudaryti vartojamas jau pažįstamas formantas *-āk*: *lab-āk* ‘geriau’, aukščiausiojo - dar ir priešdėlis *vis-*: *vislabāk* ‘geriausiai’.

Latvių kalbos **skaitvardžiai** linksniuojami kaip I ir IV linksniuotės daiktavardžiai (priklausomai nuo giminės), nors yra ir išimčių. Skaitvardis *tūkstotis* (1000, tariama *tūkstuotis*) linksniuojamas kaip II linksniuotės daiktavardis, savitai linksniuojamas skaitvardis *trīs* (3):

N. *trīs*

Ģ. *triju*

D. *trim* (kita forma *trijiem* - vyr. gim. ir *trijām* - mot. gim.)

A. *trīs*

I. (*ar*) *trim* (*trijiem, trijām*)

L. *trīs* (*trijos* [trijuos], *trijās*)

Giminės kategoriją šio skaitvardžio gali turėti tik trys linksniai. Kiti kėkiniai skaitvardžiai 1-9 gimine skiriasi visuose linksniuose.

Visai nelinksniuojami skaitvardžiai *desmit* (10), *vienpadsmit* - *deviņpadsmit* (11-19), *divdesmit* - *deviņdesmit* (20-90), *simts, simt* (100; forma *simts* kartais linksniuojama), *tūkstoš* (tariama *tūkstuoš*, 1000). Jei skaitvardis sudėtinis, pvz., *divi simti trīsdesmit pieci*, linksniuoti reikia visus linksniuojamuosius komponentus, šiuo atveju *divi, simti, pieci*.

Kelintiniai skaitvardžiai vartojami tik įvardžiutiniai (išskyrus *otrs, -a*) ir linksniuojami kaip įvardžiutiniai būdvardžiai.

Kiekinių ir kelintinių latvių kalbos skaitvardžių eilė atrodo taip: (nurodoma tik vyriškoji giminė):

<i>viens</i>	<i>pirmais</i>
<i>divi</i>	<i>otrais</i> [uotrais]
<i>trīs</i>	<i>trešais</i>
<i>četri</i>	<i>ceturtais</i>
<i>pieci</i>	<i>piektais</i>
<i>seši</i>	<i>sestais</i>
<i>septiņi</i>	<i>septītais</i>
<i>astoņi</i> [astuoņi]	<i>astotais</i> [astuotais]
<i>deviņi</i>	<i>devītais</i>
<i>desmit</i>	<i>desmitais</i>
<i>vienpadsmit</i>	<i>vienpadsmitais</i>
<i>divpadsmit</i>	<i>divpadsmitais</i>
<i>trīspadsmit</i>	<i>trīspadsmitais</i>
<i>četrpadsmit...</i>	<i>četrpadsmitais...</i>
<i>deviņpadsmit</i>	<i>deviņpadsmitais</i>
<i>divdesmit</i>	<i>divdesmitais</i>
<i>trīsdesmit...</i>	<i>trīsdesmitais...</i>
<i>deviņdesmit</i>	<i>deviņdesmitais</i>
<i>simt, simts</i>	<i>simtais</i>
<i>divi simti, divsimt...</i>	<i>divsimtais...</i>
<i>tūkstoš, tūkstotis</i>	<i>tūkstošais</i>

Atmetę reguliarius atitikmenis, pvz., *penki - pieci, septintas - septītais*, matome, kad skirtumų vis vien lieka.

Skaitvardis *divi* kilęs iš senesnės moteriškosios ir bevardės giminės formos **duvi*, plg. skr. vedų *duve*, lo. *duae*. Dėl la. *i < u* dar plg. *zivs* ‘žuvis’, *dibens* ‘dugnas’ (lie. *dubuo*). Dabar skaitvardis *divi* yra vyriškosios giminės, o moteriškosios giminės forma *divas* yra nauja.

Skaitvardis *četri* naujesnis: iškritęs *u* (plg. lie. tarmių *ketrios* ‘keturios’), be to, vietoj laukiamo *c-* (**cetri*) yra *č-*; anot J. Endzelyno, žodžio pradžia pakito dėl rusų kalbos įtakos (Endzelynas 1957, 142). Kelintinis *ceturtais* turi senoviškesnį ir reguliaresnį kamieną.

Įdomus skaitvardis *seši*. Lietuviai čia “sušveplavę” - mūsų žodžio pradžios *s-* supanašėjo su tolesniu *-š-*, plg. lo. *sex*, a. *six*. Taigi lietuvių protėviai šį skaitvardį tarę **sešei*. Latvių žodyje *š* atsirado dėl kitų formų, pirmiausia mot. gim., analogijos, kur *š* kilęs iš **sj*, plg. *šešas* ‘šešios’, *sešu* ‘šešių’; šiaip jau reguliariai šis žodis latviams turėtų skambėti **sesi*, plg. kelintinį *sestais*.

Septiņi, deviņi turi trumpą kamieno *i*. Tai irgi archaizmas. Manoma, kad lietuviai šių savo skaitvardžių *i* pailginę pagal skaitvardžio *aštuoni* (**aštonei*) analogiją. Minkštieji latvių *ņ* atsirado vienodinant paradigmą (plg. *seši* atvejį).

Latvių žodyje *desmit* sukeisti priebalsiai. Toks reiškinys, lingvistų vadinamas metateze, kalboje gana dažnas, plg. lie. *mezgti, mezga, smegenys*.

Visai kitokios darybos la. skaitvardžiai nuo 11 iki 19. Semantinis jų turinys yra 'x po dešimties', pvz., *viens pa desmit - vienpadsmit* (*ds-* tariamas *-c-*) (Endzelīns 1982, 536-541).

Įvardis. Asmeniniai įvardžiai tokie: *es* 'aš', *tu* 't. p.', *viņš* 'jis', *viņa* (sk. *vinia*) 'ji', *mēs* (sk. *mēs*) 'mes', *jūs* 't. p.', *viņi* 'jie', *viņas* 'jos'. Lietuvių įvardis *aš* turi senoviškesnį priebalsį, užtat latvių *es* senoviškesnis balsis. Įvardžio *mēs* balsis pailgintas, matyt, dėl *jūs* analogijos; lietuviai čia taria ilgą *e* dėl kirčio. Įvardžio *viņš* analogo mes neturime. K. Būga jį mėgino giminiuoti su lie. *vičveinelis* (Būga 1958-61, 2, 242). Šiais laikais bene įtikinamiausią etimologiją yra pateikęs A. Rosinas; jis šį įvardį kildina iš **vin-(j)is*, kur **vin-* atitinka pr. *wins* 'oras', *winna* 'outside', rus. *вне* 't. p.', tad **vin-* senovėje galėjęs reikšti 'antai, ana' (Rosinas 1988, 211); dar plg. la. *viņsaule* 'anas, mirusiųjų pasaulis'. Latvijose rytuose vietoj *viņš* vartojamas įvardis *jis*.

Asmeninių įvardžių linksniavimas nedaug tesiskiria nuo mūsų įvardžių, plg.:

N.	<i>es</i>	<i>tu</i>	<i>viņš</i>	<i>viņa</i>	<i>mēs</i>	<i>jūs</i>	<i>viņi</i>	<i>viņas</i>
Ģ.	<i>manis</i>	<i>tevis</i>	<i>viņa</i>	<i>viņas</i>	<i>mūsu</i>	<i>jūsu</i>	<i>viņu</i>	<i>viņu</i>
D.	<i>man</i>	<i>tev</i>	<i>viņam</i>	<i>viņai</i>	<i>mums</i>	<i>jums</i>	<i>viņiem</i>	<i>viņām</i>
A.	<i>mani</i>	<i>tevi</i>	<i>viņu</i>	<i>viņu</i>	<i>mūs</i>	<i>jūs</i>	<i>viņus</i>	<i>viņas</i>
I. ar	<i>mani</i>	<i>tevi</i>	<i>viņu</i>	<i>viņu</i>	<i>mums</i>	<i>jums</i>	<i>viņiem</i>	<i>viņām</i>
L.	<i>manī</i>	<i>tevī</i>	<i>viņā</i>	<i>viņā</i>	<i>mūsos</i>	<i>jūsos</i>	<i>viņos</i>	<i>viņās</i>

Savybiniai įvardžiai *mans, mana; tavs, tava; savs, sava* visada derinami su daiktavardžio gimine ir priklausomai nuo jos linksniuojami kaip I arba IV linksniuotės daiktavardžiai. Kitaip sakant, jie vartojami kaip mūsų benykstą įvardžiai *manas, -a, tavas, -a*, plg.: *ar savu galvu* 'su savo galva', *maniem draugiem* 'mano draugams'.

Archajiškesnes galūnes turi parodomieji įvardžiai. Čia jos nesu-trumpėjusios, plg.: (žvaigždute pažymėta o skaityk uo)

N.	<i>tas</i>	<i>tā</i>	<i>tie</i>	<i>tās</i>
Ģ.	<i>tā</i>	<i>tās</i>	<i>to*</i>	
D.	<i>tam</i>	<i>tai</i>	<i>tiem</i>	<i>tām</i>
A.		<i>to*</i>	<i>tos*</i>	<i>tās</i>
I. (ar)		<i>to*</i>	<i>tiem</i>	<i>tām</i>
L.	<i>tai/tanī/</i>		<i>tais/tanīs</i>	
	<i>tajā</i>		<i>tajos* tajās</i>	

Lietuvių *o* daug kur dėsningai atliepia latviškasis *ā*. Ilgąjį *ā* latviai išlaikę net mot. gim. vienaskaitos vardininke. Mūsų tarmėse ši galūnė (ilga) išlaikyta Rytų Aukštaitijoje, plg. šiaurės panevėžiškių *to motere* ‘ta moteris’.

Paprasčiau kaitomi ir latvių kalbos **veiksmazodžiai**. Kaip minėta, asmenuotės skiriamos pagal pagrindinių formų skiemenų skaičių: I asmenuotei priklauso vienskiemeniai kamienai, II - daugiaskiemeniai, o III - mišrieji. Fonetiniai galūnių trumpinimo dėsniai neaplenkė ir veiksmazodžių. Vadinasi, ir čia vietoje *-au* turime *-u* (lie. *darau* - la. *daru*), vietoje *-ai*, *-ei* - *-i* (lie. *darai* - la. *dari*, lie. *vedei* - la. *vedi*). Kaip ir lietuviai, veiksmazodžių *-uo* latviai sutrumpinę iki *-u*: *vedu* (plg. lie. *veduosi*, la. *vedos*), galūnė *-ie* likusi tik sangražinėse formose, plg. la. *ved* ir *vedies*, galūnė *-i* < **-ie* yra tik tais atvejais, jei: a) kamienas baigiasi *-st-*: *tu pazīst-i* (bendratis *pazīt*); b) kamienas baigiasi sprogtamaisiais priebalsiais *p*, *t*, *d*, o šaknyje yra balsių kaita: *tu jūti* (bendratis *just*). Senosios trumposios galūnės visur dėsningai numestos: *aug* ‘auga’, *guļ* ‘guli’. Daugiskaitos formos yra trumpesnės; būtojo laiko formų skiemenų skaičius vienodas, plg.: *augām*, *augāt*, *auga*. Panašiai šios formos mūsų laikais trumpėja ir lietuvių kalboje.

Dabartinėje latvių kalboje išlikę tik du veiksmazodžio esamojo laiko kamienai: *a* kamienas (dauguma veiksmazodžių) ir *ā* kamienas (veiksmazodžiai, kurių bendratys baigiasi *-īt*, *-ināt*). Tiesa, kamiengalio priebalsiai rodo esant (*i*)*a* kamieną, plg.: *auž* ‘audžia’, *kož* ‘kanda’. Į šį kamieną perėję *i* kamieno veiksmazodžiai, plg.: *guļam* ‘gulime’, *sēžat* ‘sėdite’. Lietuvos tarmėse *i* kamienas keičiamas (*i*)*a* kamieniu pažemaitėje ir šiaurės Aukštaitijoje (Zinkevičius 1966, 342).

Būtojo laiko visi veiksmazodžiai yra *ā* kamieno (žr. 13 lentelę).

Latvių kalboje nėra būtojo dažninio laiko. Nebuvo jo ir baltų prokalbėje. Šis laikas, tiksliau, jo formos su priesaga *-dav-* yra lietuvių išmonė, ir tai ne visų. Dzūkai šiam tikslui vartoja būtojo kartinio laiko formas, sustiprintas prieveiksmiais *dažnai*, *tankiai*, dalelyte *vis*, taip pat kartotinius veiksmazodžius, pvz., *eidinėjau*, *sakinėjau*; žemaičių būtasis dažninis laikas yra sudėtinis: *liobu eiti* arba *liobu eisu* ‘eidavau’ (Zinkevičius 1966, 356-358). Latviai šia reikšme vartoja būtojo laiko formas arba konstrukcijas su pagalbinio veiksmazodžiu *mēgt* ‘mėgti, turėti įprotį’. Skirtingai nuo mūsų žemaičių dažninio laiko, šios konstrukcijos gali reikšti tiek esamąjį dažninį, tiek būtajį dažninį - viskas priklauso nuo pagalbinio veiksmazodžio laiko, plg.: *viņš mēdz teikt* ‘jis mėgsta sakyti, jis vis sako’, *viņš mēdza būt* ‘jis būdavo’.

Būsimojo laiko formos daromos iš bendraties kamieno su priesaga *-s-* (vns. 1 asm. *-š-* < **-sj-*). Daugiskaitos 2 asm. turi dvi sinonimiškas formas. Kiek kitaip padaromos būsimojo laiko formos tų I asmen-

13 lentelė. Veiksmažodžių asmenų galūnės

Asmenuotė	Tiesioginė nuosaka			Liepiamoji uosaka	
	Esamasis laikas	Būtais laikas	Būsiamasis laikas		
I <i>pirk-t</i> <i>pērk-u</i> <i>pirk-u</i>	Vns.	1. -u	-u	-šu	—
		2. -, (-i)	-i	-si	<i>pērc</i>
		3. -	-a	-s	<i>lai pērk</i>
	Dgs.	1. -am	-ām	-sim	<i>pirksim</i>
		2. -at	-āt	-sit/-siet	<i>pērciet</i>
		3. -	-a	-s	<i>lai pērk</i>
II <i>mazgā-t</i> <i>mazgā-ju</i> <i>mazgā-ju</i>	Vns.	1. -ju	-ju	-šu	—
		2. -	-ji	-si	<i>mazgā</i>
		3. -	-ja	-s	<i>lai mazgā</i>
	Dgs.	1. -jam	-jām	-sim	<i>mazgāsim</i>
		2. -jat	-jāt	-sit/-siet	<i>mazgājiet</i>
		3. -	-ja	-s	<i>lai mazgā</i>
III <i>darī-t</i> <i>dar-u</i> <i>darī-ju</i>	Vns.	1. -u	-ju	-šu	—
		2. -i	-ji	-si	<i>dari</i>
		3. -a, (-)	-ja	-s	<i>lai dara</i>
	Dgs.	1. -ām, (-am)	-jām	-sim	<i>darīsim</i>
		2. -āt, (-at)	-jāt	-sit/-siet	<i>dariet</i>
		3. -a, (-)	-ja	-s	<i>lai dara</i>

uotės veiksmažodžių, kurių bendratys baigiasi *-st*, *-zt* (sangražinės formos *-sties*, *-zties*). Tokiais atvejais būsimojo laiko formos vedamos iš būtojo laiko kamieno, pridėjus priesagą *-īs-*: *vest - vedu - ved-īs-u*, *lauzt - lauzu - lauz-īs-iet*.

I asmenuotės veiksmažodžių esamojo laiko vns. 2 asmens formai būdinga kamiengalio priebalsių kaita: *k - c*, *g - dz*, plg.: *es pērku*, *tu pērc*, *viņš aug*, *tu audz*. Šią kaitą turi ir liepiamosios nuosakos dgs. 2 asmuo.

Liepiamoji nuosaka turi tik vieną naujai sudarytą formą, būtent, minėtąjį dgs. 2 asm. Ji daroma iš esamojo laiko vns. 2 asmens formos ir turi galūnę *-iet* (sangraž. f. *-ieties*). Kitos formos sutampa su tiesioginės nuosakos formomis: vns. 2 asmuo su esamojo laiko vns. 2 asmeniu, pvz.: *pērc* ‘perki, pirk’; dgs. 1 asmuo su būsimojo (ar esamojo) laiko dgs. 1 asmeniu: *pirksim* (*pērkam*), *darīsim* (*darām*). Lietuvių kalboje esamojo laiko 1 asmuo irgi turi liepiamosios nuosakos funkciją, plg.: *perkam šitą žurnalą, gerai?* Latvių kalboje liepiamosios nuosakos 3 asmuo sudaromas kaip ir lietuvių kalboje, skiriasi tik dalelyte: *lai mazgā* ‘tegu plauna’.

Tariamiosios nuosakos forma dabartinėje latvių kalboje tėra tik viena. Ji vedama iš bendraties kamieno, turi formantą *-tu* (sangražinė f. *-tos*, t.y. *-tuos*) ir yra bendra visiems asmenims ir skaičiams, plg.: *es pirktu*, *tu pirktu*, *jūs pirktu...*

Latviai turi lietuviams kiek neįprastą reikiamybės nuosaką. Mums ją atstoja konstrukcijos su veiksmažodžio *reikėti* formomis ir kito veiksmažodžio bendratimi: *reikia daryti, reikės daryti*. Reikiamybės nuosakos formos daromos iš esamojo laiko 3 asmens formos su priešdėliu *jā*. Nuosakos laikas reiškiamas pagalbinio veiksmažodžio *būt* formomis: *tev (ir) jādara* ‘tau reikia daryti’, *viņiem bija jāstrādā* ‘jiems reikėjo dirbti’, *mums būs jāiet* ‘mes turėsime eiti’. Jei veiksmažodis galininis, jo reikiamybės nuosaka valdo vardininką, plg.: *jāraksta vēstule* ‘reikia rašyti laiškas’.

Veiksmažodžių sangražos dalelė visada yra gale: *satīkties* ‘susitikti’, *nerunāties* ‘nesikalbėti’. Tai dar viena latvių ir mūsu žemaičių morfologinė paralelė. Tiesa, vienas kitas veiksmažodis yra ją užkonservavęs ir pradžioje, pvz., *sa-s-tapt* ‘sutikti’, *s-kart* ‘liesti’, tačiau dabartinės kalbos požiūriu dalelė šiais atvejais laikoma šaknies komponentu. Pakitusi ir pati dalelė. Vietoj senosios *-si-* turima *-s*, tarmėse *-sa-* arba *-za-*.

Sangražos dalelė apsaugojo galūnes nuo trumpėjimo ar išnykimo: *ceļos* (sk. *celiuos*) ‘keliuosi’, *celies* ‘keliesi’, *ceļas* ‘keliasi’, *rakstās* ‘rašosi’. Šias galūnes latviai apibendrina visiems veiksmažodžiams, plg.: *rādos* ‘rodausi’, *raksties* ‘rašaisi’. Be to, jos paplito ir kitose formose, plg.: *cel-sies* ‘kelsis’, *celtos* ‘keltūsi’.

14 lentelė. Dabartinės sangražinių veiksmažodžių galūnės
(o skaityk *uo*)

	Esamasis laikas	Būtamasis laikas	Būsimasis laikas
	1. <i>-os</i>	<i>-os</i>	<i>-šos</i>
Vns.	2. <i>-ies</i>	<i>-ies</i>	<i>-sies</i>
	3. <i>-as, -ās</i>	<i>-ās</i>	<i>-sies</i>
	1. <i>-amies, -āties -āmies</i>		<i>-simies</i>
Dgs.	2. <i>-aties, -āties -āties</i>		<i>-sities/-sieties</i>
	3. <i>-as, -ās</i>	<i>-ās</i>	<i>-sies</i>

Esamajame laike ilgąjį *ā* galūnėje turi III asmenuotės veiksmažodžiai, kurių bendratys baigiasi *-īt, -ināt* (*ā* kamienas).

Trys veiksmažodžiai asmenuojami savitai ir nepriklauso jokiai asmenuotei. Tai veiksmažodžiai *būt* ‘būti’, *iet* ‘eiti’ ir *dot* (čia ir lentelėje *o* skaityk *uo*) ‘duoti’. Formoms būdingas supletyvizmas (žr. 15 lentelę).

15 lentelė

Esamasis laikas	Būtamasis laikas	Būsimasis laikas
<i>esmu, eju, dodu</i>	<i>biju, gāju, devu</i>	<i>būšu, iešu, došu</i>
<i>esi, ej, dod</i>	<i>biji, gāji, devi</i>	<i>būsi, iesi, dosi</i>
<i>ir, iet, dod</i>	<i>bija, gāja, deva</i>	<i>būs, ies, dos</i>
<i>esam, ejam, dodam</i>	<i>bijām, gājām, devām</i>	<i>būsim, iesim, dosim</i>
<i>esat, ejat, dodat</i>	<i>bijāt, gājāt, devāt</i>	<i>būsīt, iesīt, dosīt/ būsiet, iesiet, dosiet</i>

Veiksmazodžio *būt* esamojo laiko 3 asmens neiginys yra *nav* (sk. *nau*) arba archajiškesnė forma *nava* ‘nėra’. Šio veiksmazodžio reikiamybės nuosaka daroma iš bendraties, pvz.: *jābūt* ‘reikia būti’, *būs jābūt* ‘reikės būti’.

* * *

Dabar skaitytojas galėtų pamėginti atlikti kelis pratimėlius. Pirmajame reikia tinkamai pavartoti vardažodžio linksnį (daiktavardžių nurodyta linksniuotė), antrajame - nustatyti reikiamą veiksmazodžio formą (prie bendraties nurodyta asmenuotė). Abiejuose pratimuose yra latvių liaudies patarlės, priežodžiai.

1. *Ar (piere 5) (mūris 2) neizgāzīsi* ‘kakta sienos neišgriausi’. *Sēž kā suns pie (siens 1) (kaudze 5)* ‘sėdi kaip šuo prie šieno kaugės’. (*Kūts 6) dzimis, pa (lodziņš 1) ēdināts* ‘tvarte gimęs, pro langelį penėtas’. *Dreb roka kā (vista 4) (zaglis 2)* ‘dreba ranka kaip vištų vagiui’.

2. *Kas par agri (prieclāties 2), tas vēlāk (raudāt 3)* ‘kas per anksti džiaugiasi, tas paskui verkia’. *Kas (jautāt 2), tas (nemaldīties 3)* kas klausia, neklysta’. *Dievs, (pasargāt 3) mani no drauga, no ienaidnieka pats (pasargāties 3)* ‘apsaugok, Dieve, nuo draugo, nuo priešo pats apsisaugosiu’ (atsakymai p. 194).

Dalyviai. Latvių kalbos dalyviai yra kaitomieji ir nekaitomieji. Kaitomieji dalyviai turi esamąjį ir būtajį laiką. Veikiamieji dalyviai sudaromi su afiksais *-ošs, -oša* (esamasis laikas, pvz.: *strādājošs, strādājoša*) ir *-is, -usi* (būtais laikas, pvz.: *strādājis, strādājusi* ‘dirbęs, dirbusi’). Priesaga *-oš-* (sk. *-uoš-*) yra tos pat kilmės, kaip ir mūsų *-ant-*: la. *uo < *an; š < *tj*. Neveikiamieji dalyviai turi formantus *-ams, -ama*, (esamasis laikas: *nesams, nesama* ‘nešamas, nešama’; iš *ā* kamieno veiksmazodžių dalyviai turi ilgąjį *ā* - *rakstāms* ‘rašomas’) ir *-ts, -ta* (būtais laikas; forma vedama iš bendraties kamieno: *nešts, nešta* ‘neštas, nešta’). Visi minėtieji dalyviai linksniuojami kaip būdvardžiai, tik veikiamųjų būtojo laiko dalyvių vns. vardininkas turi kitokią galūnę - *-is, -usi*.

Nekaitomųjų dalyvių yra trys.

1. Dalyviai su formantu *-dams, -dama* (dgs. *-dami, -damas*) dar vadinami pusiau kaitomaisiais. Ir daryba, ir vartojimu visiškai sutampa su mūsų pusdalyviu. Skirtumas nebent tas, jog sangražinės formos *-damies, -damās* neturi skaičiaus kategorijos, t.y. vartojamos ir vienaskaitoje, ir daugiskaitoje. Šis dalyvis gali eiti ir tariniu, pvz.: *kur iedams?* ‘kur eini?’

2. Dalyviai su formantu *-ot, sangraž.* f. *-oties* (sk. *uot, uoties*) daromi iš esamojo laiko kamieno ir savo forma primena lietuvių esamojo laiko padalyvį (la. *-uot < *-ant*). Skirtingai nuo padalyvio, neturi laikų, be to, vartojamas ir mūsų pusdalyvio reikšme. Vartojamas ir netiesiogine nuosaka, kur yra

išlikusios jo būsimąjo laiko formos, dabar dalyviu nebelaikomas, pvz.: *es nesapratīšot* ‘aš, girdi, nesuprasiąs’.

3. Dalyviai su *-am*, sangraž. f. *-amies* (dalyviai iš *ā* kamieno veiksmažodžių turi formante ilgąjį *ā*) daromi iš esamojo laiko kamieno, arba, paprasčiau sakant, sutampa su esamojo laiko dgs. 1 asmeniu. Į lietuvių kalbą verčiami padalyviu (senovinė dvejetainio galininko konstrukcija) pvz.: *es dzirdēju tevi dziedam* ‘girdėjau tave dainuojant(i)’.

Veikiamųjų dalyvių (‘nešąs’, ‘nešęs’) linksniavimo pavyzdys.
(Nepamirškite, kad rašmuo *o* žymi dvibalsį *uo*.)

	Esamasis laikas	Būtamasis laikas
N.	<i>nesošs, nesoša</i>	<i>nesis, nesusi</i>
G.	<i>nesošā, nesošas</i>	<i>nesuša, nesušas</i>
D.	<i>nesošām, nesošai</i>	<i>nesušām, nesušai</i>
A.	<i>nesošu</i>	<i>nesušu</i>
I. (ar)	<i>nesošu</i>	<i>nesušu</i>
L.	<i>nesošā</i>	<i>nesušā</i>
N.	<i>nesošī, nesošas</i>	<i>nesušī, nesušas</i>
G.	<i>nesošu</i>	<i>nesušu</i>
D.	<i>nesošiem, nesošām</i>	<i>nesušiem, nesušām</i>
A.	<i>nesošus, nesošas</i>	<i>nesušus, nesušas</i>
I. (ar)	<i>nesošiem, nesošām</i>	<i>nesušiem, nesušām</i>
L.	<i>nesošos, nesošās</i>	<i>nesušos, nesušās</i>

Sintaksė

Apibūdinant lietuvių ir latvių kalbų sintaksės skirtumus, paprastai cituojamas jau chrestomatiniu tapęs J. Endzelyno teiginys: latviai šimtmečius turėjo klausyti, ką sako vokiečiai, tiesa, latviškais žodžiais, bet vokiečių dvasia, todėl latvių sintaksė daugiau primena Europos vakarus, lietuvių sintaksė - rytus (Kabelka 1987, 23). Be to, latvių sintaksei įtakos padarė ir finų kalbos.

Kuo gi skiriasi latvių kalbos sintaksė nuo mūsų? Minėtinos šios ypatybės:

1. Priklausomybę latviai reiškia veikėjo naudininku ir veiksmažodžio *būt* formomis, pvz.: *tēvam bija trīs dēli* ‘tėvas turėjo tris sūnus’; *man nav naudas* ‘aš neturiu pinigų’. Šitaip priklausomybę reiškia ir estai, plg.: *mul on vend* pažodžiui - ‘man yra brolis’. Matyt, nusiklausę iš latvių, tokią konstrukciją plačiai vartoja ir šiaurės panevėžiškiai.

2. Būdingas latvių kalbos sintaksės bruožas - analitinės konstrukcijos, arba prieveiksmišku žodelių vartojimas. Šie žodeliai lydi

veiksmazodžius, labiau sukonkretindami veiksmą, pvz.: *aiziet projām* ‘nueiti (šalin)’, *uzkāpt augšā* ‘užlipti (aukštyn)’, *nokrist zemē* ‘nukristi (žemèn)’, *nākt iekšā* ‘įeiti (vidun)’, *aiztaisīt ciet* ‘uždaryti (kietai)’ ir pan. Lietuviams čia paprastai užtenka priešdėlio. Iš mūsų tarmių analitinės konstrukcijos vartoja šiaurės žemaičiai ir šiaurės panevėžiskiai, t. y. kuršių ir žiemgalių asimiliantai. Kaip ir veikėjo naudininkas, analitinės konstrukcijos yra sintaksinis finizmas.

3. Dažni nederinamieji pažyminiai. Jie vartojami ir ten, kur lietuvių kalboje įprasta vartoti būdvardžius su priesaga *-inis*, plg.: *vakara nodaļa* ‘vakarinis skyrius’, *rokas zāģis* ‘rankinis pjūklas’, *valsts iestāde* ‘valstybinė įstaiga’, *partijas konference* ‘partinė konferencija’ ir t.t. Toks atributyvų vartojimas irgi aiškinamas finų kalbų poveikiu.

4. Skirtingai nuo lietuvių, latviai nebeturi neiginio kilmininko. Jis dabar vartojamas tik su veiksmazodžio *būt* neiginiais; pvz.: *viņam ir draugs, bet nav draudzenes* ‘jis turi draugą, bet neturi draugės’. Tačiau galininkiniai veiksmazodžiai vartojami ir su neiginiu, plg.: *dot roku - nedot roku*. Lietuvoje neiginio galininką turi tarmės, kur būta ryškesnės vokiečių kalbos įtakos - daugiausia kauniškiai ir dalis žemaičių.

5. Esama ir daugiau valdymo skirtumų. Pavyzdžiui, prielinksnis *līdz* ‘ligi’ valdo naudininką, kaip ir mūsų rytiečių *ligi*; prielinksnis *uz* vartojamas ir su kilmininku (vietos reikšme), ir su galininku (krypties reikšme), plg.: *uz sienas* ‘ant sienos’, *uz sienu* ‘į sieną’. Daugiskaitoje visi prielinksniai vartojami su naudininku ar įnagininku (abu linksniai vienodi), plg.: *uz sienām* ‘ant sienų; į sienas’.

Skiriasi kai kurių veiksmazodžių valdymas ir vartosena. Pavyzdžiui, veiksmazodis *ticēt* ‘tikėti’ valdo naudininką, *gaidīt* ‘laukti’ - galininką, *skatīties* ‘žiūrėti į ką’ - dar ir vietininką, *baidīties, bīties* ‘bijoti’ vartojamas su kilmininkiniu prielinksniu *no* ‘nuo’ ir t.t.

6. Priešpriešinio sujungimo sakiniuose neiginys dedamas prie veiksmazodžio (tarinio), ne prie vardažodžio (papildinio), kaip lietuvių kalboje, pvz.: *mēs tev nepirksim mēteļi, bet kažoku* ‘mes tau pirksim ne paltą, o kailinius’; *viņš nebija igauņis, bet latvietis* ‘jis buvo ne estas, o latvis’.

Šalutiniai pažyminio sakiniai prijungiami įvardžiu *kas*, jei pagrindinis dėmuo eina vardininku ar galininku, pvz.: *akmens, kas rit, nesūno* ‘akmuo, kuris rieda, nesamanoja’.

7. Daugiau reikšmių turi vietininkas. Juo reiškama ne tik vieta, bet ir kryptis: *turēt roku kabatā* ‘laikyti ranką kišenėje’ ir *bāzt roku kabatā* ‘kišti ranką kišenėn’. Tokia reikšme inesyvą vartoja ir mūsų šiaurės panevėžiskiai. Latviai šitokią vartoseną perėmė iš lyvių.

Vietininkas plačiau vartojamas laikui reikšti. Lietuviai čia dažniau verčiasi galininku ar įnagininku.

8. Krinta į akis kai kurios žodžių tvarkos ir kt. smulkmenos. Remarkose, po tiesioginės kalbos, visada eina pirma veiksnys, paskui tarinys; lietuvių kalboje - atvirkščiai, plg.: *“Es neatnākšu”*, - *viņa sacīja* “Aš neateisiu”, - tarė ji”. Be to, dialoguose latviai dažniau už mus vartoja asmeninius įvardžius. Lietuviams čia paprastai pakanka veiksmožodžio asmenuojamosios formos, iš kurios nuspėjamas veiksnys.

Apskritai paėmus, latvių kalbos sintaksė atrodo griežtesnė, organizuotesnė, lietuvių - laisvesnė. Didesnio konkretumo latvių kalbos sakiniams suteikia analitinės konstrukcijos, atliktiniai laikai (pvz., *esmu redzējis* ‘esu matęs’), dažniau vartojama netiesioginė nuosaka.

Atsakymai (žr. p. 191)

1. *pieri, mūri, siena, kaudzes, kūtī, lodziņu, vistu, zaglim.*
2. *priecājas, raud, jautā, nemaldās, pasargi, pasargāšos.*

Leksikos bruožai

Apytikrį latvių kalbos žodyno vaizdą skaitytojas susidarė skyriaus pradžioje. Jame buvo užsiminta, jog dalį mūsų kalbų leksikos skirtumų lėmė homonimijos vengimas. Čia norėtusi pakalbėti ir apie kitas leksikos skirtybių priežastis.

Viena iš jų yra skirtinga žodžių motyvacija. Sena tiesa, jog tuos pačius gamtos garsus tautos girdi nevienodai. Pavyzdžiui, sąvoką ‘šnibždėti’ rusai nusako žodžiu *уентатъ*, anglai - *whisper*, prancūzai - *chuchotant*, vokiečiai - *flustern*, estai - *sositama*, japonai - *sasajaku*. Latviai šnabždesį girdi taip pat savitai - jie šį veiksmažodį pasako žodžiu *čukstēt*. Dėl skirtingos fonetinės motyvacijos, pavyzdžiui, tie patys gyvūnai lietuvių ir latvių kalbose vadinami skirtingai, plg.: *svirplys* - *circenis*, *kurklis* - *kārkulis*.

Skirtumų apstu ir stuktūriškai ar semantiškai motyvuojant žodį. Mat motyvacijos pamatu gali būti paimta visai kita objekto ypatybė. Štai kaip latviai yra motyvavę kai kuriuos augalų pavadinimus: *zobenājs* (: *zobens* ‘kalavijas’) ‘vilkdalgis’ (lo. *Iris*), *ūdensroze* („vandens rožė“) ‘vandens lelija’ (lo. *Nymphaea*), *salmene* (: *salms* ‘šiaudas’) ‘šlamutis’ (lo. *Helichrysum*). Būna, kad tą patį augalą lietuviai ir latviai „skiria“ ne tam pačiam gyvūnui. Pavyzdžiui, gervuogę (lo. *Rubus caesius*) latviai sieja su ožka (*kazene*), o gervei palieka spanguoles (*dzērvene*, lo. *Oxycoccus*), briedgaurė (lo. *Nardus*) latviškai yra *zalktene* (: *zalktis* ‘žaltys’), taip pat *vilkakūla* „pernykštė vilko žolė“; gyvatėms atiduota ir vilkauogė (*čūskoga*, lo. *Paris*). Kitą „briedžių“ augalą - grybą briedžiuką (lo. *Morchella*) latviai vadina žodžiu *lāčpurnis* „lo-

kiasnukis“, dirsi (lo. *Bromus*) latviams yra „lokio avižos“ (*lāčauzas*), skalsė (lo. *Claviceps purpurea*) - „vilko dantys“ (*vilkazobi*), švendras (lo. *Typha*) - „vilko vėzdelis“ (*vilkvālīte*). Skiriasi ir kitų ypatybių akcentai. Kur lietuviai išvelgia dalgį (*dalgutis*, lo. *Erodium*), ten latviai mato grėbli (grėbeklīte), girtuoklės (lo. *Vaccinium uliginosum*) pabrėžiama mėlyna spalva - *zilene*, o mėlynę (lo. *Vaccinium myrtillus*) mato juodą, kaip rusai: *mellene* (: *meln* ‘juodas’), plg. rus. *чернуха* ‘mėlynė’. Apskritai, juodą ir mėlyną spalvas mūsų protėviai yra papainioję, plg. dar *juodgalvė* - *zilgalvīte* (lo. *Brunella*). Latviai turi gražių pavadinimų su Dievu ir velniu. Karpažolė (lo. *Euphorbia*) latvių vadinama „dievo krėsleliais“ (*dievkrēsliņi*), o į juodžolę (lo. *Actaea*) sodinamas velnias (*velnākrsli*). Durnaropė (lo. *Datura*), anot latvių, yra „velnio obuolys“ (*velnābols*). Įdomios semantinės motyvacijos esama ir zooleksikoje. Pavyzdžiui, žiogą latviai praminė „šieno ožiu“ (*sienāzis*), šerną „miško (t. y. laukine) kiaule“ (*mežacūka*), egzotinį gyvūną skruzdėdą - „skruzdžių lokiu“ (*skudru lācis*)...

Tokie įvairių realiųjų pavadinimų skirtumai būdingi ne tik atskiroms kalboms, bet ir kiekvienai kalbai. Kas yra pildęs lietuvių dialektologines anketas, puikiai žino, kad kiekvienas Lietuvos regionas turi skirtingus gyvūnų, augalų, žemės ūkio padargų ir kt. pavadinimus. Štai keli lietuviški griežlės pavadinimai: *griežė*, *griežėlė*, *brėslė*, *brieslys*, *bryzgėlė*, *girgždėlė*, *vištaitė*...

Latvių ir lietuvių kalbų leksikos skirtumų būtų mažiau, jei paieškotume atitikmenų tarmėse. Štai keletas latvių - žemaičių paralelių:

aplamis - *aplamis* ‘žioplys’
bezelīga - *blezdinga* ‘kregždė’
cīrulis - *cyrulis* ‘vyturys’
ēst - *ēsti* ‘valgyti’
kodols - *kanduolas* ‘branduolys’
krupis - *krupis* ‘rupūžė’
mīkla - *mīklē* ‘tešla’
milzt - *milzti* ‘tvinkti, pūliuoti’
nāve ‘mirtis’ - *novē* ‘žudymas’
pīle - *pylē* ‘antis’
skābs - *skobas* ‘rūgštus’
smags - *smagus* ‘sunkus’
tievs - *tēvas* ‘laibas’
žogs ‘tvora’ - *žuogas* ‘išvirtusi eglė; žagarų tvora’

latvių - aukštaičių:
arī - *ar* ‘irgi’
bailēs - *bailē* (ir dz. *bailia*) ‘baimė’

nātre - *notrē* (ir žem. *notryne*) ‘dilgėlė’
rakt - *rakti* ‘kasti’
riba - *riba* (ir žem.) ‘šonkaulis’
sāpēt - *sopēti* ‘skaudėti’
spēks - *spēkas* ‘jėga’
turētis - *turētis* ‘laikytis’
vācele - *vokelē* ‘pintinėlė’
velt - *velti* ‘griauti, versti’

latvių - dzūkų:
dziedāt - *giedoti* ‘dainuoti’
dziesma - *giesmē* ‘daina’
lazda - *lazda* ‘lazdynas’
mežs - *medžias* ‘miškas’
putenis - *pūtīnys* ‘pūga’

Tas pat tinka ir lietuviškiems žodžiams - nemaža jų atitikmenų rasime latvių tarmėse.

Kita leksikos skirtumų priežastis yra semantinė divergencija, arba reikšmių išsiskyrimas. Giminiškos kalbos turi begalę tokių pavyzdžių, plg. lie. *bernas*, *berti*, la. *bērns* ‘vaikas’, rus. *беременная* ‘nėščia’, *бремя* ‘našta’, *братъ* ‘imti’, angl. *bear* ‘gimdyti’, skr. *bhar* ‘nešti; laikyti’; lie. *stumti*, la. *stomīties* ‘mikčioti’, a. *stammer* ‘mikčioti’; lie. *bartis*, rus. *бороться* ‘kovoti’; lie. *nagas*, ček. *nóha* ‘koja’, vok. *Nagel* ‘vinis’; lie. *storas*, šve. *stor* [stur] ‘didelis’, rus. *старый* ‘senas’; lie. *prakartas* ‘ėdžios; lovyš’, la. *karote* [karuote] ‘šaukštas’, ček. *koryto* ‘lovyš, upės vaga’, rus. *корыто* ‘gelda’, ide. *(s)ker- ‘pjauti, skelti’. Tokie žodžiai vadinami *heterosemantinėmis leksemomis* (žr. Бертулис 1975, 11).

Daug heterosemantizmų, turi tos pačios šakos kalbos, plg.: ček. *pozor* ‘dėmesys’ - rus. *позор* ‘gėda’, ček. *život* ‘gyvenimas’ - rus. *живом* ‘pilvas’, a. *knight* ‘riteris’ - vok. *Knecht* ‘tarnas’, a. *black* ‘juodas’ - vok. *blank* ‘šviesus’ ir t.t. Šitokios poros gali susidaryti yrant žodžio semantinei struktūrai, kada viena kalba pasiima sau vienas žodžio reikšmes, kita - kitas, arba kai dabartines, kartais net priešingas reikšmes praeityje vienijo koks bendras požymis, plg. lie. *sūrus* ir la. *sūrs* ‘kartus’ (skonio aštrumas), lo. *hostis* ‘priešas’ ir rus. *зость* ‘svečias’ (svetimumas), lie. *dūbliai* ‘paskersto gyvulio viduriai’ ir la. *dubļi* ‘purvas’ (tai, kas įduboje). Reikšmė gali susiaurėti, sukonkretėti, plg. vok. *Tier* ‘gyvulys, žvėris’ ir a. *deer* ‘elnias’, šve. *kvinna* ‘moteris’ ir a. *queen* ‘karalienė’, arba atvirkščiai - išsiplėsti, plg. ide. **koro-s* ‘būrys, (karo) pulkas’, pr. *krāgis* [karis] ‘kariuomenė’ ir lie. *karas*. Reikšmės kitimą galėjo lemti istorinės aplinkybės, gyvenimo sąlygos. Senovėje, pavyzdžiui, miškas buvo ir gyvenamoji vieta, sieti-

na su sąvoka 'vidus, vidurys', ir tam tikra skiriamoji riba, plg. a. *wood* 'miškas' ir lie./la. *vidus*, lie. *medis*, *medžias*, la. *mežs* 'miškas', lo. *medium* 'vidurys', rus. *межа* 'riba, ežia', vok. *Mitte* 'vidurys'. Heterosemantinių porų atsiranda taip pat kalbos viduje, tarmėse, plg. žemaičių *kūlys* 'akmuo', *brėkšti* 'temti', aukštaičių *patogus* 'gražus', dzūkų *kulnas* 'kelis'. Be to, esama daug atvejų, kai praeityje giminiškų šaknų bendrumas toje pačioje kalboje dabar jau nebesuvokiamas, plg. lie. *skara*, *skersti*, *skirti* arba *tėtis* ir *teta*. Homonimija randasi taip pat dėl skolinimosi, dėl fonetikos raidos ir kt.

Bet grįžkim prie latvių kalbos. Lietuvių ir latvių kalbų heteronimai ir paronimai (panašiai skambantys žodžiai) gali sukelti komišką ar neįjaukią situaciją, jei šių kalbų atstovai bendraudami jų nepaisys. Tokie žodžiai liaudyje yra kalambūrinių anekdotų pamatas.³⁸

Lietuvių ir latvių kalbų heterosemantikos priežastys tos pačios. Tai semantinė divergencija, pvz., lie. *svečias* 'viesis' - la. *svešs* 'svetimas', lie. *nauda* 'labums' - la. *nauda* 'pinigai', ir skolinimasis: lie. *kėdė* (suom.?) 'krėslas' - la. *ķēde* (germ.) 'grandinė', lie. *žvērēti* 'kļūt zvērīgam' - la. *zvērēt* (germ.) 'prisiekti', ir žodžių daryba: lie. *lietuvi* 'lietuvieta' - la. *lietuve* 'liejykla', lie. *uzgālis* 'vieta aiz gala' - la. *uzgāls* 'antgalis'. Pasitaiko atsitiktinai sutampančių žodžių ar jų formų: lie. *samana* 'sūna' - la. *samaņa* 'sąmonē', lie. *muša* 'sit' - la. *muša* 'musē'.

Pabaigoje - žiupsnelis būdingesnių lietuvių-latvių kalbų heteronimų.

lie.

la.

A

adyti 'lāpīt'
airis 'īrs'
aketē 'āliņģis'
alkas 'svētvieta, upurvieta'
alkti 'kļūt izsalkušam'
alpti 'ģībt'
apēsti 'apkošļāt, apgrauzt'
apkasas 'ierakums, tranšeja'
aplankas 'vāki, apvāks'
aplēkti 'apskriet'
aplenkti 'apdzīt; apliekt'
apnikti 'uzklupt, apstāt'
apsimesti 'izlikties'
aptverti 'apžogot'
arklas 'spīļarkls'

adīt 'megzti, nerti'
airis 'irklas'
akacis 'akivaras'
elks 'stabas'
alkt 'trokšti, geisti'
elpot 'kvēpuoti, alsuoti'
apēst 'suvalgyti'
apkasas 'pagrēbstai, nuogrēbos'
aploks 'aptvaras, žardis'
aplēkt 'apvaisinti'
aplenkt 'apsupti, apsiausti'
apnikt 'pabosti, įkyrėti'
apmesties 'įsikurti, apsistoti'
aptvert 'apkabinti; suvokti'
arkls 'plūgas'

³⁸ Štai vienas iš jų: "Žemaitis klausia latvi, kaip latviškai medis.

- *Kuoks*, - atsako tas.

- Nu, bile kuoks, - spiria toliau žemaitis."

atbildēti 'atbraukt ar troksni'
atjausti 'izrādīt līdzjūtību'
atsistoti 'piecelties kājās'
atkusti 'atspirgt'
atstoti 'atstāties; aizstāt'
auglys 'audzējs'
auka 'upuris; ziedoījums'
auklēti 'audzināt'

atbildēt 'atsakyti'
atjaust 'nutuokti; atsikvošēti'
atstāties 'atstoti'
atkust 'atitirpti'
atstāt 'palikti'
auglis 'vaisius'
auka 'audra, viesulas'
auklēt 'prižiūrēti kūdiki'

B

bamba 'naba'
bauda 'sods'
baudyti 'mudināt, kūdīt'
bendras 'drauģelis'
bendrybē 'kopība'
bernas 'puisis'
bildinti 'klaudzināt, dimdināt'
blakē 'blakts'
brangus 'dārgs'
braukti 'braucīt, svītrot'
brydis 'bridums; brasla'
briedis 'alnis' (lo. *Alces*)
brukti 'bāzt; kulstīt'
būrys 'bars, pulks'
būtybē 'būtne'

bumba 'kamuolys'
bauda 'mēgavimasis'
baudīt 'ragauti'
biedrs 'draugas, kolega'
biedrība 'draugija; bendrovē'
bērns 'vaikas'
bildināt 'pasipiršti'
blakus 'šalia'
brangs 'vešlus; īmitēs; turtingas'
braukt 'važiuoti'
brīdis 'minutēlē, akimirka'
briedis 'elnias' (lo. *Cervus*)
brukt 'irti; griūti; smukti; pulti'
būris 'narvas, inkilas'
būtība 'esmē'

D

daba 'greznumlieta'
Daiva 'sievietes īpašvārds'
dalia 'liktenis'
dalyba 'dalīšana'
danga 'sega; pārklājs'
daržas 'sakņu dārzs'
debesis 'mākonis'
dēdē 'tēvocis'
deja 'diemžēl'
dejuoti 'vaimanāt'
dēka 'pateicība'
dengti 'segt, klāt; skriet'
dēstytojas 'docētājs'
dēstyti 'likt; docēt skolā'
dēvēti 'nēsāt, valkāt'
diegas 'asns, dīgsts'
diegti 'durt, dzelt; ievest'
dyglys 'ērķšķis, skuja'
dykas 'tukšs; brīvs'
dirstelēti 'uzmest aci'
draiskaliuoti 'valkāt skrandas'
drapana 'drēbes'

daba 'gamta, prigimtis'
daiva 'skiltis' (apelsino ir pan.)
daļa 'dalis'
dalība 'dalyvavimas'
danga 'duobē, provēža'
dārzs 'sodas, daržas'
debesis 'dangus'
dēdēt 'nykti, dūlēti'
deja 'šokis'
dejojot 'šokti šoki'
dēka 'nuotykis'
diegt 'lēkti, dumti'
dēstītājs 'sodintojas'
dēstīt 'sodinti' (augalus)
dēvēt 'vadinti' (kuo)
diegs 'siūlas'
diegt 'daigstyti, siūlēti'
dīglis 'gemalas'
dīks 'neužsiemēs, laisvas'
dirst 'šikti' (vulg.)
draiskot 'šēlti, išdykauti'
drāna 'audinys'

drausmingas 'disciplinēts'
drausti 'liegt'
drēbti 'nomest; tašķīt'
drobē 'linaudekls'
druska 'sāls'
dūbliai 'gyvulių viduriai'
dūkti 'trakot, plosīties'
dulkēs 'putekļi'
duobē 'bedre'
dūris 'dūriens'
dusas 'elpas trūkums'
dusti 'smakt'
dvēsla 'sprāgonis'
dvēsti 'sprāgt nost, nobeigties'

E, Ē

eilē 'rinda'
elnias 'briedis' (lo. *Cervus*)
ēsti 'ēst' (par lopiem)

G

gaidauti 'ļoti gribēt'
gailēti 'žēlot'
gaisas 'blāzma'
galēti 'spēt, varēt'
galia 'spēja, vara'
galvoti 'domāt'
garas 'tvaiks'
gausa 'pārpilnība'
gausus 'pārpilns'
gelda 'abra; sile'
giesmē 'garīga vai svinīga dziesma'
gira 'kvass'
girtas 'piedzēries'
girtis 'lielīties'
gleivēs 'gļotas'
gležnas 'vājš; trausls'
glitus 'gļotains; glums'
globoti 'gādāt'
godoti 'pārdomāt, sapņot'
granda 'tilta balķis'
grandyti 'kasīt; skrāpēt'
grēblys 'grābeklis'
grēbti 'grābt, grābstīt'
griebti 'grābt, ķert'
gurnas 'potīte'
gūžē 'kāpostgalva'

drausmīgs 'siaubīngas, šurpus'
draudēt 'grēsti; grasinti'
drēbt 'plēšyti į skutus'
drēbe 'drabužis'
druska 'truputis; trupinys'
dubļi 'purvas'
dūkt 'dūgzi, ūžti, ūkti'
dulķes 'drumzlēs'
dobe 'lysvē; duobē'
dūre 'kumštis'
dusa 'poilsis, atilsis'; *dusmas* 'pyktis'
dusēt 'miegoti, ilsētis'
dvēsele 'siela'
dvest 'dūsuoti; dvelkti'

iela 'gatvē'
alnis 'briedis' (lo. *Alces*)
ēst 'valgyti, ēsti'

gaidīt 'laukti'
gailēt 'žērėti'
gaiss 'oras'
galēt 'galabyti, žudyti'
gaļa 'mēsa'
galvot 'tvirtinti, garantuoti'
gars 'dvasia, šmėkla'
gausa 'skalsa'
gauss 'lėtas, vangus; skalsa'
galds 'stalas'
dziesma 'daina, giesmė'
dzira 'gyvulių girdalas; gira'
Ģirts 'toks vyro vardas'
dzirties 'ketinti ką daryti' (psn.)
gļēvs 'glebus; silpnabūdis'
gležns 'dailus, grakštus; gležnas'
glīts 'išvaizdus, dailus'
glabāt 'laikyti, saugoti; laidoti'
gādāt 'globoti, rūpintis'
grodi 'rentiniai'
grandīt 'griausti, dundėti'
greblis 'drožtuvas; skaptas'
grebt 'skobti, skaptuoti'
gribēt 'norėti'
gurns 'šlaunis'; dgs. 'klubai'
gūža 'šlaunis'

I

<i>ieškoti</i> 'meklēt'	<i>ieskāt</i> 'ieškoti galvą, utēliauti'
<i>īrankis</i> 'darbarīks'	<i>ierocis</i> 'ginklas'
<i>iščios</i> 'dzīles'	<i>iekša</i> 'vidus'
<i>īšijungti</i> 'iesaisīties; ieslēgties'	<i>iejūgties</i> 'īsikinkyti'
<i>īšpera</i> 'dzimums'	<i>izpera</i> 'vanta'
<i>īstempti</i> 'izvilkt; izstiept'	<i>iztempt</i> 'īšmaukti, īšlaikyti'

J

<i>jaudas</i> 'uzbudināšana'	<i>jauda</i> 'galia, galingumas'
<i>jauniklis</i> 'dzīvnieku mazulis'	<i>jauneklis</i> 'jaunuolis'
<i>jautrus</i> 'jūtīgs; modrs'	<i>jautrs</i> 'linksmas'
<i>jēga</i> 'spēks'	<i>jēga</i> 'prasmē'
<i>juodas</i> 'melns'	<i>jods</i> 'piktoji dvasia, velnias'

K

Alvydas Butkus. Latvieši. Kaunas: Aesti, 1995.

<i>kad</i> 'ja'	<i>kad</i> 'kada, kai'
<i>kailis</i> 'kažoks, āda'	<i>kails</i> 'nuogas, plikas'
<i>kaišyti</i> 'spraut, pušķot'	<i>kaisīt</i> 'barstyti'
<i>kaitinti</i> 'kaitēt'	<i>kaitināt</i> 'erzinti'
<i>kakta</i> 'piere'	<i>kakts</i> 'vidinis kampas'
<i>kamanos</i> 'iemaukti'	<i>kamanas</i> 'važis, rogēs'
<i>kamara</i> 'kambaris'	<i>kamara</i> 'lašīnių odelė; pluta'
<i>kambarys</i> 'istaba'	<i>kambaris</i> 'kamara'
<i>kamienas</i> 'koka stumbrs'	<i>kamiens</i> 'eglēš žievė'
<i>kardinti</i> 'likt kārt'	<i>kārdināt</i> 'gundyti'
<i>karpyti</i> 'cirpt; sliet'	<i>kārpīt</i> 'kapstyti; trypti'
<i>karta</i> 'paaudze'	<i>kārta</i> 'tvarka, būdas; eilė'
<i>Kaunas</i> 'Kauna'	<i>kauns</i> 'gėda'
<i>kekė</i> 'ķekars'	<i>cekuls</i> 'skiauterė'
<i>kelti</i> 'celt augšā'	<i>celt</i> 'kelti; statyti' (pvz., namā)
<i>kerti</i> 'atlupt, atdalīties'	<i>ķert</i> 'čīupti, gaudyti'
<i>kežas</i> 'vārgs dzīvnieks, koks'	<i>ķeza</i> 'nemalonumai, painiava'
<i>kiaulė</i> 'cūka'	<i>ķauļi</i> 'toks kaimavardis'
<i>kiemas</i> 'pagalms'	<i>ciems</i> 'kaimas'
<i>kiška</i> 'apakšstilbs'	<i>ciska</i> 'šlaunis'
<i>kiurti</i> 'kļūt cauram'	<i>kurtēt</i> '(i)špurti' (apie ridikus)
<i>klajus</i> 'maldīgs, kļūdainis'	<i>klajš</i> 'atvīras'
<i>klejoti</i> 'murgot'	<i>klejot</i> 'klajoti'
<i>kliauda</i> 'trūkums; vaina'	<i>kļūda</i> 'klaida'
<i>klibas</i> 'izļodzījies'	<i>klibs</i> 'šlubas'
<i>kliedēti</i> 'murgot'	<i>kliedēt</i> 'sklaidyti, blaškyti'
<i>klimpti</i> 'grimt, iemukt'	<i>klimst</i> 'klaidzīoti, bastytis'
<i>klizma</i> 'klistīrs'	<i>klizma</i> 'bėda, nesėkmė; klizma'
<i>klusus</i> 'dzirdīgs'	<i>kluss</i> 'tylus'
<i>kraujas</i> 'asins'	<i>kraujš</i> 'skardingas'; <i>kreve</i> 'šašas; ruplė'
<i>kraupus</i> 'baigs; nelīdzens'	<i>kraupis</i> 'piktšāšiai; susas'
<i>kreivas</i> 'greizs, līks'	<i>krievs</i> 'rusas'; <i>kreiss</i> 'kairys'

<i>krēklas</i> ‘nonesātas drēbes’	<i>klekls</i> ‘marškiniai’
<i>krūtis</i> ‘sievietes krūts’	<i>krūts</i> ‘krūtinē’
<i>kūdra</i> ‘dīķis’	<i>kūdra</i> ‘durpēs’
<i>kūjis</i> ‘veseris’	<i>kūja</i> ‘lazda’
<i>kukulis</i> ‘klimpa’	<i>kukulis</i> ‘kepalas; kyšis’
<i>kulē</i> ‘sēklinieku maisiņš’ (vulg.)	<i>kule</i> ‘maišelis’
<i>kuoka</i> ‘vāle’	<i>koks</i> ‘medis’
<i>kuolas</i> ‘miets’	<i>kols</i> ‘dvitaškis’
<i>kuopa</i> ‘rota’	<i>kopā</i> ‘drauge, kartu’
<i>kuosa</i> ‘kovārnis’	<i>kosa</i> ‘asiūklis’
<i>kurpē</i> ‘tupele’	<i>kurpe</i> ‘batas’
<i>kvēpti</i> ‘elpot, iedvest’	<i>kvēpt</i> ‘smilkti, rūkti’

L

<i>labai</i> ‘ļoti’	<i>labi</i> ‘gerai’
<i>laida</i> ‘rieta; izlaidums; pārraide’	<i>laida</i> ‘eilē; byla; dryžis’
<i>lakatas</i> ‘nonēsāts apģerbs’	<i>lakats</i> ‘skara’
<i>lankyti</i> ‘apmeklēt’	<i>locīt</i> ‘lankstyti’
<i>laupyti</i> ‘lupināt, lobīt’	<i>laupīt</i> ‘plēšti, grobikauti’
<i>leilas</i> ‘tievs’	<i>liels</i> ‘didelis’
<i>lēkti</i> ‘skriet, lidot’	<i>lēkt</i> ‘šokti’ (ī aukštī, toļī); ‘tekēti’ (apie saule)
<i>lenta</i> ‘dēlis’	<i>lieta</i> ‘reikalas; daiktas’
<i>lepnus</i> ‘izlēpis’	<i>lepnus</i> ‘išdidus’
<i>lētas</i> ‘lēns’	<i>lēts</i> ‘pigus’
<i>liaunas</i> ‘lokans, slaidis’	<i>ļaus</i> ‘piktas; blogas’
<i>liauti(s)</i> ‘rimt, pārstāt’	<i>ļaut</i> ‘leisti, nedrausti’
<i>liemuo</i> ‘viduklis’	<i>liemenis</i> ‘skerdiena’
<i>likti</i> ‘palikt’	<i>likt</i> ‘dēti, statyti’
<i>lova</i> ‘gulta’	<i>lāva</i> ‘plautas, gultas’
<i>lubos</i> ‘griesti’	<i>luba</i> ‘skiedra, gontas’
<i>lupyna</i> ‘miza’ (kartupeļu, ābolu)	<i>lupīna</i> ‘lubinas’ (lo. <i>Lupinus</i>)

M

<i>maigus</i> ‘miegains’	<i>maigs</i> ‘švelnus’
<i>maksoti</i> ‘snauduļot’	<i>maksāt</i> ‘mokēti; kainuoti’
<i>maldytis</i> ‘mierināties’	<i>maldīties</i> ‘klysti; klaidzīoti’
<i>manyti</i> ‘prātot’	<i>manīt</i> ‘(pa)stebēti’
<i>masalas</i> ‘ēsma’	<i>masalas</i> ‘tymai’
<i>matas</i> ‘mērs’	<i>mats</i> ‘plaukas’
<i>mauti</i> ‘maukt; mukt’	<i>maut</i> ‘mykti, baubti’
<i>medinis</i> ‘koka, meža’	<i>mednis</i> ‘kurtinys’
<i>medis</i> ‘koks’	<i>mežs</i> ‘miškas’
<i>mēklinti</i> ‘nojaust, minēt’	<i>mēklēt</i> ‘ieškoti’
<i>mēlynas</i> ‘zils’	<i>melns</i> ‘juodas’
<i>melsti</i> ‘lūgties’	<i>melst</i> ‘plepēti, taukšti niekus’
<i>melžti</i> ‘slaukt’	<i>melzt</i> ‘mušti, tvoti’
<i>metas</i> ‘laiks, periods’	<i>mets</i> ‘eskizas’
<i>mēsa</i> ‘gaļa’	<i>miesa</i> ‘kūnas’

miestas 'pilsēta'
miestelis 'pilsētiņa'
mitrus 'veikls, manīgs'
mokytojas 'skolotājs'
mokslas 'zinātne'
mokslinikas 'zinātnieks'
moša 'vīra māsa'
murgsoti 'snauduļot'

miests 'miestelis, gyvenvietė'
miestiņš 'naminis alus ar midus'
mitrs 'drēgnas'
mācītājs 'pastorius, kunigas'
māksla 'menas'
mākslinieks 'menininkas'
māsa 'sesuo'
murgot 'klienėti'

N

naginē 'pastala'
naras 'ūdenslīdējs'
nauda 'labums'
nedarbas 'bezdarbs'
negi 'vai tad'
nesamone 'aplamība, muļķība'
nokti 'briest'
nūdien 'tagad'
nikti 'strauji ķerties, uzbrukt'

nadzene 'kepurė su snapeliu'
nāra 'undinė, vandenė'
nauda 'pinigai'
nedarbs 'siautėjimas'
nedz 'nei'
nesamaņa 'šamonės netekimas, alpulys'
nākt 'eiti artyn'
nudien 'tikrai, iš tiesų'
nikns 'piktas'

O

obuoliukas 'ābolītis'

āboliņš / dāboliņš 'dobilas'

P

paauglys 'pusaudzis'
palios 'pelkēs, tyrumai'
paltas 'metelis'
paroda 'izstāde'
pažemē 'vieta pie pašas zemes'
pelkē 'purvs'
plienas 'tērauds'
plyšti 'plīst' (par drānu un tml.)
prakartas 'redeles; sile'
prasmingas 'jēdzīgs; nozīmīgs'
pristoti 'uzbāzties, piesieties'
pūras 'tāds mērs'
purslos 'šļakatas'
purvas 'dubļi'
putē 'vista' (bērnū valodā)

paauglis 'netikras vaisius'
paļas 'plūdimas, niekinimas'
palts 'klanas, balutė'
parāds 'skola'
pažeme 'požemis'
peļķe 'bala'
pliens 'klintis; molis'
plīst 'plyšti; dužti; sprogti'
karote 'šaukštas'
prasmīgs 'sumanus; vikrus'
piestāt 'sustoti'
pūrs 'kraitis'
purslas 'snukis, terlė'
purvs 'pelkė'
putns 'paukštis'

R

raibti 'nirbēt, žilbt'
raitas 'tāds, kas jāj'
raižyti 'graižīt, durt'
rakti 'bakstīt; urbināt'
rauginti 'raudzēt'
rausis 'izrakņāta bedre'

reibti 'svaigti; kaušti'
raits 'spartus'
raižėties 'nerimauti, rūpintis'
rakt 'kasti, rauti'
raudzīt 'žiūrėti; mėginti'
rausis 'pyragas, banda'

rausti 'sarkt; rakņāt'
retēti 'kļūt retākam'
riba 'robeža'
riebus 'trekns'
riestas 'izliekts, līks'
riesti 'liekt'
rietēti 'ripot'
ryklē 'žāva'
rūdyti 'rūsēt'
rūgštus 'skābs'
rūkti 'kūpēt'

S

sagtis 'sprādze'
saitas 'sienamais; sakars'
saldainis 'konfekte'
samana 'sūna'
sapnas 'sapnis'
sēbras 'drauģelis'
segti 'pogāt'
seka 'norise'
sekinēti 'sekot'
siaubas 'šausmas'
siaubti 'sirot, postīt'
siūlyti 'piedāvāt'
syvas 'sula'
skaida 'sadalīšana'
skaidyti 'sadalīt'
skaistus 'košs, tīrs'
skaityti 'lasīt' (tekstu)
skaitytojas 'lasītājs'
skanēti 'kļūt garšīgākam'
skandinti 'slīcināt'
skaptas 'kalts'
skara 'lakats'
skarti 'nodriskāties'
skatinti 'mudināt'
skausti 'sāpināt'
skersti 'kaut' (lopus)
skiedra 'skaida'
skiesti 'atšķaidīt'
skobti 'grebt, dobt'
skraidyti 'lidot'
skranda 'kažkoks'
skudrus 'ass, straujš'
slampa 'slaits, ložņa'
slēgti 'spiest, presēt'
sliaukti 'šļūkt; lēni plūst'
slidēs 'slēpes'
sliūkinti 'klusu iet'

raust 'žerti, žarstyti'
recēt 'stingti, krešēti'
riba 'šonkaulis'
riebīgs 'šlykštus'
riests 'ruja, poravimasis'
riest 'brandinti' (pvz., pumpurus); 'spausti'
rietēt 'leistis' (apie saule)
rīkle 'gerklē'
rūdīt 'grūdinti'
rūgts 'kartus'
rūkt 'ūžti; urgzti'

sakta 'segē'
saite 'raištis; jungtis'
saldains 'salsvas'
samaņa 'saņonē'
sapnis 'sapnas; svajonē'
sebris 'kaimynas'
segt 'dengti, gaubti, kloti'
seka 'sējomaina'
secināt 'daryti išvada'
šaubas 'abejonē'
šaubīties 'abejoti'
solīt 'žadēti'
sīvs 'srutos'; 'aštrus; smarkus'
skaida 'skiedra'
šķaidīt 'taškyti; traiškyti; gliaudyti'
skaists 'gražus'
skaityti 'skaičiuoti'
skaitytojas 'skaityklis'
skanēt 'skambēti'
skandināt 'skardinti; žvanginti'
šķēps 'ietis'
skara 'šluotelē'
skart 'liesti'
skatīties 'žiūrēti'
skaust 'pavydēti; išnaikinti'
šķērst 'īstrižai pjauti'
šķiedra 'pluoštas, skaidula'
šķiest 'taškyti; eikvoti'
skābt 'rūgti'
skraidīt 'lakstyti'
skrandas 'skarmalai'
skudra 'skruzdē'
slampa 'liurbis; paleistuvē'
slēgt 'rakinti; sudaryti' (sutarti)
slaukt 'melžti'
slīdas 'pačiūžos'
šļūkt 'čiuožti; šlepsēti'

slopti 'smakt'
smalkēs 'tvans'
smēlis 'smilts'
smukus 'muklains; šaudīgs'
snukis 'purns, mūlis'
spalgena 'dzērvēne'
spalva 'krāsa'
spēti 'minēt; paspēt'
sprausti 'bāzt' (starpā iekšā)
spēsti 'izlikt' (lamatas)
sraumuo 'upes vidusdaļa'
stabas 'elks'
stagaras 'stublājs'
staklēs 'stelles'
stebulē 'riteņa rumba'
steigti 'dibināt'
stemplē 'barības vads'
stīgti 'trūkt, nepietikt'
stovas 'statīvs'
stuburas 'mugurkauls'
stulpas 'stabs'
stumbras 'sumbrs'
stuibrys 'stumbrs; neveiklis'
sula 'koku sula'
sunkti 'izspiest sulu'
sūrus 'sāļš'
sutros 'samazgas'
svaigus 'reibinošs, reibīgs'
svaras 'atsvars; mārčiņa'
svečtas 'viesis'
svirplys 'cīrcenis'

Š

šaka 'zars'
šaltas 'auksts'
šašas 'kraupis, krevele'
šaukti 'kliegt'
še 'ņem'
šiaušti 'bužināt'
širmas 'sirms' (par zirgiem)
šlakstyti 'slacīt, slacināt'
šliurē 'čiba'
šliurkšti 'šļakstēt'
šmaukštēti 'plīkšķināt'
šnirkšti 'šņaukt'
šuolis 'lēciens'
šuoliuoti 'skriet vai jāt lēkšus'
švytrus 'zibošs'
švytruoti 'spīdēt, starot'
švirkšti 'šļircināt'

slāpt 'būti ištroskūšiam'
smalks 'plonas; subtilus'
smelt 'semti'
smuks 'gražus'
snuķis 'straublys; knyslē'
spalgs 'šaižus; žvarbus'
spalva 'plunksna'
spēt 'galēti, pajēgti'
spraust 'smeigti, durti'
spiest 'spausti'
straume 'srovē'
stabs 'stulpas'
stagaras 'dyglē' (tokia žuvis)
stakle 'dvišakymas'
stabule 'birbynē, lamzdelis'
steigt 'skubēti, skubinti'
stieple 'viela'
stīgt 'klimpti'
stāvs 'figūra; pastato aukštas'
stuburs 'kamenas'
stulps 'aulas'
stumbrs 'kamenas'
stobrs 'vamzdīs' (šautuvo ir pan.)
sula 'sultys, sula'
sūkt 'siurbti, čīlpti'
sūrs 'kartus'
sutra 'srutos'
svaigs 'šviežias, gaivus'
svars 'svoris'
svešs 'svetimas'
svirpis 'svilikas'

sakas 'pavalkai'
šalts 'čīurkšlē'
sass 'žalias vaisius ar uoga'
saukti 'vadinti'
še 'čia'
šausmas 'siaubas'
širmas 'žilas, širmas'
šļakstēt 'plīušķenti'
šļura 'nemalonumas; kekšē'
šļurkstēt 'žliugti'
šmaukstēt 'čēpsēti'
šnirkstēt 'grikšēti; girgždēti'
solis 'žingsnis'
soļot 'žingsniuoti'
svītra 'brūkšnys'
svītroti 'braukti brūkšņi'
švirkstēt 'spragsēti'

T

tad 'tā tad'
taisyti 'labot, remontēt'
taurē 'kauss, glāze' (vīna)
te 'ņem'
tešla 'mīkla' (miltu)
tiesa 'patiesība'
tikimas 'derīgums'
tiklus 'godīgs, ticīgs'
tinti 'pampt, tūkt'
tyruma 'tuksnesis'
traknus 'spēcīgs'
tramdyti 'savaldīt, dresēt'
traukti 'vilkt; ceļot'
trempti 'mīdīt'
trupēti 'drupt'
tukti 'kļūt tuklam'
turēti 'būt tādām, kam pieder'
tūta 'stobrs; patronas čaula'
tvaikas 'tvans, dvinga'
tvanas 'plūdi'
tvinkti 'tūkt'
tvirtas 'stiprs, spēcīgs'

U

ūiti 'lamāt; dzīt'
ūkis 'saimniecība'
uola 'klints'
uz 'aiz'; 'par'
uzbraukyti 'aizsvītrot'
uzkliūti 'aizķerties'
uztraukti 'uzvilkt augšā'

V

vadas 'vadonis, komandieris'
vadžios 'groži'
vairas 'stūre'
vairuoti 'vadīt' (piem. auto)
valanda 'stunda'
valdyba 'pārvalde'
valgis 'ēdiens'
valsčius 'novads, pagasts'
valstybė 'valsts'
vanta 'izpera, pirtsslota'
vardas 'īpašvārds'
vargonai 'ērģeles'
vargti 'ciest trūkumu; mocīties'
vaša 'ziedēšana, augšana'
vēdaras 'putraimu vai rīvētu
kartupeļu desa'

tad 'tada'
taisūt 'daryti, gaminti'
taure 'trimitas'
te 'čia'
tasla 'karvė dideliu pilvu'
tiesa 'teismas; teisybė'
tikums 'dora'
tikls 'skaistus, nekaltas'
tūt 'vyti (siūlus); vynioti'
tūrums 'dirva; laukas'
trekns 'rieбус'
tramdīt 'vaikyti; baidyti'
traukt 'lėkti; daužyti; plėšti'
triept 'tepti, teplioti'
trupėt 'trūnyti, trešti'
tūkt 'tinti'
turēt 'laikyti'
tūta 'maišelis, krepšys'
tvaiks 'garas'
tvans 'smalkės; tvaikas'
tvīkt 'kaisti; alpti, trokšti'
tvirts 'ryškus, skambus'

ūjināt 'ūkauti'
ūķis 'lūšna, laužas'
ola 'kiaušinis'
uz 'ant'; 'į'
uzbraucīt 'užraitoti'
uzklūt 'užsiropšti'
uztraukt 'jaudinti, neraminti'

vads 'laidas; būrys; toks tinklas'
važas 'pančiai'
vairs 'daugiau''
vairot 'dauginti'
valoda 'kalba'
valdība 'vyriausybė'
valgs 'drėgnas'
valsts 'valstybė'
valstība 'karalija, viešpatystė'
ota 'teptukas'
vārds 'vardas, žodis'
vargāns 'dambrelis'
vārgt 'sirguliuoti, nykti'
vasa 'atžala, ūgis'
vēders 'pilvas'

<i>veidas</i> ‘seja’	<i>veids</i> ‘forma; pobūdis’
<i>veiksmas</i> ‘darbība’	<i>veiksme</i> ‘sėkmė’
<i>vidus</i> ‘iekšpuse, iekšene’	<i>vidus</i> ‘vidurys’
<i>viela</i> ‘stieple’	<i>viela</i> ‘medžiaga’ (pvz. chemijoje)
<i>vižšės</i> ‘apciemojums’	<i>viesis</i> ‘svečias’
<i>viršaitis</i> ‘pagasta vecākais’	<i>virsaitis</i> ‘genties vadas’
<i>viršininkas</i> ‘priekšnieks’	<i>virsnieks</i> ‘karininkas’
<i>vokas</i> ‘aploksne; plakstiņš’	<i>vāks</i> ‘dangtis’
<i>volas</i> ‘rullis’	<i>vāls</i> ‘pradalgė’
<i>volē</i> ‘mucas puļķis’	<i>vāle</i> ‘kuoka, vėzdas’

Ž

<i>žagti</i> ‘padarīt netīru; zagt’	<i>zagt</i> ‘vogti’
<i>žambis</i> ‘koka arklis’	<i>zobs</i> ‘dantis’
<i>žandas</i> ‘vaigs’	<i>zods</i> ‘smakras’
<i>žara</i> ‘blāzma’	<i>zars</i> ‘šaka’
<i>žiesti</i> ‘veidot no māla’	<i>ziest</i> ‘tepti’
<i>žirklēš</i> ‘šķēres’	<i>dzirkles</i> ‘avikirpės žirklēš’
<i>žiurkėnas</i> ‘kāmis’	<i>žurcėns</i> ‘žiurkiukas’
<i>žudyti</i> ‘galināt’	<i>zaudēt</i> ‘netekti’

(Karulis 1992; DLKŽ; LLKŽ; LLV; LVV; SinV; Бертудис 1975)

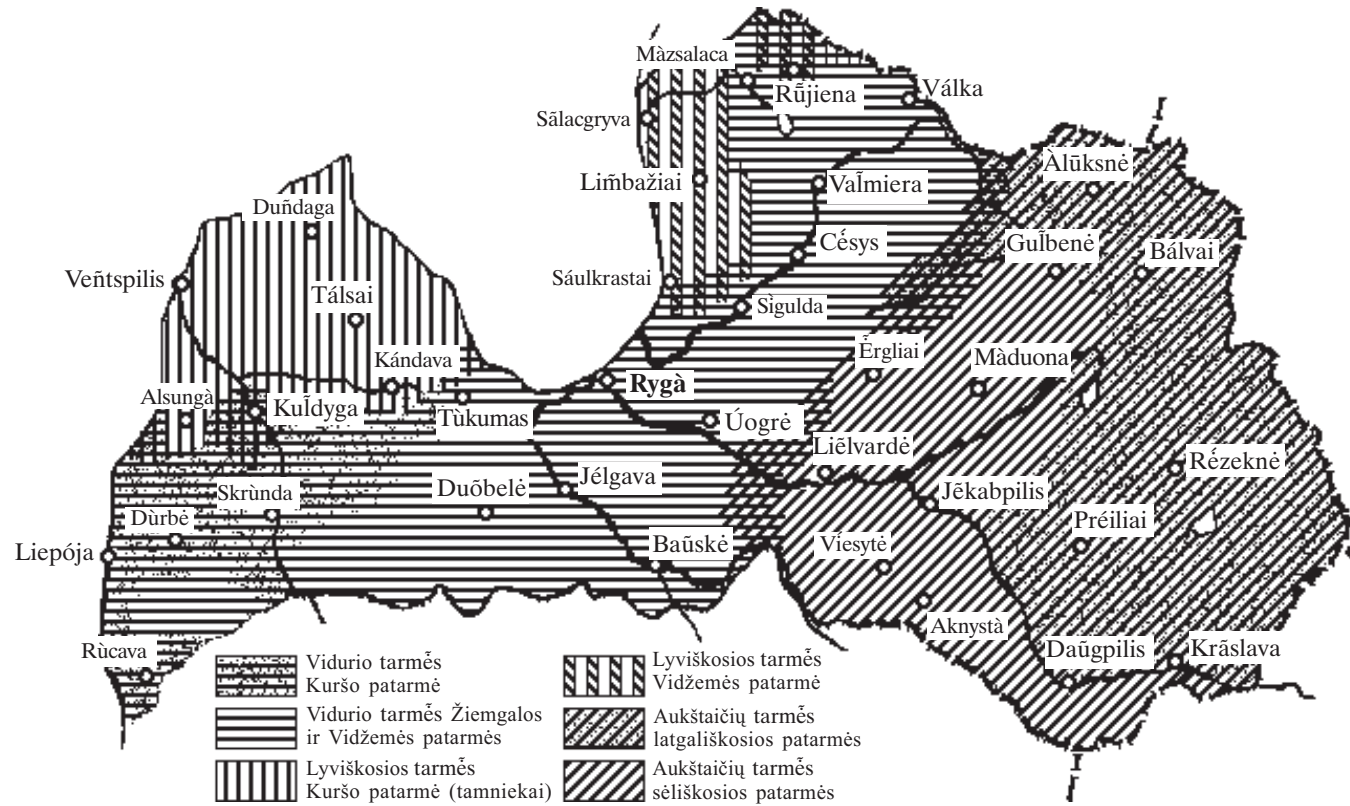
Latvių kalbos tarmės

Įvairių šnektų šnektelių Latvijoje suskaičiuota per penkis šimtus (Kārklīņš 1977, 55). Visos jos grupuojamos į tris tarmes: aukštaičių (la. *augšzemnieku dialekts*), vidurio (la. *vidus dialekts*) ir lyviškąją (la. *lībiskais dialekts*) (žr. 36 pav.). Vidurio ir lyviškoji tarmė kartu dar vadinamos žemaičių (la. *lejšemnieku*) tarmėmis.

Latvių literatūrinės kalbos pamatai imti iš vidurio tarmės, Jėlgavos apylinkių. Mat Latvijos vidurys buvo nacionalinės inteligentijos lopšys, kaip Lietuvoje Suvalkija. Todėl vidurio tarmė mažiausiai skiriasi nuo dabartinės latvių kalbos. Šios tarmės archajiškiausia fonetika.

Vidurio tarme šneka visa Žiemgala, Pietų Kuršas ir dalis Vidžemės. Pagal tai tarmė skirstoma į tris patarmes: Žiemgalos, Kuršo ir Vidžemės. Kiek daugiau skirtumų turi Kuršo patarmė. Čia dvigarsiai *ar, er, ir, ur* turi pailgėjusius balsius: *dārbs, cīrst*; vietomis *ir, ur* išvirtę *ier, uor* (plg. mūsų pietų žemaičius apie Nemaškčius, Vidūklę; Zinkevičius 1978, 108-109): *stierna* ‘stirna’, *kuormis* ‘kurmis’. Yra žodžių su išlaikytais *an, en, in, un*, pvz., *bezdelinga* ‘kregždė’, *Skrunda* ‘toks miestas’. Prieš *v, b* išlaikytas senesnis *u*: *zuve* ‘žuvis’ (la. bk. *zivs*), *dubens* ‘dugnas’ (la. bk. *dibens*). Morfologijoje išlikę būtojo laiko *ē* kamieno veiksmažodžių, pvz., *braucēm, vedēm* (la. bk. *braucām, vedām*); būsimojo laiko veiksmažodžiai daromi visai kaip lietuvių kalboje, plg. *neššu* (la. bk. *nesīšu*).

Alydas Butkus. Latvieši. Kaunas: Aesti, 1995.

36 pav. Latvių kalbos tarmės.

Lyviškoji tarmė susiformavo latviams (kuršiams) asimiliavus lyvius. Šia tarme šnekama Šiaurės Kurše ir Vidžemės pajūryje. Kuršo lyviškosios tarmės atstovus pravardžiuoja tamniekais (la. *tānnieki*), matyt, dėl jų vartojamojo prievoksmio *nuo tām* ‘iš ten’. Lyviškajai tarmei būdingos šios ypatybės:

1. Nebetariamoms trumposios galūnės. Jei galūnė ėjo po skardžiojo priebalsio, tai pailginamas prieš jį esąs trumpasis balsis: *lāb* ‘gerai, gera, gera’ (la. bk. *labi, laba, labu*).

Jei galūnė nukrito po dusliojo priebalsio, tai pailginams šis priebalsis: *upp* (la. bk. *upe*).

2. Trumpinami nekirčiuoti ilgieji kamieno balsiai (kai kur ir visai nebetariamai), pvz., *runat* arba *rūnt* ‘kalbėti’ (la. bk. *runāt*).

3. Kadangi finų kalbose nėra giminės kategorijos, lyviškoje tarmėje nebeskiriama moteriškoji giminė: *tas meit ir skaists* ‘ta mergaitė yra graži’ (la. bk. *tā meita ir skaista*).

4. Išnyko veiksmažodžių asmenų formos - visais atvejais verčiamasi trečiojo asmens forma (plg. la. bk. tariamosios nuosakos asmenavimą).

5. Kilmininkiniai prielinksniai vartojami su galininku: *es bi pe brāļ* ‘aš buvau pas brolių’ (la. bk. *es biju pie brāļa*). Tamniekų kalba turi kuršiškų ypatybių, iš kurių pirmiausia minėtini išlaikyti senoviniai *an, en, in, un*, dvigarsių *ir, ur* tarimas *īr, ūr* arba *ier, uor; u* išlikimas prieš *v, b*.

Aukštaičių tarmė vartojama Rytų Vidžemėje, visoje Latgaloje ir Aukšžemėje, t.y. krašte, kur gyventa sėlių ir latgalių. Skiriamos dvi patarmių grupės: giliosios, arba rytų, ir negiliosios, arba vakarų. Kiekviena iš šių grupių dar skirstoma į sėliškašias ir latgališkašias šnekas. (Lietuvoje šnektų margumu ir įvairove taipogi garsėja aukštaičiai.)

Latvių aukštaičių tarmė labiausiai skiriasi nuo bendrinės kalbos ir kitų tarmių. Ši tarmė turi rašto tradiciją, be to, ji yra katalikiškosios Latgalos bažnytinė kalba. Atsižvelgdami į didžiulį skirtumą nuo kitų latvių kalbos tarmių, taip pat į rašto tradicijas, kai kurie kalbininkai ne be pagrindo siekia, kad ši tarmė būtų pripažinta trečiaja gyvąja baltų kalba.

Pirmą kartą išgirdus latvių aukštaičių kalbą, susidaro įspūdis, jog šnekama mūsų kupiškėnų ir žemaičių dūnininkų tarmių mišiniu. Be to, iškart pastebima gausybė skiemenų su laužtine ir krintančiąja priegaide. Mat krintančioji čia tariama ir vietoj tęstinės, o laužtinę priegaidę turi ir skiemenys, iš kurių senovėje buvo atitrauktas kirtis.

Štai pagrindinės fonetinės ypatybės:

1. Šaknies ir kamieno trumpasis *a* dažniausiai išvirtęs į *o*: *orklis* ‘plūgas’, *vosara* arba *vosora* ‘vasara’.

2. Ilgasis *ā* susiaurėjo į *ō* ar net virto dvibalsiu *uo*: *ōda* arba *uoda* ‘oda’ (la. bk. *āda*), *rauduot* ‘verkti’ (la. bk. *raudāt*).

3. Siaurasis ilgasis *ē* virtęs plačiuoju *.ē* arba dvibalsiu *ie*: *.ēžu* arba *iežu* ‘valgiau, ėdžiau’ (la. bk. *ēdu*).

4. Platusis *e*, *ē* dar daugiau paplatintas: *rats* ‘retas’, *ādu* ‘valgau, ėdu’.

5. Daugelyje šnektų senasis *ī* virtęs *ei*: *reits* ‘rytas’, *pastuosteišu* ‘papasakosiu’ (la. bk. *pastāstīšu*).

6. Rytų patarmėse dvibalsiai *ie*, *uo* virtę ilgaisiais *ī*, *ū*: *vīns* ‘vienas’, *ūga* ‘uoga’.

7. Ilgasis *ū* išverstas *yu* (sk. *ьу*), *ou* ar *eu*: *lyupa* (sk. *льупа*), *loupa* ar *leupa* ‘lūpa’.

8. Prieš priešakinės eilės balsius truputį minkštinami priebalsiai. Kaip matom, aukštaičiai turi iš esmės skirtingą fonetiką. Šis skirtumas ypač išryškėja, kai lyginama visų trijų tarmių kalba, pvz.:

Vidurio tarmė: *ganuos gāju*, *kr.eklu šuvu*, *pie uozuola m.ēru ņēmu*;

Lyviškoji - *gan.es gāj*, *kr.ekal šūj*, *pe uozal m.ēr jēm*;

Aukštaičių - *gonūs guoju*, *kraklu šyvu*, *pi ūzula māru jiemu* ‘piemenauti ėjau, marškinius siuvau, pas ažuolą matavau’.

(Kabelka 1987, 11-15; Kārklīņš 1977, 55-63; Rudzīte 1964)

Latvių kalbos salos Lietuvoje

Esama latvių ir Lietuvos pusėje. 1979 m. Lietuvoje gyveno 4354 latviai (0,1% Lietuvos gyventojų).³⁹ Daugiausia jų telkiasi palatvio rajonuose.

Senąsias latvių gyventas vietas rodo kaimavardžiai, plg.: *Latvāļi* Akm, *Latvēļi* Akm, Brž, Jnš, Krtn, *Latvēlišķi* Akm, *Latvēlišķi* Jnš, *Latvēlišķis* Brž, *Lātviai* Trak, *Latviai* Mlt, *Latvīgala* Brž, *Lātvīškēs* Zr. Kaip matome, tokių kaimavardžių daugiausia palatvyje, ypač vakarinėje dalyje. Giliau Lietuvoje, be minėtų Trākų ir Molētų r. kaimų, latviai buvo įsikūrę Kuřšių Nerijoje. Čia latviai apsigyvenę mūsų tūkstantmečio antroje pusėje, atsikėlę iš Kuršo (pati nerija priklausė Kuršo vyskupystei). Kai kas mano, kad nerijoje gyveno (ir dar vienas kitas tebegyvena) kuršiai, ne latviai. Tai netiesa. Mat ir mūsų laikais etnonimas *kuřšis*, *kuřšininkas* Žemaitijoje yra *latvio* sinonimas. Tai etnografinio Kuršo, taip pat Kuršo (Kurliandijos) kunigaikštystės, vėliau gubernijos, gyventojas. Tik jų protėviai, kaip ir mūsų šiaurės žemaičių, galėję būti kuršiai. Į neriją kėlėsi jau Kuršo latviai. Nerijos kuršininkų kalbos tyrinėtojai teigia, jog čia gyvenančių latvių kalbos ypatumai sieja juos su Nycos, Bartos, Priekulės, Gramzdos apylinkių

³⁹ Čia bei toliau remiamasi geografo Ilmaro Mežo pateikta statistika. Etnografiniai duomenys mano surinkti ekspedicijose 1990-91m.

gyventojais. Pietinėje nerijos dalyje gyvenę kuršininkai turėjo tamniekų šnektos ypatybių (LE 2, 1118).⁴⁰

Beje, daug kur Žemaitijoje dėl kalbos bendrumo kuršininkais vadinami ir vietiniai Lietuvos latviai. Tad į Lietuvos kaimavardžius su šaknimi *Kurš-* Lietuvoje reikėtų žiūrėti atsargiau - kai kurie iš tų kaimų galėjo būti latvių, ne kuršių, kolonijos. Tokią etnonimo transformaciją rodo ir Lietuvos latvių vadinimas *leišiais* ('lietuviais') Latvijoje.⁴¹

Lietuva latviams nebuvo ekonomiškai patrauklus kraštas - Latvija lietuvius traukė labiau nei Lietuva latvius. XIX a. pabaigoje Latvijoje gyveno 26 tūkst. lietuvių, mūsų dienomis - 34 tūkst., t. y. apie devyniskart daugiau nei Lietuvoje gyvenama latvių.

Po I pasaulinio karo (1923), be Kuršių nerijos kuršininkų, Lietuvoje gyveno 15000 latvių, vėlesni latvių šaltiniai mini 23000 drauge su nerijos kuršininkais, lietuvių šaltiniai - 16000 (be kuršininkų ir latvių katalikų, kurie, anot kai kurių šaltinių, buvo laikomi lietuviais) (Andersons 1982, 148; Krasnais 1938, 66). Daugiausia latvių gyvenę Biržų, Nemunėlio Radviliškio, Súostų, Germanišio (3700), Mažeikių, Sedos, Leckavos, Laižuvos (3000), Kuršių Nerijos (3000), Akmenės, Alkiškių, Ramučių, Klýkolių, Vegėrių (2500), Palangos, Šventosios, Bútingės (2500), Skuodo, Ylakių, Židikų, Pikelių (2000), Žeimėlio, Linkavos, Vaškų, Saločių (1900), Kuršėnų, Kruopių, Šakynos, Žagārės (1000) ir Šiaulių, Meškūičių, Gruzdziių, Jōniškio (1000) apylinkėse (Krasnais 1938, 67). Lietuvoje veikė 10-14 latvių pradžios mokyklų, buvo 9 liuteronų, 3 katalikų, 3 baptistų, 2 adventistų ir 1 evangelikų reformatų parapija bei 26 įvairios organizacijos. Nuo 1927 m. vasario 23 d. Kauno Vytauto Didžiojo universitete veikė latvių studentų korporacija "*Sidrabenia*"; 1933 m. universitete studijavo 14 latvių studentų (0,3% visų VDU studentų), o mokėjo latviškai - 127, tačiau daugelis mokančiųjų, kaip spėjama, buvo latvių kilmės (Krasnais 1938, 84). VDU aulą puošė latvių studentų dovanota plokštė su užrašu "Mus vienija bendra dvasia ir vienas kraujas". Tačiau, nors Lietuvoje veikė keliolika latvių mokyklų, o kai kur būta ir latvių bibliotekų, šiaip jau latvių kultūrinis gyvenimas Lietuvoje buvo palaikomas be didesnio vietinės valdžios entuziazmo, būta net trukdymų steigti mokyklas ar laikyti pamaldas latvių kalba (plg. Krasnais 1938, 68).

82% Lietuvos latvių buvo žemdirbiai. Išskyrus Šventosios, Bútingės ir kitų pajūrio kaimų žvejus, latvių ūkiai buvo pasiturintys, tvirti,

⁴⁰ Nerijos kuršių kalba, pasak kai kurių autorių, buvo tapusi vien tik vyrų kalba, kuria jie šnekėdavę išplaukę žvejoti (ten šios kalbos išmokdavę ir sūnūs). Esą nerijos žvejai stropiai laikęsi nerašyto įstatymo parsivesti žmoną ne iš to paties kaimo (Šneidereitas 1989, 211).

⁴¹ Mano studentų duomenimis, apie Akmenę žemaičiai *leišiais* vadina vietinius latvius.

o kultūriniu požiūriu Lietuvos latviai nedaug teatsiliko nuo savo tautiečių Latvijoje (Krasnais 1938, 68).

Rusų okupacijos metais, ypač po II pasaulinio karo, latvių bendruomenė Lietuvoje sunyko. XX a. gale Lietuvoje gyveno per 4000 latvių, t. y. maždaug šeštadalis to, kas buvo prieš aneksiją. Sovietmečiu buvo uždarytos latviškos mokyklos, uždraustos organizacijos, nemažai latvių pasitraukė į Vakarus, dalis išsikėlė gyventi į Latvijos miestus. Likusiųjų vaikai ėmė sparčiai lietuvi, nes latvių kalba jiems pasidarė vien šeimos kalba. (Toks pat likimas dėl sovietinės politikos ištiko ir Latvijos lietuvius, kurie kaimuose jau bebaigią sulatvėti, o gyveną Pietų Latgaloje - sugudėti.)

Praėjusį dešimtmetį daugiausia latvių gyveno Kretingos r. – 784 (1970 m.). 1979 m. duomenimis latvių gyventa: Akmėnės r. – 364, Pakruojo r. – 187, Joniškio r. – 157, Skuodo r. – 125, Šiaulių r. – 107 ir kt. Tirščiausiai latvių gyvenama apie Šveņtąją (Kretingos r.), Aīkiškius, Klýkoliaus, Kruopiūs (Akmėnės raj.) ir Žeimėlį (Pakruojo r.). Šiose apylinkėse latvių esama nuo šimto (Klýkoliai) iki šešių šimtų (Šventóji).

Yra latvių ir mūsų miestuose. 1979 m. jų gyveno:

Vilniuje 593 (0,1%)
 Palangojė 384 (3,2%)
 Klaipėdoje 318 (0,2%)
 Kaunė 249 (0,1%)
 Šiauliuosė 226 (0,2%)
 N. Akmėnėje 142 (1,0%)
 Mažeikiuose 121 (0,5%)

Latvių kaimų Lietuvoje 1970 m. yra ieškojęs ir dalį jų tyrinėjęs geografas Ilmaras Mežas (*Ilmārs Mežs*). Čia pateikiamas jo sudarytas kaimų sąrašas, kuriuose gyventa latvių. Fiksuotos tik tos vietovės, kuriose gyveno daugiau kaip dešimt latvių.

Kretingos r., *Šventosios* apylinkė: Būtingė, Mančiškė, Pašventė, Šventóji.

Skuodo r., *Aleksandrijos* apylinkė: Apuolė, Jedžiôtai, Šarkė; *Ylakių* apylinkė: Ylakai, Skliaustė, Stripiniai; *Skuodo* apylinkė: Kanýzelis, Narvýdziai, Ūžluobė.

Mažeikių r., *Pikelių* apylinkė: Juodeikiai, Griežė, Kentaučiai; *Rėivyčių* apylinkė: Buknáičiai, Rėivyčiai.

Akmėnės r., *Akmėnės* apylinkė: Adómiškės, Akmėnė, Dabikinėlė, Gaugariai, Kepurlaukiai; *Aīkiškių* apylinkė: Aīkiškiai, Gaūšiai, Kyšiai, Menčiai, Pāšakarniai; *Kruopių* apylinkė: Bambalai, Brāžiškiai, Kviēc-laukis, Antriejai Laumėnai, Narbūčiai, Nařčiai, Antriejai Saunóriai, Šapnagiai; *Klýkolių* apylinkė: Alsiai, Bítininkai, Gailaičiai, Klýkoliai, Matútiškiai, Pipiriai, Ramūčiai; *Papilės* apylinkė: Barvýdziai, Papilė; *Vegėrių*

apylinkė: Ramučiai, Sugiñčiai, Tilžė, Vegėriai, Vydaučiai; *Viekšnių* apylinkė: Meškėliai, Rekėčiai.

Šiaulių r., *Gruzdžių* apylinkė: Norvaišiai, Vaīdomai; *Kužių* apylinkė: Amāliai; *Šakynos* apylinkė: Auksučiai, Burbinaī, Mikutāičiai, Šakyna.

Jōniškio r., *Buivūdžių* apylinkė: Mergiūnai, Sargūnai, Vytaučiai; *Gataūčių* apylinkė: Gataučiai; *Kriukų* apylinkė: Latveliškiai, Antrieji Mygūnai; *Pociūnų* apylinkė: Degučiai, Ivanuvkā; *Rudiškių* apylinkė: Bargavōnės, Rimšėliai; *Satkūnų* apylinkė: Daunoravā, Nartaūčiai, Pabėržiai, Pročiūnai; *Žagārės* apylinkė: Aleksandrāvas, Naugardėlis, Puīkiai, Reñgiai, Strėliai, Žagariškiai, Žvelgāičiai.

Pakruōjo r., *Laūksodžio* apylinkė: Gudėliai, Laūksodis, Mikōliškis; *Žeimėlio* apylinkė: Baltaūsiai, Degiaī, Nakrošiūnai, Rōzentalis, Šumỹliai, Trumpakōjai, Vūdžiai, Žeimėlis.

Pāsvālio r., *Kiemėnų* apylinkė: Kiemėnai; *Vāškų* apylinkė: Majėnai, Staškāvičiai, Vāškaī.

Bīržų r., *Nemunėlio Radviliškio* apylinkė: Leītiškiai, Leīkinė, Pirmieji Muōriškiai, Zābiškiai; *Parōvėjos* apylinkė: Jūodžioniai, Saukaī, Slimaniškiai, Smaltiškiai, Šalniaī; *Sodėliškių* apylinkė: Germaniškis, Gužaī, Kuprėnai, Melėnai, Mūciniekai, Straūgaliai.

Lietuvoje gyvenantys latviai tarpkarį prisimena su didele nostalgija. Tais laikais daug kur pasienyje veikė pradžios mokyklos, latviai mena senąsias savo organizacijas. Pavyzdžiui, Žeimelyje prieš II pasaulinį karą veikė latviška pradžios mokykla ir progimnazija, darbavosi “Švietimo draugija” (“*Izglītības biedrība*”), kuri rengdavusi spektaklius, yra pastačiusi R. Blaumanio “Siuvėjų dienas Silmačiuose”, “Trynės nuodėmės”, A. Alunano “Šešis mažus būgnininkus”. Spektaklius režisavęs Žeimelio pastorius E. Leijeris (*Leijers*). Žeimelio liuteronų bažnyčia buvo subūrusi “Damų komitetą”, kuris rūpinosi našlaičiais, neturtingų šeimų vaikais, rinko aukas, organizuodavo loterijas (žeimelietės Viktorijos Bruverės liudijimu). Žeimelis garsus dar ir tuo, jog čia buvęs didžiulis pastoratas, kuriame, kaip spėjama, latvių literatūros klasikas Senasis Stenderis (*Vecais Stenders*, 1714-96) parašęs latvių kalbos gramatiką.

Savo šaknis Šiaurės Lietuvoje latviai aiškina įvairiai. Vienu nuomone, jie čia atsidūrė dėl sienos korekcijų. Kitus į Lietuvą atgabėnė vokiečiai dvarininkai, kurie kartu buvo ir liuteroniškųjų parapijų steigimo iniciatoriai, kai kurių bažnyčių fundatoriai. Nuo 1607 m., kai seime priimtąja konstitucija buvo sulygtintos Livonijos bajorų teisės su lenkų ir lietuvių bajorų, iš tikrųjų prasidėjo livoniečių skverbimasis į Lietuvą ir Lenkiją. Šitaip Lietuvoje ilgainiui įsikūrė Korfai, Plateriai, Remeriai, Ropai, Tyzenhauzai ir kt. (Tyla 1986, 40-41). Vokiečiai latvius baudžiauninkus mėgė labiau nei lietuvius, nes latviai atrode darbštesni, be to, liuteronų tikybos. Vėliau, caro laikais, pirktais dvarus Lietuvoje Kuršo gubernijos ponus skatinęs ankstyvas baudžiovos panaikinimas (1817). Tad kaimyninėje Kauno gubernijoje įsigy-

ti dvarą buvę naudinga. Kai 1861 m. baudžiavą panaikino ir čia, sparčiai ėmė rasti latvių ūkininkų, kurie greitai prasigyveno ir turtingumu pranoko lietuvius. Latviai stengdavęsi išsaugoti ūkį, neišdalyti jo vaikams. Jaunesnieji sūnūs savo dalį paprastai gaudavę pinigais.

Kitur, pvz., Šventojoje, latvių gyventa dar Livonijos laikais. Šventosios latviai vertėsi žvejyba ir žemdirbyste. Senieji vietiniai gyventojai teigia, kad iki II pasaulinio karo čia gyvenę vien tik latviai, o žemaičių buvę vos kelios šeimos (šventojiškio Mikelio Balčiaus liudijimu).

Dalis latvių yra atsikėlę per santuokas, dar kiti yra pirkę Lietuvos pusėje žemę, tačiau pirkti stengęsi ten, kur jau būta latvių bendruomenės.

Lankytose latvių salose vietiniai latviai tvirtino, jog su lietuviais sugyvenę gerai, konfliktų nebūdavę. Tą patį teigė ir ten gyvenę lietuviai. Tik daug kur Lietuvoje vietiniai latviai laikomi burtininkais, kerėtojais. Nesipešdavę ir vaikai. Tiesa, žeimeliečiai pasakoja, kad per sniego kautynes jie pasidalydavę į lietuvius ir latvius - destis, kurią mokyklą kas lankė. Plito mišrios šeimos. Religijos skirtumai santuokai netrukdydavę, nebent įsikišdavę katalikų kunigai. Šeimos kalbą pasirinkdavę pagal susitarimą, nors, kiek man yra tvirtinę pateikėjai ekspedicijose, latvių kalba tokiose šeimose būdavusi dažnesnė. Pasitaikydavę, jog sutuoktiniai tarpusavy šnekėdavę kiekvienas savo kalba, o vaikai kiekvieną kartą derindavęsi prie tėvo ar motinos kalbos.

Šventes švėsdavę dažniausiai kartu su lietuviais. Didžiausia metų šventė būdavusios Joninės. Senesnieji latviai puikiai mena tos šventės tradicijas, dainas ir žaidimus.

Latvių kalba Lietuvoje dar netyrinėta. Jau iš pirmo žvilgsnio galima pastebėti, kad nemažą įtaką jai yra padariusios vietinės lietuvių tarmės: prieš priešakinius balsius yra minkštinami priebalsiai, vartojama skolinių, atėjusių tiek iš vietinių tarmių, tiek iš bendrinės lietuvių kalbos.

Latvių bendruomenei Lietuvoje reikia padėti atsigauti. Tai būtų viena gražiausių gėlių Lietuvos tautų puokštėje.

SUTRUMPINIMAI, ŽENKLAI

<p>a. - anglų asm. - asmuo bk. - bendrinės kalbos brus. - baltarusių buv. - buvęs ček. - čekų dgs. - daugiskaitos dz. - dzūkų germ. - germanų go. - gotų gr. - graikų ide. - indoeuropiečių l. - lenkų la. - latvių lie. - lietuvių lo. - lotynų p. - puslapis plg. - palygink pr. - prūsų psn. - pasenusi reikšmė pvz. - pavyzdžiui</p>	<p>r. - rajonas resp. - vok. <i>respektive</i> 'atitinkamai' rus. - rusų sk. - skaityk skr. - sanskrito ssl. - senovės slavų suom. - suomių šve. - švedų vad. - vadinamasis vns. - vienaskaitos vok. - vokiečių vulg. - vulgariai žem. - žemaičių žr. - žiūrėk * - (žodžio pradžioje) rekonstruotas žodis ar forma < - (žodžio pradžioje) kilęs (iš) > - (žodžio pradžioje) virtęs (kuo)</p> <p style="text-align: center;">Vietovių sutrumpinimai kaip "Lietuvių kalbos žodyne".</p>
--	---

ILIUSTRACIJŲ METRIKOS

33 pav. Nuosavybės ženklai - Vėveris 1989, 202; 210; Klētnieks 1990, 39-40.

36 pav. Latvių kalbos tarmės - Rudzīte 1964, 408-409; Kabelka 1987, 12.

LITERATŪRA

- Alvydas Butkus, Latviai, Kaunas: Aestis, 1995.*
- ACh - Atskaņu chronika: Ditleba Alnpeķes "Rīmju chronika" / Atdzejojis J.Saiva. R., 1936.
- Aizsilnieks 1968 - *Aizsilnieks A.* Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945. Sundbyberg, 1968.
- Ambainis 1959 - *Ambainis O.* Vēstītāja folklorā // Latviešu literatūras vēsture. R., 1959. S. 1. Lpp. 159-252.
- Ancelāne 1950 - *Ancelāne A.* Latviešu tautas mīklas // Folkloras instituta raksti. R., 1950. Lpp. 175-238.
- Andersons 1982-84 - *Andersons E.* Latvijas vēsture 1920-1940: Ārpolitika. Stockholm, 1982-84. S. 1-2.
- Apanavičius 1990 - *Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V., Virbašius E., Visockaitė N.* Senosios kanklės ir kankliavimas. V., 1990.
- Apanavičius 1992 - *Apanavičius R.* Baltų etnoinstrumentologija. K., 1992.
- Apanavičius 1995 - *Apanavičius R.* Tautos kilmę praskleidžia etnomuzika // Darbai ir dienos: VDU leidinys. 1995. 1(10). P. 69-84.
- Auns 1992 - *Auns M., Auns O., Ābelnieks R., Kostanda O., Pelkaus E., Vjacira I.* Latvijas vēsture. R., 1992.
- Balevics 1969 - *Balevics Z.* Reliģija // Latviešu etnogrāfija. R., 1969. Lpp. 206-213; 392-396.
- Balevics 1987 - *Balevics Z.* Pareizticīgo baznīca Latvijā. R., 1987.
- Baltrėnienė 1991 - *Baltrėnienė M., Apanavičius R.* Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. V., 1991.
- BD - Bērnu dziesmu cikls. Bēru dziesmas. R., 1973. (Skaitmenys rodo puslapī ir dainos numerī.)
- Bergmane 1986 - *Bergmane A., Blinkena A.* Latviešu rakstības attīstība: Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. R., 1986.
- Bērziņš 1991 - *Bērziņš V., Bambals A.* Latvijas armija. R., 1991.
- Biezais 1957 - *Biezais H.* Der älteste Text des lettischen Vaterunsers // Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Uppsala & Stockholm, 1957. S. 1-10.
- Boiko 1987a - *Boiko M.* Sutartīņu pēdas Latvijā // Latviešu mūzika '87. R., 1987. Lpp. 64-108.
- Boiko 1987b - *Boiko M.* Par latviešu mūzikas folkloru. Mašīnraksts. R., 1987.
- Brastiņš 1923 - *Brastiņš E.* Latviešu ornamentika: Elementi. R., 1923.
- Brastiņš 1966 - *Brastiņš E.* Cerokslis: Dievturības katechisms / Red. A.Brastiņš. ASV., 1966.
- Brate 1924-34 - *Brate E., Vessén E.* Södermanlands runinskrifter. Stockholm, 1924-34. B. 3.
- Būga 1958-61 - *Būga K.* Rinkiniai raštai / Sudarė Z. Zinkevičius. V., 1958-61. T. 1-3. (Skaitmenys rodo tomą ir puslapī.)
- Bukas 1992 - *Bukas A.* Hipotezė apie kai kurias latvių ornamento sąsajas su mitologija // Literatūra ir menas. 1992. Balandžio 11.
- Bušs 1990 - *Bušs O.* Par etnonīmu *kurši* un *zemgaļi* cilmi // Onomastica Lettica. R., 1990. Lpp. 86-91.
- Butkevičius 1964 - *Butkevičius I.* Gyvenvietės ir sodybos // Lietuvių etnografijos bruožai. V., 1964. P. 170-209.
- Butkus 1975 - *Butkus A.* Biržų šnektos leksika: Diplominis darbas. Mašīnraštis. K., 1975.
- Butkus 1989 - *Butkus A.* Latvių ornamento struktūra // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 11. P. 9-10.

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Butkus 1993a - *Butkus A.* Akmeniniai Žiemgalos liudininkai // Mokslas ir gyvenimas. 1993. Nr. 8. P. 18-19.
- Butkus 1993b - *Butkus A.* The Semigalians - who were they? // Namn och bygd. Uppsala, 1993. 81. P. 157-160.
- Butkus 1993c - *Butkus Z.* Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919-1929 metais. V., 1993.
- Butkus 1999 - *Butkus A.* Baltų krikštas ir krikščionėjimas. - Acta Baltica '99. K., 1999. P. 103-110.
- Caune 1992 - *Caune A.* ..Pati Rīga ūdenī: Arheologa stāsts par zudušo Rīdžiņas upi, par pirmo ostu, kuģniecības līdzekļiem un amatiem senajā Rīgā. R., 1992.
- Cooper 1978 - *Cooper J.C.* An illustrated encyclopaedia of traditional symbols. London, 1978.
- Česnys 1987 - *Česnys G.* Baltų susidarymas antropologijos požiūriu // Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 69-75.
- Dambe 1990 - *Dambe V.* Par Rīgas vārda izcelsmi // Onomastica Lettica. R., 1990. Lpp. 5-20.
- DLKŽ - Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1993.
- DP - Džūkstes pasakas / Pierakstījis A.Lerhis-Puškaitis. R., 1980.
- Dundulienė 1989 - *Dundulienė P.* Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės. V., 1989.
- Dundulis 1960 - *Dundulis B.* Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje. V., 1960.
- Dunsdorfs 1962 - *Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture 1600-1710. Uppsala, 1962.
- Dunsdorfs 1978 - *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. Tumba, 1978.
- Dunsdorfs 1980 - *Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture: Skolām un pašmācībai. Lincoln & Nebraska. 1980.
- Endzelynas 1957 - *Endzelynas J.* Baltų kalbų garsai ir formas. V., 1957.
- Endzelīns 1979 - *Endzelīns J.* Homonīmu vārdu zušana latviešu valodā // Darbu izlase / Sakārtojusi un rediģējusi V. Dambe. R., 1979. S. 3(1). Lpp. 485-487.
- Endzelīns 1982 - *Endzelīns J.* Senprūšu valoda // Darbu izlase / Sastādījušas V. Dambe, R. Grīse un Dz. Hirša. R., 1982. S. 4(2). Lpp. 9-351.
- Ezera 1994 - *Ezera L., Zvidriņš P.* Etniskās asimilācijas izpēte Latvijā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. R., 1994. S. 11-12. Lpp. 31-39
- EV - Enciklopēdiskā vārdnīca. R., 1991. S. 1-2.
- Galaunė 1930 - *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas: Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. K., 1930.
- GID - Gadskārtu ieražu dziesmas. R., 1973. (Skaitmenys rodo puslapj ir dainos numerj.)
- Gimbutas 1989 - *Gimbutas M.* The language of the Goddess: Unearthing the hidden symbols of western civilization. London, 1989.
- Gimbutienė 1985 - *Gimbutienė M.* Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija. V., 1985.
- Greble 1950 - *Greble V.* Latviešu bērnu folklorā // Folkloras instituta raksti. R., 1950. Lpp. 98-174.
- Greble 1959 - *Greble V.* Tautasdziesmas // Latviešu literatūras vēsture. R., 1959. S. 1. Lpp. 22-158.
- IT - Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas. R., 1991.
- Kabelka 1982 - *Kabelka J.* Baltų filologijos įvadas. V., 1982.
- Kabelka 1987 - *Kabelka J.* Latvių kalba. V., 1987.
- Kārklīņš 1977 - *Kārklīņš J., Rudzīte M., Soida E.* Valodas mācība. R., 1977.
- Karulis 1989 - *Karulis K.* Daži iespējamie skandināvu cilmes vietvārdi // Valodas aktualitātes - 1988. R., 1989. Lpp. 336-345.

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aestis, 1995.*
- Karulis 1992 - *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca. R., 1992. S. 1-2.
- Klētnieks 1990 - *Klētnieks V.* Senču raksti: Latvju raksti bērniem. R., 1990. D. 1-2. (Skaitmenys rodo daļi ir puslapi.)
- Klotiņš 1989 - *Klotiņš A., Muktupāvels V.* Traditional Musical Instruments and the Semantics of Their Functions in Latvian Folk Songs // *Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs.* Kingston & Montreal, 1989. P. 186-217.
- Kokare 1980 - *Kokare E.* Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles. R., 1980.
- Kokare 1992 - *Kokare E.* Mitoloģiskie tēli latviešu folkloras poētiskajā sistēmā // *Latviešu folkloras: Tradicionālais un mainīgais.* R., 1992.
- Krasnais 1938 - *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. R., 1938.
- Krastiņa 1969 - *Krastiņa A.* Apmetņu veidi, ēkas un to iekārta // *Latviešu etnogrāfija.* R., 1969. Lpp. 120-136; 297-311.
- KRG - *Kareivja rokas grāmata.* R., 1937.
- KSR - *Kad saulīte rotājas: Gadskārtu ieražu dziesmas / Sakārtojusi R. Drīzule.* R., 1982. (Skaitmenys rodo puslapi.)
- Lasickis - *Lasickis J.* Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus / *Parengė J. Jurginis.* V., 1969.
- LATŠŽ - *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas.* V., 1976. T. 2.
- Latvis - *Latvis H., Vartbergė H.* Livonijos kronikos / *Parengė J. Jurginis.* V., 1991.
- Laua 1981 - *Laua A.* Latviešu leksikoloģija. R., 1981.
- LBV - *Straubergs K.* Latviešu buramie vārdi. R., 1939-41. S. 1-2.
- LD - *Barons Kr., Visendorfs H.* Latvju dainas. Jelgava & Peterburga, 1894-1915. S. 1-6. (Skaitmenys rodo dainas numerī.)
- LE - *Latvju enciklopēdija / Red. A. Švabe.* Stokholma, 1952-53. S. 1-2.
- LGI - *Olupe E.* Latviešu gadskārtu ieražas. R., 1992.
- LI - *Lietuvos TSR istorija: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų.* V., 1985. T. 1.
- LKV - *Latviešu konversācijas vārdnīca.* R., 1931-34. S. 1-10.
- LLKŽ - *Balkevičius J., Kabelka J.* Latvių-lietuvių kalbų žodynas. V., 1977.
- LLV - *Bojāte A., Subatnieks V.* Lietuviešu-latviešu vārdnīca. R., 1964.
- LME - *Latvijas PSR mazā enciklopēdija.* R., 1967-1970. S. 1-3.
- LMFM - *Melngailis E.* Latviešu mūzikas folkloras materiāli. R., 1952-53. S. 2-3. (Skaitmenys rodo tomā, puslapi ir dainas numerī.)
- Loze 1983 - *Loze I.* Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā. R., 1983.
- LPŽ - *Lietuvių pavardžių žodynas / Sudarė A. Vanagas ir kt.* V., 1985-89. T. 1-2.
- LTdz - *Latviešu tautasdziesmas.* R., 1979-84. S. 1-5. (Skaitmenys rodo dainas numerī.)
- Ltdz - *Latviešu tautas dziesmas: Izlase.* R., 1955-57. S. 1-3. (Skaitmenys rodo tomā ir dainas numerī.)
- LTE - *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* V., 1976-1984. T. 1-12.
- LTMI - *Latviešu tautas mūzikas instrumenti: Prospekts / Sastādītāja I.Priedīte.* R., 1978.
- LTT - *Latviešu tautas ticējumi / Sakrājis un sakārtojis prof. P. Šmits.* R., 1940-41. S. 1-2. (Skaitmenys rodo ticējimo numerī.)
- LV - *Latvijas PSR vēsture. No vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām.* R., 1986. S. 1-2.
- Mažiulis 1981 - *Mažiulis V.* Prūsų kalbos paminklai. V., 1981. T. 2.
- Mažiulis 1987 - *Mažiulis V.* Indoeuropiečių protėvynės klausimas // *Lietuvių etnogenezė.* V., 1987. P. 40-41.

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Maziulis 1988 - *Mažiulis V.* Prūsų kalbos etimologinis žodynas. V., 1988. T. 1.
Muktupāvels 1987 - *Muktupāvels V.* Tautas mūzikas instrumenti Latvijas PSR teritorijā. R., 1987.
Paegle 1935 - *Paegle Ed.* Latviešu tautasmāksla. R., 1935.
Paegle 1948 - *Paegle Ed.* Latvju rakstu ābecīte. Württ.-Baden, 1948.
Paegle 1994 - *Paegle Dz., Kušķis J.* Kā latvietis runā...: Praktiski ieteikumi valodas kultūrā. R., 1994.
Paleckis 1938 - *Paleckis J.* Latvija. K., 1938.
Pašuta 1971 - *Pašuta V.* Lietuvas valstybės susidarymas. V., 1971.
Popiežių - *Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a. V., 1987.*
Priedīte 1983 - *Priedīte I.* Ko spēlēja sendienās. R., 1983.
Rimantienė 1972 - *Rimantienė R.* Pirmieji Lietuvas gyventojai. V., 1972.
Rimantienė 1987a- *Rimantienė R.* Archeologijos duomenys // Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 41-44.
Rimantienė 1987b- *Rimantienė R.* Archeologinės kultūros // Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 52-69.
RL - *The Republic of Latvia.* R., 1993.
Rosinas 1988 - *Rosinas A.* Baltų kalbų įvardžiai. V., 1988.
Rusmanis 1993 - *Rusmanis S., Viks I.* Kurzeme. R., 1993.
Rudzīte 1964 - *Rudzīte M.* Latviešu dialektoloģija. R., 1964.
Sabaliauskas 1990 - *Sabaliauskas A.* Lietuvių kalbos leksika V., 1990.
Skujeniekas 1989 - *Skujeniekas K.* Dainų balsas // *Lekia mano žirgelis: Latvių dainos / Sudarė ir vertė S. Gedā.* V., 1989.
Skujenieks 1982 - *Skujenieks K.* Folklorā // *Literatūra 8. klasei.* R., 1982. Lpp. 3-41.
Slava 1966 - *Slava M.* Latviešu tautas tērpi. R., 1966.
Strods 1969a - *Strods H.* Zemnieku sabiedriskā dzīve // *Latviešu etnogrāfija.* R., 1969. Lpp. 163-166.
Strods 1969b - *Strods H.* Sabiedriskā dzīve // *Latviešu etnogrāfija.* R., 1969. Lpp. 341-344.
SinV - *Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J.* Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. R., 1972.
SV - *Sidraba vītols: Tautas dziesmu krājums / Sastādījuši A. Jansons un N. Kalniņš.* R., 1942. (Skaitmenys rodo dainos numerī.)
Šliavas 1985 - *Šliavas J.* Žeimelio apylinkės. K., 1985.
Šmits 1926 - *Šmits P.* Latviešu mitoloģija. R., 1926.
Šneidereitas 1989 - *Šneidereitas O.* Prūsai. V., 1989.
Švābe 1990 - *Švābe A.* Latvijas vēsture. 1. d. R., 1990.
Tdz - *Šmits P.* Tautasdziesmas: Papildinājums Kr. Barona "Latvju dainām". R., 1936-39. S. 1-4. (Skaitmenys rodo dainos numerī.)
Tyla 1986 - *Tyla A.* Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje - XVII a. pradžioje. V., 1986.
TSR - 1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. R., 1992.
Vanagas 1981 - *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981.
Varakauskas 1982 - *Varakauskas R.* Lietuvas ir Livonijos santykiai XIII-XIV a. V., 1982.
Vartbergē - *Latvis H., Vartbergē H.* Livonijos kronikos / *Parengė J. Jurginis.* V., 1991.
Vēlius 1983 - *Vēlius N.* Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai. V., 1983.
Vēlius 1987 - *Vēlius N.* Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė. V., 1987.
Vēveris 1989 - *Vēveris E., Kuplais M.* Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. R., 1989.

- Abydas Butkus. Latvīai. Kaunas: Aestī, 1995.*
- Vyšniauskaitė 1964 - *Vyšniauskaitė A.* Liaudies kalendorius. Šventės // Lietuvių etnografijos bruožai. V., 1964. P. 536-550.
- VT - Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās teikas / Sastādījusi A. Ancelāne. R., 1990.
- Wiora 1961 - *Wiora W.* Die vier Weltalter der Musik. Stuttgart, 1961.
- Zālītis 1991 - *Zālītis Fr.* Latvijas vēsture vidusskolām. R., 1991.
- Zavarina 1969 - *Zavarina A.* Ievadam // Latviešu etnogrāfija. R., 1969. Lpp. 257-264.
- Zinkevičius 1966 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių dialektologija. V., 1966.
- Zinkevičius 1978 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos dialektologija. V., 1978.
- Zinkevičius 1980-81 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1980-81. T. 1-2.
- Zinkevičius 1984 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorija. V., 1984. T. 1.
- Zinkevičius 1994 - *Zinkevičius Z.* Pastabos latvių kalbos kilmės klausimu // I konferencija "Lietuva-Latvija - praeitis, dabartis, ateitis: Pranešimų tezės. K., 1994.
- Бертулис 1975 - *Бертулис P.* Семантические отношения имен существительных в латышском и литовском языках: Автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Вильнюс, 1975.
- Бойко 1990 - *Бойко M.* Этноисторические аспекты латышского бурдонного многоголосия // Балты, славяне и прибалтийские финны: Этногенетические процессы. Рига, 1990. С 82-108.
- Денисова 1990 - *Денисова P. Я.* География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в I - начале II тысячелетия н. э. на территории Литвы и Латвии // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 28-81.
- ИЭАП - Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда. Рига, 1986.
- ЛЦ - Латвийская ССР в цифрах. Рига, 1987.
- Лозе 1985 - *Лозе И.* Нарвская культура и ее роль в этногенезе народов Восточной Прибалтики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 11-20.
- МНМ - Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х т. / Гл. ред. С. А. Токарев. М., 1991-1992. (Skaitmenys rodo tomą ir puslapį.)
- СРС - *Кочергина В. А.* Санскритско-русский словарь. М., 1987.
- Тынурист 1985 - *Тынурист И.* Народные музыкальные инструменты и этнокультурные связи народов Восточной Прибалтики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 270-277.
- Чеснис 1985 - *Чеснис Г. А.* Многомерный анализ антропологических данных как средство решения проблемы выделения племенных союзов в эпоху железа (преимущественно на территории Литвы) // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 9-27.
- Шноре 1985 - *Шноре Э.* К вопросу этногенеза латгалов // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 39-46.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
Albertas 14, 15	Chruščiovas, N. 60	Janis 93, 94, 95, 125, 135
Albrechtas 24	Cucanas 172	<i>Jānis</i> 92, 93, 94, 95, 135
<i>Aldari</i> 28	<i>Čakste, J.</i> 50	Janytis 95
Aleksiejus 38	Čakstė, J. 42, 50, 55	<i>Jānītis</i> 135
Algirdaitis, A. 23	<i>Čakste, K.</i> 57	Jansonas-Braunas, J. 38
Algirdas 21, 23	Čakstė, K. 57	<i>Jansons-Brauns, J.</i> 38
Alunanas, A. 212	Česnys, G. 10	<i>Jėkabs</i> 96
Alunanas, J. 36, 37, 68, 171	Čikštas 172	Jekaterina I 155
<i>Alunāns, J.</i> 36	Danila 22	Jekaterina II 29, 35, 36, 155
Andrejis 157	Dankeris, O. 55	Jelizaveta 36
Andrius 28	<i>Dauka</i> 180	Jirgenas 157
<i>Anniņa</i> 158	<i>Dēkla</i> 82	Johanas III 31
Antinis 172	Denikinas 41	Jokūbas 27, 28
Apanavičius, R. 123	Denisova, R. 10	Jonas 93, 95
Arajis, V. 55	Derevianskis, V. 53	Judeničas 40
Artemidė 105	<i>*Dētlā</i> 82	Jumala 84
Astartė 105	Donelaitis 145	<i>Jumalēni</i> 84
Atėnė 118	Druvys 172	Jumis 84, 96, 97, 112, 113
<i>Atis</i> 182	Duncis 172	Kalėjai 20
Auseklis 37, 84	Dzeusas 82, 118	Kanizijus, P. 34, 66
Ausma 172	Edipas 155	Karksas 22
<i>Austra</i> 84, 106	<i>Egle</i> 181	Karlas 29
Azarova, L. 5	Eidemanis, R. 40	Karlas IX 31, 32, 33
Balčius, M. 213	Endzelynas, J. 9, 168, 175,
186, 192	Karlas XI 33
Baluodis, D. 38	Ferdinandas 29	Karolis IV 22
Bangerskis, R. 55, 58	Frydrichas 26, 27	Karta 82, 83
Baras, J. 174	Frydrichas Kazimieras 28, 29	<i>Kārta</i> 82
<i>Barons, Kr.</i> 36	Frydrichas Vilhelmas 29	<i>Kaudzītes, R. un M.</i> 37
Baruonas, Kr. 36, 37, 66, 83,
125, 126, 147	Gediminas 21, 23	Kaudzytės, R. ir M. 37, 66
Batoras, S. 26, 31	Gimbutienė, M. 106, 112,
113, 118	Kęstutis 21, 23
Baumanų Karlis 63	Gliukas, E. 66	Ketleris, G. 25, 26, 29
Bergmanas, G. 66	Golcas, R. 43, 44	Kirchenšteinas, A. 53
Berklavas, E. 60	Golovinas, J. 38	Kluotinis, A. 126
Bermontas-Avalovas 44	Gotardas 26	Kolumbas 105
Bertoldas 14	Grunau, S. 172	Kosciuška, T. 30
Bėrziniai, R. ir J. 40	Gustavas II Adolfas 32	Korfai 213
Bironas, E. 29	Halartė 35	Krasnovas 40
Bironas, P(ėteris) 29, 30, 66	Himleris, H. 55	Kreicvaldas F. R. 37
Blaumanis, R. 140, 212	Hitleris, A. 52, 53, 58	Kristina 33
Boiko, M. 5	<i>Yamáh</i> 84	Kristus 14, 35, 105
Brastinis, E. 88, 106	Ikškilės Tomas 157	<i>Krogzemju Mikus</i> 37
<i>Brastiņš, E.</i> 88	Imanta 14, 41	<i>Kronvalds, A.</i> 37
Bruverė, V. 212	Imantas 172	Kruogzemjū Mikus 37
Buda 105	<i>Imauta</i> 14	Kruonvaldas, A. 37, 11, 172
Būga, K. 9, 187	Ivanas IV 24, 33	Kudirka, V. 63
Chodkevičius, J. 31	Ivanovna, A. 29	Kuokarė, E. 155
		Kurelis, J. 58
		<i>Kurelis, J.</i> 58

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Kviesis, A. 50
Kviesis, A. 50
Kvieši 28
 Lacis, J. 53
 Lacis, V. 53
 **Laidmā* 82
 Laima 82, 91, 93, 107, 144
Laimiņa 82, 144
 Laimužė 144
 Lanua, Ž. 25
 Lasickis (Lasicijus) 85
 Latvis, H. 13, 15, 44
 Laukopatis 84
 Leijeris, E. 212
Leijers 212
 Leitanas A. 37
 Leja 172
Lejņi 28
Leti 28
 Ligita 172
Liepa 180
 Liudvikas XIV 28
 Liuteris, M. 24, 26
 Maironis 63
Mājaskungs 84
 Magdaliētė, M. 38
 Makdonaldas 154
 Mancelis, G. 66, 174
 Mara 83, 112, 158
Māra 83, 158
Māra 83
 Marija 14, 83
Mars 83
 Mechovietis, M. 17
Meereema 84
 Meinhardas 14, 22
Mēness 84
Mēnestinis 144
Mēnestiņš 144
 Merkelis, G. 35
Metenis 90
 Mežas, I. 209, 211
Mežs, I. 211
Miechowita 17
Miķelis 96
 Mindaugas 15, 22
 Molotovas 52
 Morė 83
 Muktupavelas, V. 5, 120, 126
 Musolinis 53
 Nameisis (Nameišis) 16
 Napoleonas 36, 154
 Naujalis, J. 63
- Neviškis, A. 15
 Niedra, A. 44, 45
 Nikolajus I 38
 Noldės 27
 Orlovas 39
Osis, R. 58
 Ozolas 172
 Panas 119
 Pelšė, A. 40
 Penikiai 20
 Perkūnas 84, 103, 107
Pėrkons 84, 103
Peter 163
Pėteris 96, 177
 Petras 14
 Petras I 29, 34, 154, 155
 Petsas, K. 44
Piper 163
 Plateriai 213
 Pliėkšanas 38
 Pumpuras, A. 37
Pumpurs, A. 37
 Radvila Juodasis, M. 25
 Rainis, J. 38
Rainis, J. 38
 Rastrelis, B. F. 29
Rastrelli 29
 Raugopatis 84
 Remeriai 213
 Ribentropas 52
 Ropai 213
 Rosinas, A. 187
 Rozenas 34
 Rėhehuzenas, J. G. 65
 Sarkanais 172
 Sarkanis, A. 5
Saule 144
Sėja, L. 57
 Sėja, L. 57
 Senasis Stenderis 213
 Si(g)rid 12
siriþ 12
 Simpsonas, Dž. 45
 Smetona, A. 46, 53
 Sofija, E. 29
Spoki 28
 Spruogis, J. 174, 175
 Stalinas 52, 53, 60
 Styglicas 88
Straume 181
 Strautinis 172
 Stučka, P. 38, 43, 51
Stučka, P. 38
- suen* 12
 Suvorovas, A. 38
 Svenas 12
 Šustinas, S. 54
 Švitrigaila 23
 Talivaldis 14, 15
 Tautguodžiai 20
 Tautvilas 22
 Tyzenhauzai 213
 Tolgsdorfas 34
 Tovtengodės 20
Tuuleema 84
 Ulmanis, K. 42, 43, 44, 50, 52, 53
Ulmanis, K. 50
 Uosis, R. 58
 Ūsinis 84, 92, 97
 Ūsiņš 84, 92, 112
 Upelniekas, K. 57
 Vacietis, J. 40
 Vaišvilkas 22
 Valdemaras, Kr. 36, 37, 174
Valdemārs, Kr. 36
Valdis 182
Vālodze, V. 163
 Vaza, Z. 31, 32
Vecais Stenders 213
 Veckas 172
 Vėjopatis 84
 Venera 106
Venti 28
 Vetrovas, M. 51
 Viestartas (Viesturas) 18
 Vykintas 22
 Vilhelmas 24, 26, 27, 42
 Visvaldis 14, 22
 Vyšinskis, A. 52, 53
 Vytenis 21
 Vrangelis 40
 Zelčius 168
 Zemgalas, G. 49
Zemgals, G. 49
 Zemitas 172
 Ziemelis 172
 Zilgalvis 172
 Zilpurnis 172
 Zinkevičius, Z. 17
 Žygimantas Augustas 24, 65
 Žvelgaitis 22
 Ζευς 82
Mapa 83
Mapena 83